

a falu

2017. tavasz

XXXII. évfolyam

Megjelenés minden évszakban

› Töprengő gondolatok a közelmúlt magyar vidéki változásairól és a jövőről

› Ökológiai ciklusokra épülő önfenntartó vidéki gazdaságok és faluközösségek

› A Zala és Somogy megyei helyi termelőkben rejlő fejlesztési potenciál feltárása

› Kálváriák és egyéb vallásos emlékek a Balaton-felvidéken

Szerzők

Dr. Habil. Bujdosó Zoltán	egyetemi docens, campus igazgató, Eszterházy Károly Egyetem, Gyöngyösi Károly Róbert Campus
Dr. Csatári Bálint	geográfus, a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat egykori elnöke
dr. DSc Csemez Attila	ny. egyetemi tanár, Szent István Egyetem Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék
Dr. Dinya László	professzor, Eszterházy Károly Egyetem, Gyöngyösi Károly Róbert Campus
Dénes Zoltán	felelős szerkesztő, A falu
Hornyaák József	rovatvezető, Világgazdaság
Kápolnai Zsombor	PhD. hallgató, Szent István Egyetem Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola
Dr. Keller Krisztina	egyetemi docens, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz
Máté Klaudia	doktorhallgató, Szent István Egyetem Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék
Mikházi Zsuzsanna	egyetemi tanársegéd, Szent István Egyetem Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék
Dr. Némethy Sándor	egyetemi docens, Eszterházy Károly Egyetem, Gyöngyösi Károly Róbert Campus; Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógiai és Idékefejlesztési Kar (KPVK); Götebörgi Egyetem, Földtudományi Intézet, Götebörg, Svédország
Dr. Péter Erzsébet	egyetemi docens, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz
dr. habil, PhD Sallay Ágnes	egyetemi docens, Szent István Egyetem Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék
Dr. Tóth-Kaszás Nikoletta	egyetemi adjunktus, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz
Varga Géza	agrármérnök, Galgafarm Szövetkezet elöke, GAIA Ökológiai és Vidékfejlesztési Alapítvány és Galgafarm Szövetkezet, Galgahévíz
Virág Ágnes	tanársegéd, Szent István Egyetem
Dr. Zádori István	egyetemi docens, dékánhelyettes, Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógiai és Vidékfejlesztési Kar (KPVK)

Orfalu

Nagy László

NE RÁZD FEJEDET, BUSA

Ne rázd fejedet, Busa, te bolond,
hisz nincs nyakadon harang, se kolomp,
csak lánc riszálja holdas fejedet,
szarvoid alatt horzsol sebeket.
Arany szalmán térdepelj le inkább,
míg nem verem bordádra a villát,
szemed kerekre ejtsen könnyeket,
mert menyországod régen elveszett.
Arra gondolj: elfogyott a széna,
s tavasszal majd, botolva, alélva,
boronáljuk a rét zöld haját
s gazdád a szélben elsírja magát.

A FALU

Alapítva: 1985

Alapító: Agroinform Kiadó
és Nyomda Kft.

Szerkesztő bizottság:

Németh Tamás
elnök

Csatári Bálint
Csonka-Takács Eszter
Dinya László
G. Fekete Éva
Kovách Imre
Ligetvári Ferenc
Mezőszentgyörgyi Dávid
Ónodi Gábor
Podmaniczky László
Szörényiné Kukorelli Irén
Tóth Albert

Szerkesztőség vezetője:
Eperjesi Tamás

Felelős szerkesztő:
Dénes Zoltán

Felelős kiadó:
Mezőszentgyörgyi Dávid

1223 Budapest Park utca 2.
Telefon: 06-1-362-8100
Központi e-mail cím:
hermanottointezet@hoi.hu
E-mail: afalu@hoi.hu
www.agrarlapok.hu

ISSN 0237-4323

Megjelenik minden évszakban

Fotók forrása:
Cserhádi László

Tartalom

5

Dr. Csatári Bálint

Töprengő gondolatok
a közelmúlt magyar vidéki
változásairól és a jövőről

15

Némethy Sándor,

Dinya László,

Bujdosó Zoltán, Zádori Iván,

Varga Géza

Ökológiai ciklusokra épülő
önfenntartó vidéki
gazdaságok és
faluközösségek

27

Hornyák József

Folyamatosan csökken az
aprófalvas térségek népessége

35

Dr. Tóth-Kaszás Nikoletta,

Dr. Keller Krisztina,

Dr. Péter Erzsébet

A Zala és Somogy megyei
helyi termelőkben rejlő
fejlesztési potenciál feltárása

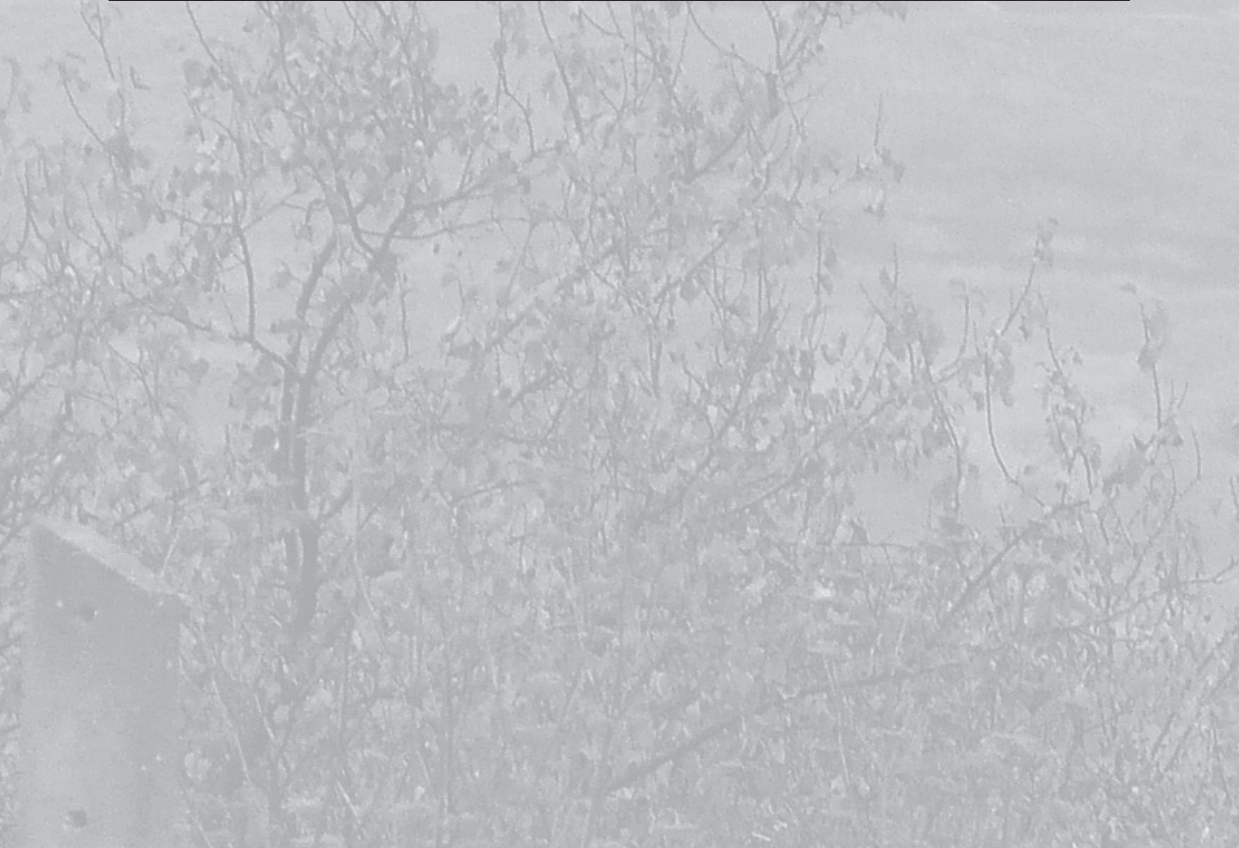
49 **Virág Ágnes**
A turisztikai együttműködés
hatékonysága a Tokaj-
borvidéken

69 **Dénes Zoltán**
Csak küzdeni tudunk értük,
vagy élünk is jogainkkal?

59 **Kápolnai Zsombor**
A kiskereskedelem és
a szolgáltatások térbeli
jellemzői Pest és Nógrád-
megye aprófalvaiban

73 **Sallay Ágnes,**
Mikházi Zsuzsanna,
Csemez Attila, Máté Klaudia
Kálváriák és egyéb vallásos
emlékek a Balaton-felvidéken

Az **A falu** szerzői és lektorai – a folyóirat újraindítása óta – díjazás nélkül végzik a munkájukat, ezzel járulnak hozzá a fenntartásához. A megjelent írásművek ezért csak a szerző, illetve a Kiadó hozzájárulásával használhatók fel.

Töprengő gondolatok a közelmúlt magyar vidéki változásairól és a jövőről

Dr. Csatári Bálint

Nagyon gyorsan változó világunkban sokak számára az állandóságot – sajátos módon – a vidék jelenti. Valóságos és átvitt értelemben is. A nagymama falusi házát és főztjét, a háborítatlannak tűnő természetet és az általa árasztott nyugalmat, amire a városi zsúfoltság és rohanás után annyira vágynak százezrek. A kis lakot, a körötte lévő kertet, az üdülő- és pihenőhelyet, a vízpartokat ahová a családdal, a barátokkal el lehet vonulni, nyáron vagy egy hétvégre. Egy-egy gasztronómiai vagy kulturális fesztivál helyszínét, ahová „le” lehet látogatni, s kikapcsolódni másképp, mint azt a városban lehet. Újabban – szerencsére – az egészséges és finom hazai élelmiszereket is gyakran hozzák szóba. Ezek a vidéki idillhez szorosan kapcsolható gondolatok és jelenségek csaknem egy évszázada mindig velünk vannak a köztudatban és a közbeszédben, a város-vidék kapcsolatoknak a polgári fejlődéshez kezdete óta, annak szoros velejárájaként. Néha valóban idealizált formában, néha meg úgy, mint cifra nyomorúság¹.

Ugyanakkor az is igaz, hogy a vidékeinket az elmúlt bő fél évszázadban ért erőteljes és

gyakran igen gyors, sőt mondhatni turbulens gazdasági és társadalmi változások érték, amelyek hihetetlenül erőteljes és számos esetben vissza nem fordítható változásokkal, átalakulásokkal jellemezhetők. A falvaink és tanyáink fokozatosan elnéptelenednek, a földtulajdonviszonyok is – ismét – drasztikusan megváltoztak. A hagyományos parasztság, amely univerzális tudásával a vidékeinket évszázadok óta valaminő módon fenntartotta, lényegében eltűnt. Az öregedő és szerény jövővelmű vidéki társadalom közösségei mára már számos helyen szinte szétestek. Egyes térségekben sajátos gettósodás figyelhető meg. A regionális különbségek megnöttek. A fejlett városkörnyéki, szuburbán vidékek és a perifériák, továbbá a vidéki gazdagok illetve szegények között szélsőségesen nagy társadalmi ellentmondások (vagy talán ellentétek?) feszülnek.

Már csaknem két évtizede, hogy a „vidékfejlesztés” (rural development) – a többségében sikeres európai példákat követni igyekezőn – a magyar kormányzat minisztériumi felsorolásában, annak többé-kevésbé jól meghatá-

¹ Szabó Zoltán népi írónk hasonló címmel írt könyvet.

rozott állami funkciói között is szerepel. Hol a mezőgazdasággal, nálunk hagyományos néven a földműveléssel együtt (1998-2010), hol önálló néven (2010-2014), hol a kancelláriához csatolva, „vidékre telepített államtitkárságként”, hangsúlyozottan az Európai Unióból érkező források elosztásához kapcsolódó azaz, „agrár-vidékfejlesztési” feladatokkal.

Azon túl persze, hogy tanyáink, falvaink, kisvárosaink – azaz vidéki településeink – és az általuk megült, illetve használt tájaink életében természetesen továbbra is nagy fontosságú a mezőgazdaság, ma már a vidék (a rurális tér) sokkal bonyolultabb, összetettebb fogalmat takar. Jelenti a jövő számára elengedhetetlenül fontos természeti erőforrások pótolhatatlan lelőhelyeit. Sok millió, városban dolgozó számára nyújt a vidék lakóhelyet. Olyanoknak, akik naponta élnek meg a város-vidék kapcsolatok nehézségeit, s persze igen számottevő részük van az un. szuburbán tér településeinek fenntartásában. Az is nagy fontosságú, hogy egyes vidéki terek, mint már említettük, üdülő- és pihenőhelyek sajátos táji együttesévé válhatnak, akár abban az értelemben is, mint az emberi erőforrás megújításának, a szabadidő eltöltésének (vadászat, túrázás, stb.) különös, egyedi adottságokat és látnivalókat kínáló színterei.

Ezek az új vidéki funkciók akkor teljesebben ki igazán, ha gondos és erős a természet- és tájvédelem, ha az építészeti és kulturális (geológiai, néprajzi, népművészeti, irodalmi, stb.) helyi értékek élő funkcióként is fellelhetők az adott vidéki tájban. De az is nyilvánvaló, hogy a modern technika és a közlekedés révén a sajátosan hálózatba szervezhető ipari és szolgáltató, sőt akár a kutatási tevékenységek is keresik és gyakran meg is találják az új vidéki telephelyeiket. Legalábbis a fejlett országokban, bár nálunk is vannak rá példák.

A „modern vidéki tér” tehát ma már a szűkebb agrárvilágon messze túlmutató térbeli gazdasági-társadalmi jelenségek sajátos együtteseként jeleníthető meg, írható le, ame-

lyet alapvetően igen erős város-vidék kapcsolatok jellemeznek. Kialakulásuk csaknem mindenütt az innovatív tudással rendelkező, új megoldások befogadására alkalmas helyi társadalmak közösségeinek (és jó vezetőiknek) a függvénye. Ahhoz, hogy mai vidékeinknek a modernizációját (nem a szokványos értelemben, hanem a fentebb sorolt új vidéki funkciók tömeges és sikeres megjelenése szerint) értelmezhesük, mindenképpen szükség van némi visszatekintésre.

A közelmúlt vidéki változásai hazánkban

Mielőtt ezekre konkrétan kitérnénk, rögzítsünk két fontos kiindulópontot. Az emberi település pontosan olyan bonyolult életjelenségekkel írható le, mint lakója, az ember. Születik, azaz lakói megtelepülnek, majd élnek életüket az adott helyen. Leírható, vizsgálható a település életpályája, annak akár különösen fontos csomópontjaival együtt (betelepítés, kitelepítés, földosztás, templom- és iskolaépítés, várossá nyilvánítás, stb.). Lehetnek sikeres és hanyatló periódusai, sőt ki is halhat. A városokhoz mérten kisméretű vidéki településeken még laikusok számára is könnyen érzékelhetők, láthatók a különböző változások. Nem véletlenül mondta egyszer egyik idősebb agrártudós kollegám, hogy amelyik falu főutcájának előkertjei, árokpartjai tele vannak virággal, netán még pár tő krumpli is terem, ott nem lehet nagy baj.

Bonyolultabb azonban a vidéki térbeli változások összességében, teljességében, komplexitásában való áttekinthetősége. Hiszen a fenti hasonlatból kiindulva, minden település – akár az ember – egyedi, megismételhetetlen. Ugyanakkor nyilván rögzíthetők olyan jelentős események vagy beavatkozások, amelyek minden vidéki települést szinte egyszerre érintettek. Hatásuk sok településen éppen a különböző helyi (földrajzi, történelmi, politikai, stb.) tényezők miatt eltérő lehet, de a

nyilvánvalónak tűnő összhatásuk a vidéki téregészére talán kevésbé vitatható.

A település másik fontos jellegzetessége, hogy „reagálása” a beavatkozásokra sokkal lassúbb, mint azt a beavatkozók, avagy akár a felgyorsult mindennapi életünket, közéletünket értő figyelemmel kísérik azt elképzelik. Egyes folyamatok tartósak, mások csak rövid ideig játszanak szerepet. Vannak olyan vidéki tér- és településformáló tényezők, amelyek erősen befolyásolhatók, s vannak olyanok pl. éppen a fenntartható vidékfejlesztéshez kapcsolható megoldások, amelyek csak finom módszerekkel és hosszútávon juthatnak érvényre.

Ez a visszatekintés csak az utóbbi, mintegy fél évszázadra próbálkozik sommás megállapításokat tenni az áttekintés kezdetétől máig ható magyarországi vidéki változásokat illetően. A kezdőpont egybeesik azzal az időponttal, amióta e cikk szerzője is foglalkozik ezen „nagy téma”, a magyar vidéki változások geográfiájának apróbb-nagyobb problémáival. Hozzátehető, hogy előtte is egy akkor átlagos méretű, soknemzetiségű, nagyon érdekes és büszke történelmű bihari (sárréti) faluban élt, eszmélt és nőtt fel.

Az 1970-es évtizedben a magyar falvak államszocialista politikai diszkriminációja részben csökkent, részben nőtt. Csökkent, mert a kollektivizált – immár csaknem 100 százalékbán nagyüzemi – mezőgazdaság vitathatatlan sikereket ért el. A korszerű termelési rendszerek bevezetése, a háttáji gazdaságok lokális jövedelem-kiegészítést biztosító lehetőségei, vagy éppen az új falusi házak építésére (végre) igénybe vehető kölcsönök kétségtelen, falumegújulást eredményeztek. Nem kis szerepet játszott e folyamatban az is, hogy a még falun maradt egykori gazdaemberek gyermekei közül számosan jól képzett

agrárszakemberekként, vagy éppen tanárként tértek vissza a faluba, s váltak e folyamatok lokális szervezőivé, vezetőivé. Ugyanakkor nagyon sokat ártott a vidék megítélésének a rendszerváltoztatásig hivatkozási alapnak tekintett, a szűkebb szakmai körökben gyakran erősen vitatott és bírált Országos Településhálózat Fejlesztési Koncepció, amely a falvaink felét „funkció nélküli, egyéb település”-nek ítélte. Bár konkrét források nem kötődtek e „jeles” dokumentumhoz, a „hivatkozási alap” mivolta nyomán az alsófokú központnak ítelt falvak még esetleg kaptak egy új MSZMP pártházat vagy egy modernebb – önkiszolgáló – szövetkezeti boltot, lejjebb már semmi nem jutott. Körzetesítették az iskolákat, társközségeket alakítottak, gyakran az üzemeteket is több települést érintő módon vonták össze. Részből emiatt is tovább nőtt az elvándorlás, az előregedés, s számban is gyarapodtak az aprófalvak. E változásokat nagyszerűen összegzi Enyedi György: Falvaink sorsa c. kis kötete², melyet ma sem minden tanulság nélküli újraolvasni, mert igazolja azt a fontos állításunkat, hogy vannak olyan hosszú távú vidéki térfolyamatok, amelyek két-vagy akár három évtizednyi idő alatt teljeseznek ki. Ó vallotta azt a fontos elvet is, hogy a kutatónak nem a jelennel kell foglalkoznia, hanem lehetőleg előre tekinteni, s jelezni, hogy mi várható, illetve annak milyen következményei lehetnek. Akkor Enyedi a város-falu együttélésnek és részben az új vidéki funkciók megjelenésének a fontosságát emelte ki, amelyek mára már szinte a legfontosabb falufenntartó tényezőkké váltak.

Az 1980-as évtized elején, a VI. ötéves tervtörvény igen sajátos módon reagált erre a fentebb vázolt vidéki változásokra. Előírta, hogy a „községekben az alapellátásnak elsősorban azokat az elemeit kell fejlesz-

² Enyedi György (1980): Falvaink sorsa. Magvető kiadó, Budapest

ni, amelyek fokozzák a népességmegtartó képességet”³. Vizsgáltuk is anno ezeket a képességeket. Bács-Kiskun megye minden falusi települését megkerestük e fogalom értelmezése, a falvak ehhez kapcsolható önértékelése ügyében. Nagyon tanulságos válaszok jöttek be az akadémiai intézetünkbe. Végül négy képességet tudtunk meghatározni: első a demográfiai megújuló-képesség volt. (Ez ma is nagy gond. Ott is, ahol túl jó, s ott is, ahol szinte már nem születnek gyerekek). A másodikat, az eltartó-képességet már akkor sem csak adott falu biztosította, hanem egy adott tájegység, hiszen több százezren naponta vagy hetente ingáztak dolgozni, tanulni a városokba. Sőt valójában az akkori vidéki jövedelemtermelő képesség gyakran három forrásból is táplálkozott: a családfő városi munkás volt, a feleség a termelősövetkezet aktív tagja, s a család apraja-nagyja dolgozott a háztáji gazdaságban, amelyek szoros integrációban működtek a nagyüzemmel. Ehhez a meglévő jövedelemhez képest, mint a terv is okkal jelezte, az alapellátás gyakran elmaradott volt. Ebből következik, hogy „az ellátó-képesség” fejlesztése valóban reális igényként merülhetett fel. Ez, az e csoportba sorolható tényezőknél az ellentmondásuktól sem mentes „szintre hozása” egészen napjainkig tartott, úgy hogy közben – sajnos – az előző két képesség drasztikusan gyengült falvainkban és kisvárosainkban. Végül nagyon érdekes jellemzője volt az elemzésnek, s annak az évtizednek is, a valóban életképes jeleket mutató vidéki lokális közösségek megtartó erejének a megnyilvánulása. Szövegelemzéseink alapján a jó falusi vezetők (tsz elnök, tanácselnök) és a helyi értelmiségiek mindhárom korábbi tényezőt mintegy felülíró népességmegtartó szerepe, ereje egyértelműen igazolódott. Nem véletlen, hogy többségükben közülük választották meg az

új faluvezetőket, amikor bevezették a kettős jelölést. Bár a vidéki térségek és települések térben erősen differenciált fejlődése és viszszafejlődése (periferizálódása, elöregedése, aprófalvasodása, stb.) tovább tartott ebben az évtizedben is, a gazdasági-társadalmi rendszerváltoztatás – éppen ezen utolsónak kiemelt „képesség megtartó népesség” okán – meglehetősen nagy reményekkel indult el a vidékeken is.

Az 1990-es évtized rurális folyamatainak talán négy komponense kívánczik kiemelésre: a földtulajdonviszonyok alapvető átalakulása, a kárpótlással és annak további következményeivel együtt, a mezőgazdasági nagyüzemek megszűnése, átalakulása, a vidéki – különösen a részleg – ipar szinte teljes összeomlása és a helyi önkormányzatok megalakulása. Ha visszagondolunk a fentebb vázolt előző két évtized magyar falusi változásait némileg pozitívan befolyásoló tényezőkre, akkor jól látható, hogy a helyi önkormányzás új, szabad, demokratikus közösségi formájának lehetőségén kívül szinte minden más negatív irányban változott. A magyar vidék egyértelműen a változások sokszoros vesztese lett. Egyébként sem volt erős. Csak a politikai csatákban segített nyerni, akkor is, később is. Hol az egyik, hol a másik pártnak. Átfogó, komplex, jól tervezett vidék-felzárkóztató program nem indult hazánkban azóta sem. A világ egyik legismertebb angol faluföldrajz tudósa a kecskeméti kutatóintézetünkben tett akkori látogatása (1990) után nem véletlenül írta: *„az a benyomásom, hogy Magyarország sorsának eme történelmi fordulópontján potenciális veszélyt jelentene a szabadpiaci gazdaság modelljének kritika nélküli, általános átvétele. Magyarországon a falusi térségek helyi társadalmi sokkal jobban függenek az agrárszférától, mint Britanniában.”* Majd így folytatta: *„A kisebbség, a virágzó vállalkozások haszonélvezői meggazdagszanak. De*

³ Szó szerinti idézet az említett tervtervezésből.

hogyan biztosítható, hogy a rurális térségek lakóinak nagy többsége ne csak alkotórésze legyen az új rendszernek, hanem képes legyen a szabad piacra való áttérés feltételeiből következő kizsákmányolásnak is elejét venni? Ezek olyan kulcskérdések, amelyeket az egy hétig ott tartózkodó, futó látogató is feltehet, de amelyekre csak a magyarok válaszolhatnak.⁴ Aggodalmait sokan osztottuk, de úgy vélem valódi válasz azóta sem született. Hiába gondolom úgy, hogy kutatókként, fejlesztőkként, tervezőkként számos javaslatot tettünk ezen várhatóan valóban drasztikus változások hatásainak mérséklésére. Ilyen volt az első – és a maguk nemében akkor igen sikeres – vidéki táji-térségi szerveződések (PHARE kistérségek) szakmai támogatása, a lokális tudás újjáépítésének segítése. Érdekes, hogy ezeket az első vidéktudományi alapon álló, már az európai közösség által is támogatott fejlesztési programokat egy remek, a magyar vidéket igen hamar és szinte „elkötelezetten megszerető” dán vidéktervező-fejlesztő szakértő, Jesper Andersen segítette. Az első, általa kezdeményezett, a vidéket célzó ún. PHARE pályázatra 140, a falvak és kisvárosok képviselő testületeinek a táji összefogását, társulását is igazoltan bemutató pályázat érkezett a 10 lehetségesen támogatható helyre. Többen mondták: „ez a magyar vidék nagy jalkiáltása volt”.

De túl messze nem hallatszott ez a kiáltás. Mert a **2000-es évek elejétől** szinte napjainkig folytonosan változtak azok a jogszabályi (kiemelten az önkormányzati, a természetvédelmi, a földügyi, a tervezési, stb.) illetve terület- és a településfejlesztési keretek, forráshoz jutási lehetőségek, támogatások, sőt a helyi vagy térségi feladatok is, amelyek „között” a falvak és kisvárosok valóban a saját vagy kisebb táji-térségi adottságaira építve igazán sikeres megoldásokat találhattak volna. Először a „hagyományos és

ezeréves” megyéket és részben a kistérségeket preferálták, mint a vidék fejlesztését is felelős téregységeket, majd a regionalizáció – sohasem meggyőződésből, mint inkább a várható európai pénzszerzést lehetővé tevő – megoldásai „sújtották” a vidéket azzal, hogy minimális képviselőket kaptak a valódi döntésekben. Közben a vidéki változásaink egyre szélsőségesebb területi képet mutattak. Az ellátóképesség (víz, csatorna, vezetékes gáz, út, járda, telefon, faluház, stb.) fejlesztése gőzerővel folyt legalább két évtizeden át számos falusi helyen, anélkül, hogy ezeknek az állami vagy piaci szolgáltatásoknak a valódi lokális keresletének a szinte folyamatosan gyengülő képességeivel bárki számolt volna.

A „közeledő” európai uniós csatlakozási folyamatok megítélésem szerint – s e visszatekintés szellemiségét követve – két fontos változást indítottak el. Az egyik szellemi, mondhatni spirituális jellegű. Új fejlesztési elvek, tervezési megoldások merültek fel. Egy 2003-ban készült stratégiai dokumentumban vidékkutatók és -fejlesztők a következőket írtuk le: „Egy új, integrált honi vidékfejlesztésnek az alábbi kiinduló elveket kellene figyelembe vennie: 1. A szubszidiaritás és a decentralizáció elve, amelyek révén – a terület- és regionális politikai továbbfejlesztésével párhuzamosan, s azzal mellevendelt viszonyban – a vidékfejlesztési döntések is az érintettekhez legközelebb kerülnének; 2. A fenntarthatóság elve, amely révén a vidéki környezet erőforrásait csak annyira használjuk ki és őrizzük meg, hogy az a jövő generáció számára is minden fontos értékét tekintve hozzáférhető/elérhető maradjon; 3. A különböző ökológiai és ökonómia elvek, melyek együttesen határozhatják meg a vidék jövőjét; 4. A partnerség elve, amely révén a legfontosabb vidékfejlesztési döntések előkészítésében és részben meghozatalában az érintettek legfőbb csoportjai érdemben részt vesznek; 5. A nyilvánosság elve, amely révén minden lényeges

⁴ Paul J. Cloke 1990: Társadalom és vidékiség, Valóság, XXXIII. évf. 6. szám

vidékfejlesztési momentumról tájékoztatni szükséges az érintetteket; 6. A társadalmi szolidaritás elve, amely révén – osztársadalmi megegyezés alapján – a gazdagabb térségek és társadalmi csoportok hozzájárulnak az egész vidék felemelkedéséhez, ami közös, nemzeti érdek is; 7. A koncentráció elve, amely révén kihasználják a különböző ágazati fejlesztések vidéki területekre eső együttes fejlesztő hatásait (ezt, ma, 2017-ben az ún. helyre szabott fejlesztés elvének nevezik); 8. A tervezés és programozás elve, amely révén áttekinthetővé és távlatokban is követhetővé válnak a vidékfejlesztési beavatkozások⁵. Ítéle meg a kedves olvasó, hogy bő egy évtized elmúltával hogyan is állunk ezekkel az elvekkel, s ma szükséges és fontos lenne-e követni azokat? Én úgy gondolom, hogy nem véletlen hogy a fenti elvek következetes és együttes alkalmazásának a hiányában nem lett átütően sikeres a magyar vidéki átalakulásunk a csatlakozás után sem.

A másik jelentős változás a vidékre jutó közös agrárpolitikai (KAP) támogatások és a különböző – főleg – kohéziós fejlesztési források dinamikus, korábban elképzelhetetlen méretű megnövekedése. A hatásuk azonban megítélésem szerint, s éppen a fentebb említett „következetlenségek miatt” nagyon elmentmondásos lett. Egyrészt az addig sem túl erős és komplex szemléletű vidék- (tanya, falu, kisváros és táj-) tervezés szinte megszűnt. A pályázati rendszerek bevezetésével kizárólag a lehetséges források megszerzésének a kényszere irányította a vidékfejlesztést, a falumegújítást. Hiányzott – akárcsak korábban – az ágazatok közötti térségi együttműködés. Minimális volt a fejlesztések közötti táji szinergia, s lassan az előbb sorolt fontos tervezési-fejlesztési elvek is kiüresedtek. Néhány tucat falusi települést vagy kisvárost kivéve a fenntartható, sokoldalú vidékgaz-

daság-fejlesztési megoldások, illetve főleg az elmaradott rurális kistérségekbe irányuló különböző „kiemelt” programok sem lettek igazán sikeresek. Rendkívüli módon megnöttek a területi differenciák, mind az élet színvonalat, mind az élet minőségét, mind az esélyek egyenlőségét illetően. A falusi társadalom összetétele és helyezte ismét „drámai módon megváltozott”⁶. Ennek kétségtelenül egyik fő oka a birtokkoncentráció minden várakozást felülmúló megnövekedése. Nemcsak a földtulajdon és a földhasználat vált el egymástól, hanem sok ezer helyen a zárt falumag, a lakóhely és annak környezete (igazgatási területe) közötti évszázados együttélés szűnt meg, aminek a lényege a határ tulajdonlásából és használatának rendjéből adódott.

Mint egyszer az egyik nagy tapasztalattal rendelkező agrártudós kollega mondta: „A magyar falvak történetében ilyen még nem fordult elő. Hovatovább a falu szélén lakó egykori, ma már öreg, de még élő parasztember nem tudja, hogy kié a kertje végében lévő föld. Egykor tudta. Vagy az övé volt, vagy a falubelijéé, vagy a földbirtokosé. Most csak azt látja, hogy egy traktossal, vetőgéppel és egy kombájjal a harmadik faluból valaki évente 3–6 nap alatt megműveli.”⁷ Nyilván az is köztudott, hogy ma sok falusi településünknek egy labdarugó pálya méretű földterülete sincs, ahol esetleg közösen, akár közmunkával megművelve helyi élelmet termeljenek. Azok a faluközösségek, ahol egykor a jó minőségű földeken akár több száz család boldogult, ma csak 4-5. (S ez nyilván nem a ma hibája, hanem azoknak a folyamatoknak a szerves következménye, amelyeket fentebb vázoltam). Mondhatjuk tehát, hogy a magyar vidéket illetően szinte teljesen bekövetkeztek Cloke professzornak a rendszerváltozás elején írt, s idézett vészjósló gondolatai.

⁵ Csatári Bálint 2005: Egy magyar vidékfejlesztési stratégia készítésének kísérlete, *A FALU* 20:(2) pp. 61-72.

⁶ Ezt a kifejezést ebben a formában már Enyedi György is használta idézett könyvében. Ma talán még aktuálisabb, mint akkor volt.

⁷ Dr. Márton János agrárközgazdász közlése.

Hol tartunk ma?

A sommás ítéletalkotás nem könnyű. De, ha következetesen annál maradunk, hogy a települések színterei, keretei és eredményei a teljes gazdasági-társadalmi átalakulásnak, akkor: a szintér nagyon megosztott, differenciált, a keret igen szűk, az eredmény pedig szükségképpen ellentmondásos. A magyar vidéki tér lényegében háromosztatúvá vált. A városok szuburbán vidékeinek (Budapesttel és a nagyobb városokkal együtt a vidéki népesség 1/3-a, a terület negyede) – bár igen zavaros táji szerkezetet és környezetet mutatnak – a jövője úgy tűnik biztosított. A fejlett világ hasonló módon átstrukturálódott vidékeinek jelenségeit mutatják. Felfalják, beépítik az eredeti tájat. A még viszonylag jól elérhető és színvonalas városi központokhoz kötődő és modern, életképes árutermelő mezőgazdasággal vagy extra minőségű üdülőfunkciókkal rendelkező vidékeink falvai, tanyái (a vidéki népesség és a területnek egyaránt körülbelül egynegyede) a bevezetőben említett modern vidéki funkciók alapján – remélhetően – fenntarthatók. A belső és külső perifériák vidéki terei azonban igen súlyos válságban vannak (vidéki népesség és terület csaknem fele). A jellegzetes leszakadó aprófalvas terek mellett az alföldi mezővárosok sem képeznek kivételt (persze a mezőgazdaságuk dominanciája, a településük általános képe és a nagy határuk miatt a népsűrűségük révén eddig is vidékies, s nem urbanus településnek voltak minősíthetők).

A mai helyzet ezen földrajzi jellemzői mellett töprengenünk kell még arról is, ami az utóbbi években változott, s a vidéket igen markánsan érintette. Ez pedig az önkormányzati rendszer átalakítása, a korábban helyi döntési kompetenciák legalább járási (városi), de gyakran megyei szintű centralizációja. Ez az egyébként is gyengülő eltartó-képességű vidékeken éppen azt a fontos tényezőt eliminálta, amiben a rejtett helyi, szellemi, intellektuális és kulturális tartalékok számos esetben

segítettek a válságos helyzetek túlélésében, vagy éppen a megújulásban.

Sajnálatosnak tartható, hogy a vidéki térségi (fejlesztési, társulási, „együttelési” stb.) szervezeti formák is állandóan változnak. A LEADER, a helyi közösségek, Európában igen sikeres, sokoldalú fejlesztési szervezeti együttműködési formáját is már háromszor kellett alapvetően átformálniuk a helyi vezetőknek és szakembereknek egy évtized alatt. (Talán a mindenkori központi hatalom esetleg helyi konkurenciát lát bennük?) Jelenleg is igen bizonytalan a helyzetük, pedig sok szakember, helyi vállalkozó és faluvezető számos erőfeszítése hozott valódi vidékmegeújító sikert másfél évtized alatt. Sőt, töprengéseimben arra jutottam, hogy a jellemző szuburbán térbeli folyamatok okán már a városok és vidékeik szoros együttműködésében a CLLD (community-led local development/ közösségvezérelt helyi fejlesztés) formációkat kellene nagymértékben támogatni. Modern város program van Magyarországon, modern vidék program sajnos nincs. Vajon lesz-e?

Óvatosan a jövőről

Vidékre: falura, tanyára, kisvárosra mindig szükség lesz. Ezt nem hinném, hogy bárki vitatja. Abban, hogy egyes vidékeink súlyos gazdasági társadalmi helyzetén is javítani kellene, szintén nagyjából közmegegyezés van. Tetejében egy ilyen egészen különleges édesvízbőségű és táji környezetű ország nyilván nem mondhat le róla, hogy minden hektárnyi földje ápolat, gondozott, hasznosított legyen. S az is fontos, hogy hány ember képes az adott helyen a hasznát venni és megélni belőle. A mindezekkel együtt számoló, sikeres megoldási – fejlesztési és visszavonulási – lehetőségeket illetően viszont legalább húsz éve nem látok szinte semmilyen megegyezést. Ez óvatosságra int a lehetséges magyar vidéki jövőkép illetve a hozzá szorosan kapcsolható kérdések felvázolását illetően.

Enyedi György egyik utolsó interjújában azt mondta: „A globális gazdasági válság az elmaradott területeken akár kedvező fordulatot is hozhat, mert két tényező biztosan felértékelődik: a környezet (a víz, az ökológiai adottságok, akár pl. környezetipar formájában) és az élelmentermelés lehetősége.”⁸ A csaknem egy évtizede kezdődött válság jelenségei, ha lassan is, tűnőben vannak. A professzor által hangsúlyosan feltételes módban fogalmazott jóslat azonban szerintem hazánkban megtartotta érvényességét. Sőt úgy vélem, hogy a 2020-tól várhatóan átalakuló európai uniós vidéktámogatási rendszerekhez illeszkedve fel kellene tárni, értékelni és nyilván „növelni” ennek a két – vidékeinket éltető – tényezőnek a valódi súlyát, fontosságát. Mert egyébként, mint a közgazdászok helyesen mondják: ezek hiányában kihasználatlanul hagyjuk például az ésszerű környezethasználatból adódó természeti járadékot.

A magyar vidék további modernizációjához és sajnos jelentős térségekben a felzárkóztatásához – éppen a szerint, hogy hol mire van szükség – a mainál sokkal komplexebb, átgondoltabb, sőt következetesebb és sokoldalúbb vidékpolitikára, vidéktervezésre és fejlesztésre lenne szükség. A jelenleg számos tényezőt illetően megmutatókozó jövedelmi és területi szétszakadást igen veszélyesnek tartom. Ezek a térben igen tartósnak mutató veszélyek – hosszabb távra előre tekintve – mind a vidékmodernizáció, mind az elmaradott térségek felzárkóztatásának sikerét és eredményességét korlátozni fogják.

Sokkal finomabb és hosszabb időtávú, alapos tervezési módszerekre, az új és okos vidékfejlesztési módszerek tudatos adaptációjára építő megoldásokról kellene gondolnunk. A különböző vidéki tértípusokban nem ugyanazokra a pályázati célokra volna szüksége a helyi vidéki közösségeknek. Már

bő évtizede, hogy ezek a külső támogatási források generalizált módon (sőt gyakran egyre egyszerűbb módon nevesített témákban és formákban) támogatják az „agrár-vidékfejlesztést”. Az eredményes, integrált vidékfejlesztéshez ez kevés, mint azt érzékelhetjük is.

A már idézett P. Cloke angol vidékkutató geográfus professzor 1989-ben a Valóság c. folyóiratban ezt írta tanulmánya végén a magyar vidéki jövő egyik legfontosabb komponenséről. „A helyi önkormányzatok számára nélkülözhetetlen egy jól képzett szakemberekből álló tervezőgárda. Feladatuk olyan elfogulatlan módszerek kidolgozása lenne, amely egyszerre segítené a térbeli és a társadalmi esélyegyenlőséget. A tervezőknek demokratikusan felelősségre vonhatóknak kellene lenniük, de hatáskörük révén felül kell, hogy tudjanak emelkedni a helyi politikai küzdelmeken az átfogóbb feladatok végrehajtása érdekében. A tervezés szükségessége mellett elengedhetetlen, hogy a helyi önkormányzat a környezetében zajló változásokról részletes, hitelesen megkutatott információkkal rendelkezzen. Az elméleti kutatóknak nem csupán az alapfeltételeket kell megkapniuk a rurális térségek átalakulásával kapcsolatos változások magyarázatához, megbízást kell, hogy kapjanak az ezzel összefüggő szociális, gazdasági és kulturális problémák új megoldási lehetőségeinek és az azt kivitelezni képes mechanizmusoknak a kidolgozására is. Más szóval: a rurális térségek kutatása egyszerre kell, hogy előre-mutató és leíró jellegű, a jövőt és a múltat egyaránt vizsgáló legyen, a kitűzött céljaiért elkötelezetten küzdjön, de az érintettek érdekeit tekintve technikailag maradjon elfogulatlan.”⁹

Azóta több ezer vidékfejlesztő szakos diplomás (agrármérnök, geográfus, szociológus, népművelő, tájtervező, stb.) fejezte be tanulmányait. Azt gondolom, hogy a vidékeink jövője főleg az ő kezükben és fejükben van, csak éppen alkalmazni kellene sok százat közülük

⁸ Enyedi György interjúja: in.: Élet és irodalom, 2009. május

⁹ Lásd P. J. Cloke ugyanott.

az általuk megtanult ismeretekre épülő lokális feladatok megoldására. Nemcsak pályázati-róként, hanem tervezőként, fejlesztőként, szervezőként, kutatóként. A kihívás nagy, a feladat pedig sokkal összetettebb, mint eddig volt. A visszatekintésem alapján talán aligha vitatható, hogy az elmúlt évtizedek mindegyikében fel-felbukkanó falusi, tanyai, kisvárosi sikerek, azaz a pozitív és előremutató magyar vidéki jelenségek, ritkábban folyamattá is összeálló változások mindegyike szellemi – tudásbeli (emberi, közösségi, szervezési, stb.) teljesítményekhez is köthetők. S csak másodsorban a pénzhez. Inkább olyan helyi tudáshoz, amit az adott közösségek vagy megőriztek és továbbfejlesztettek, vagy megtanulták és odavitték. Szakemberek, gazdálkodók, vállalkozók, értelmiségiek – kiváló polgármesterek vezetésével.

Nehéz leírnom a következő mondatokat. 2012-2013-ban, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat között kötött együttműködés keretében egy – a 2014-2020 közötti új EU programozási ciklust megalapozni szándékozó – kiváló kutatás készült el.¹⁰ Több akadémiai kutatóintézetben, integrált vidéktudományos szemlélettel, elfogulatlanul, módszeresen. Egyetlen mondata, javaslata sem köszönt vissza a jelenleg folyó Vidékfejlesztési Programban¹¹. De tudhatjuk: *„Évszázados tapasztalat, hogy (házánkban)¹² a szellem teljesítményei-ajánlatai füstbe mennek. Szerencsés esetben az utólagos összegzésekből, korértelmezésekből van szerepük. Tegyük hozzá: az utólagosságokban gazdag a magyar gondolkodás.”*

Sajnos, megítélésem szerint, a korábbi Új Magyarország fejlesztési program, de a Darányi Ignác terv is nélkülözte a modern vidéktudományos megalapozottságot, az eltérő adottságú, hagyományú, igényű „vidéki helyekre,

településekre és tájakra szabott” fejlesztés és forrásallokáció „valódi” lehetőségeit. Kivételnek talán a tanyaprogram tekinthető, bár az évek során az is támogatási tematikájában sajnos szűkült, térben pedig bővült. Szakmailag mindkét irányú változtatás vitatható.

De miért nem indul vajon aprófalvas program? Netán kisváros fejlesztési? Egyáltalán milyennek képzeljük a XXI. század első felében a magyar város-vidék kapcsolatokat? Miért nincsenek már most is ehhez jól működő CLLD szervezeteink? Vagy miért nem erősítjük meg a LEADER Akciócsoportjainkat, ahol több száz szakember már ért el a helyi szereplőkkel együttműködve valódi honi vidékfejlesztési sikereket? Mi lesz a több mint félezer újonnan létesült falusi integrált közösségi szolgáltató térrel? Fenn tudnak-e maradni, mint a vidéki közösség- és kultúra megőrzésének kivételesen fontos és alkalmas szinterei? Hogyan tudjuk eredményesen mérsékelni valamelyest a vidéki társadalmi marginalizációt? Mi lesz a már szinte gettósodó roma lakta falvainkkal? És persze a nagyon előregedőkkel és az elnéptelenedőkkel? Mennyire viseli meg a jövőben a vidékeinket, illetve az agrikulturánk eredményességét a globális klímaváltozás? Mekkora lesz 15-20 év múlva a magyar vidék népesség meg- illetve eltartó képessége?

Ha nem avatkozunk be eredményesen és ezekre a vidékeinket érintő fontos kérdésekre nem találunk közös, közmegegyezően alapuló, jó válaszokat, akkor bizonyára sokkal kisebb, mint ma. De talán a Falu olvasói közül többen kedvet kapnak és megpróbálnak vitázni a fentebb leírtakkal. Esetleg különböző jövő forgatókönyvek mentén gondolkodva válaszokat is keresnek (sőt találnak) az imént megfogalmazott számos kérdésre, a vidékeinken élők lehetőségeinek a jobbitása érdekében.

¹⁰ Lásd Tér és Társadalom 2015. 29. évfolyam 1. szám.

¹¹ Sándor Iván: Demokrácia, ahol nincs ÉS 2013. október 18. 12. o

¹² Az eredeti szövegben ez nem szerepel, de itt szükség van a beszúrására.

Ökológiai ciklusokra épülő önfenntartó vidéki gazdaságok és faluközösségek

Némethy Sándor, Dinya László,
Bujdosó Zoltán,
Zádori Iván, Varga Géza

A vidékfejlesztési programokat az eddigieknél holisztikusabb rendszerben kell megvalósítani. A vidék a mezőgazdaságra épül, amelyhez szorosan hozzátartozik a mezőgazdasághoz kötött élelmiszertermelés, a hulladékgazdálkodás, a vízgazdálkodás és a megújuló energiatermelés koordinálása is. Napjainkban több mint másfél milliárd ember nem rendelkezik elektromos árammal. Három milliárd, a világ népességének közel fele, rá van szorulva a nem fenntartható biomassza alapú energiaforrások, mint a tűzifa vagy terményhulladékok, állati trágya, és az állattartás egyéb melléktermékeinek használatára, hogy kielégíthessék mindennapi, a főzéshez és fűtéshez szükséges energiaigényüket. Még nagyobb tömegek, így a fejlettebb ipari országok lakosságának jelentős része is, függenek az egyre dráguló, a környezetet többféle módon károsító fosszilis energiaforrásoktól. Különösen nehéz helyzetben vannak a fejlődő országok vidéki faluközösségei és a fejlettebb országok elmaradottabb, gazdaságilag és szociálisan hátrányos területein levő települések lakói.

Fenntartható energiaforrások nélkül ezeknek a közösségeknek semmi lehetőségük nincsen arra, hogy biztosítsák élelmiszer ellátásukat, hozzájussanak az alapvető szolgáltatásokhoz, oktatáshoz, egészségügyhöz. A világ energia-szegény lakosságának legnagyobb része vidéken él és megélhetésüket a mezőgazdaság biztosítja, de sokszor ennek energiaigényét sem tudják fedezni.

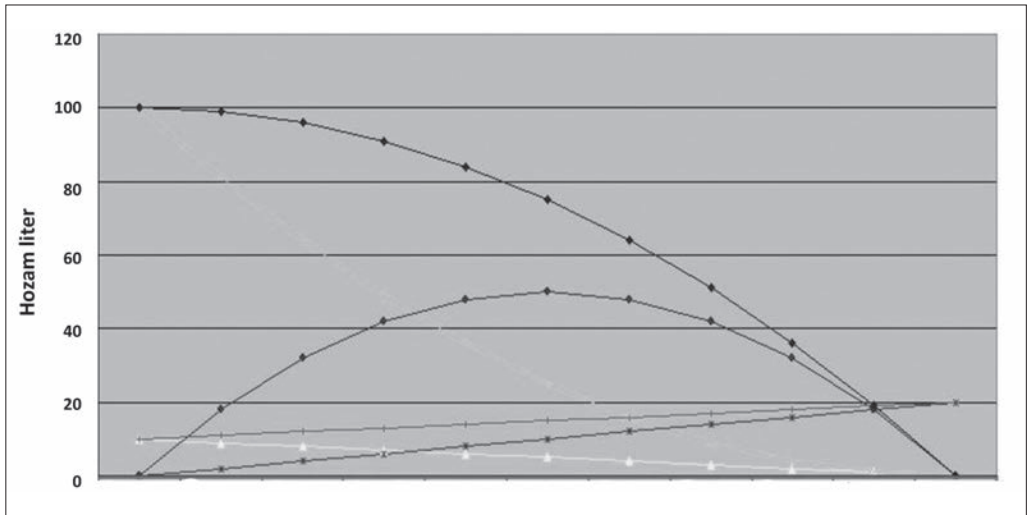
A végső cél tehát egy, a helyi adottságokhoz mindig alkalmazkodó és azokra épülő, fenntartható energia – élelmiszer – minimum vagy nulla hulladék rendszerek felállítása. Sokak számára megoldást jelenthetnek az ökológiai ciklusokra épülő önfenntartó vidéki gazdaságok és faluközösségek ahol a fenntartható energiaforrások, elsősorban a bioenergia előállításának, takarékos hasznosításának, az élelmiszertermelésnek és a hulladékgazdálkodásnak egy ökológiai ciklusba történő összekapcsolása, energia-takarékos, természetes anyagokat alkalmazó építési technológiák bevezetése és egy szociálisan is erős, környezettudatos,

összetartó közösség kifejlesztése garantálhatja az emberek biztonságos életfeltételeit. Különösen érdekes és sokat ígérő holisztikus megoldásokat találhatunk az Észak Skóciában létrehozott Findhornban, a világ egyik legismertebb ökofalvában amely kitűnő példa az ökociklusokra épülő környezetgazdálkodásra és közösségi életformára és az arra való tanításra továbbá Magyarországon a Galgahévízi faluszövetkezet biogazdaságában és az ehhez kapcsolódó ökofaluban, melyeket a Gaia Ökológiai és Vidékfejlesztési Alapítvány hozott létre.

Energiakrízis, vidékfejlesztés, klímaváltozás, élelmiszertermelés

A második világháborút követő évtizedekben az ipari termelés sokszorosára nőtt, az ipari termelékenység minden addiginál nagyobb lett, nyersanyag- és energiaigénye elképzelhetetlenül megnőtt és napjainkban is tovább növekszik (Clark, 2007). A gyors növekedés idején mind a nyersanyagokkal, mind az energiahordozókkal rendkívül pazarló módon gazdálkodtak, akkoriban úgy tűnt, hogy a tudományos felfedezések és a műszaki találmányok minden létező és felmerülő problémára kínálnak megoldást. Az első sokkot az 1973-as energiaválság miatti

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
SZT tehenei	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
SZT hozama	100	81	64	49	36	25	16	9	4	1	0
D tehenei	0	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20
D hozama	0	18	32	42	48	50	48	42	32	18	0
K tehenei	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
K hozama	100	99	96	91	84	75	64	51	36	19	0

1. ábra

A „közlegelők tragédiája” bekövetkezik, mikor egy korlátozott erőforrás túlzott kihasználása annak teljes összeomlásához vezet. SZT=szabálytisztelők, D=dezertőrök, K=közösség (azaz K=SZT+D). Forrás: módosítva <http://slideplayer.hu/slide/1957896> után

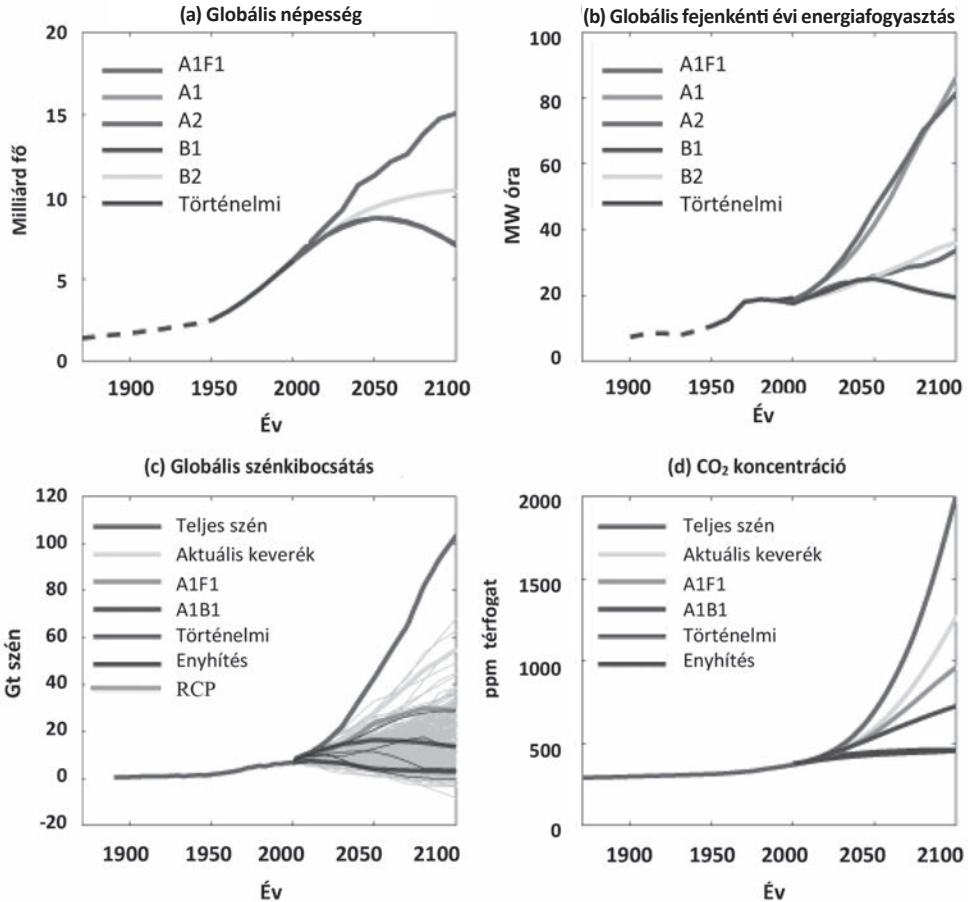

megtorpanás okozta, a másodikat a 2008-as világgazdasági válság és az ennek következtében égne szökő üzemanyagárak: az ipari termelés növekedése lelassult, a nemzeti jövedelmek nem nőttek, a gazdaság szereplői kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy a Föld nyersanyag- és energiahordozó-készletei egyáltalán nem kimeríthetetlenek. Ez a felismerés inspirálta Garrett Hardint aki a közlegetők tragédiájáról szóló írásában mellett érvel, hogy ha egy korlátos közvagyonhoz az egyének korlátlanul férhetnek hozzá, akkor annak végeredménye a közvagyon pusztulása lesz a túlhasználat miatt. A közlegető, mint erőforrás addig működik optimálisan, amíg minden felhasználó betartja a közös megegyezéssel megállapított szabályokat. Azonban egy szabályokat betartó szereplő számára bármely időpontban nyereségesebb a „dezertálás”, mint a szabályok betartása – miközben a szabályokat betartó többi szereplő számára egyénenként csak mérsékelten, esetenként alig érzékelhetően romlik a helyzet. Végül soron a szereplők azáltal, hogy míg **közvetlen**, önző érdekeiknek megfelelően cselekednek, saját maguknak ártanak (Hardin, 1968; 1. ábra). Egyes energiaforrások kimerülőben vannak, de ugyanilyen korlátozott erőforrás a tiszta levegő és a víz is. Mégsem tűnik úgy, hogy az emberiség mértékletesen és bölcsen tudná ezeket felhasználni. Ennek következménye az általános energiakrízis, az egykor olcsó, de ma már egyre dráguló fosszilis energiahordozók kimerülése, a klímaváltozás, a vidék elszegényedése a piacok elvesztése miatt, a vidéki lakosság elöregedése és a vidéki fiatalok elvándorlása továbbá az élelmiszer ellátás bizonytalanná válása, melyek együttesen súlyos szociális problémákat okoznak és a közbiztonság romlását is eredményezik. Ezek a tünetek már a fejlettebb országokban is jelentkeznek, de a harmadik világ országaiban már katasztrófális méreteket értek el: több mint másfél milliárd ember, nem rendelkezik elektromos árammal és három milliárd, a vi-

lág népességének közel fele, rá van szorulva a nem fenntartható biomassza alapú energiaforrások, mint a tűzifa vagy terményhulladékok, állati trágya, és az állattartás egyéb melléktermékeinek használatára (FAO, 2008).

Az ökológiai lábnyom (Ecological Footprint, EF) azt méri, hogy mennyi biológiailag produktív terület, természeti és társadalmi erőforrás szükséges ahhoz, hogy kielégítse az emberi populáció anyagi szükségleteit, energiaigényét és fel tudja dolgozni a keletkezett hulladékmennyiséget figyelembe véve a jelenleg rendelkezésre álló technológiákat. A módszer méri a biokapacitást is, amely a biológiai erőforrások évi produkciójának a mértéke. Az ökológiai lábnyomnak és a biokapacitásnak a mértéke egyaránt a *globális hektár*, egy standard egység, amely alatt egy hektár globális átlagú biokapacitással rendelkező termőterületet értünk. A mai világgazdaság és környezetvédelem legégetőbb problémái a klímaváltozás, a biodiverzitás csökkenése, a földhasználat drasztikus változásai, és rendkívül magas fokú felhasználása a természeti erőforrásoknak és az energiahordozóknak (Best et al. 2008) amely, az energifajtától függően, nagyban befolyásolja a klímaváltozás mértékét is. Ez különösen jól megmutatkozik, ha összehasonlítjuk a Föld lakosságának, a fejenkénti energiafelhasználásnak, a globális szénkibocsátásnak és a CO₂ koncentráció növekedésének mértékét prognosztizálva a mai trendek alapján 1900-tól 2100-ig (2. ábra, Sanderson et al. 2011). Az itt leírt lehetőségek, „forgatókönyvek” mind a nagymértékű, mind a mérsékelt széndioxid kibocsátás eredményeképpen bekövetkező lehetséges változásokat modellezik figyelembe véve a népességnövekedést és az energiafelhasználás növekedését is (IPCC, 2000):

A1. Az A1 történetvonal és forgatókönyvcsalád szerint a jövőt (2100-ig) a rendkívül gyors gazdasági növekedés, egy gyorsan

2. ábra

(a) Fő globális populációnövekedési extrapolációs görbék a reprezentatív forgatókönyvekre (A, B, A1, A2, B1, B2, A1F1, A1B1; További magyarázat az egyes forgatókönyvekre a szövegben) melyeket az SRES (Special Report on Emission Scenarios) jelentésben használtak. (b) A globális fejenkénti energiafelhasználás alakulása az SRES minden egyes forgatókönyvére (Krausmann et al. 2009). (c) Globális antropogén CO₂ emissziók a RCP (Representative Concentration Pathways – reprezentatív koncentrációgörbék) jelöltek körében, együtt négy másik forgatókönyvvel és egy CO₂ kibocsátást enyhítő forgatókönyv (Washington et al. 2009) figyelembevételével, továbbá 600 korábban közzétett forgatókönyv feltételezéseire támaszkodva. (d) A széndioxid koncentráció alakulásának lehetséges útjai a már előzőekben említett forgatókönyvek esetében. Fontos a populációnövekedés, az energiafelhasználás és a széndioxid-kibocsátás összefüggése, továbbá az aktuális széndioxid koncentráció alakulása, mivel ezek a jövőbeni klímaváltozás előidéző tényezői közé tartoznak és így döntően befolyásolják a mezőgazdasági termelést is (Sanderson et.al. 2011).

növekvő majd később, a század közepén, csökkenő globális populáció és az új, hatékonyabb technológiák bevezetése jellemzi.

A társadalmi és gazdasági változások további fontos jellemzői a régiók közötti konvergencia, kapacitásbővítés és növekvő kulturális és

szociális kölcsönhatások továbbá regionális átlagjövedelmek közötti különbségek jelentős csökkenése. Az A1-es forgatókönyv-család három csoportra válik szét, melyek leírják az energiarendszerek technológiai változásainak alternatív irányait. A három A1 csoportot azok technológiai hangsúlya különbözteti meg egymástól: a fosszilis energiahordozók intenzív felhasználása (A1FI), a nem fosszilis energiaforrások (A1T), vagy az összes energiaforrás kiegyensúlyozott használata (A1B, ahol a kiegyensúlyozottságot úgy értelmezzük, hogy a társadalom egyik energiaforrástól sem függ túlzott mértékben, feltételezve az összes energiaforrás alkalmazás és a végfelhasználó technológiák hasonló fokú fejlődését).

A2. Az A2 történetvonal és forgatókönyv-család egy nagyon heterogén világot ír le, melynek lényege az önellátás és a helyi identitások megőrzése. A régiókon átívelő termékenységi minták nagyon lassan konvergálnak, ami egy folyamatosan növekedő populációt eredményez. A gazdasági fejlődés elsősorban regionálisan orientált és az egy főre számított gazdasági növekedés és a technológiai változások lényegesen töredékesebbek és lassúbbak, mint ezt a többi történetvonalban láthatjuk.

B1. A B1 történetvonal és forgatókönyv-család egy konvergens világot ír le, melynek populációja az A1 történetvonalhoz hasonlóan növekszik a század közepéig majd azt követően csökken, de itt a gazdasági struktúrák a szerviz és informatikai gazdaság irányába fejlődnek mérsékeltebb nyersanyag felhasználással és a tiszta, környezetbarát és az erőforrásokat effektíven hasznosító technológiák bevezetésével. A hangsúly ebben az esetben a gazdasági, szociális és környezeti fenntarthatóságot érintő globális megoldásokon van, de mellőzi a további klíma-iniciatívákat.

B2. A B2 történetvonal és forgatókönyv-család egy olyan világot ír le, melyben a fenntarthatóságot biztosító helyi gazdasági, szociális és környezeti megoldások dominálnak. Ezt

a világot a folyamatosan, de az A2 forgatókönyvnél kisebb ütemben növekvő népesség, közepes szintű gazdasági fejlődés és kevésbé gyors, de nagyobb diverzitású technológiai változások jellemzik, mint amit az A1 és A2 történetvonalak esetében feltételezhetünk. Míg ez a forgatókönyv ugyancsak környezetvédelmi orientációjú és a szociális biztonságot helyezi előtérbe, elsősorban helyi és regionális szintekre koncentrál.

Az élelmiszerárak nagymértékű emelkedése a globális és nemzeti piacokon az elmúlt években következett be, és az ebből eredően növekedett az éhezők és alultáplált emberek száma, amely felhívta a politikai döntéshozók és a lakosság figyelmét a globális élelmezési rendszer törekeny voltára. A legfontosabb kérdés az, hogy a jelenlegi privát és közösségi beruházások és fejlesztések elegendőek lesznek-e arra, hogy biztosítsák az adekvát mezőgazdasági termelési potenciált, a természeti erőforrások fenntartható használatát, a piaci infrastruktúrát és a jövőben szükséges kutatási és fejlesztési projektek feltételeit.

Integrált energia- és élelmiszer-termelő települések: ökofalvak és biogazdaságok

Bár több elemző aggasztónak találja a bioenergia hordozóknak az élelmiszerellátást biztosító termények rovására való elterjedését (FAO, 2008), a termőterületek megfelelő kihasználása és a fenntartható energiaforrások egyidejű, effektív kombinációja az energiatakarékos építkezéssel, hulladékgazdálkodással és újrahasznosítással továbbá tudatos energiagazdálkodással együtt kitérő lehetőséget kínál az integrált energia-élelmiszer rendszerek kiépítésére, létrehozva ezzel a fenntarthatóság körkörös gazdaság (Circular Economy) modelljét (Némethy & Kőmíves, 2016; Némethy & Walaš, 2016). A helyesen és rendszeresen alkalmazott életciklus analízis (LCA) kulcsfontosságú lehet a fenntartható fogyasztás és energiatermelés szempontjából (Hertwich,

2005). A megfelelő termékválasztás (környezettudatos vásárlás) és hulladékszortírozás következtében keletkező égethető hulladékfrakció megfelelő égetési technológiával akár a megtermelt biomasszával (pl. fa-aprítékkal) együtt is, egy rendszerben hő- és elektromos energiává alakítható, ilyen módon közelítve meg az ideális ökokiklus-társadalom nulla-hulladék követelményének kielégítését. A többi megújuló energiaforrás (geotermikus (elsősorban hőszivattyú), szélenergia, napenergia) együttes hasznosítása a vidéki települések energia önellátását eredményezheti, amely nagymértékben hozzájárul egy élhető vidéki környezet megteremtéséhez. Kizárólag megújuló energiára épülő, energetikailag önellátó településekre van példa Európában.

Ennek a holisztikus modellnek a megvalósítására az úgynevezett ökotelepülések és a hozzájuk kapcsolódó biogazdaságok alkalmasak lehetnek, de csak a lakosság aktív közreműködésével, amihez a fenntarthatósággal és az ökofalu koncepciójával kapcsolatos ismeretek elszájtítása szükséges. Az ökofalvak alulról szerveződő, tudatosan kialakított közösségekből felépülő fenntartható település modellek és vidékfejlesztési kísérletek, a fenntartható életmód úttörői. Az ökofalvak hálózatának mára több ezer tagja van a világ minden tájáról, helyi szinten lemodellezik társadalmunk legfőbb problémáit, és fenntartható megoldásokat keresnek rájuk, hogy olyan tudásra tegyenek szert, melyből később a társadalom egésze profitálhat. Létrehozásuk mögött egyaránt megtalálhatóak szociális, ökológiai és spirituális okok, de általánosan elmondható, hogy az ökofalvak végül mindháromat integrálják. Az utóbbi 15 évben a komplex ökofalu-modellt megfelelő adaptációk után egyaránt sikeresen alkalmazták városi és vidéki településekre mind a fejlődő országokban mind a legfejlettebb (vagy „túlfejlett”) ipari országokban. A sikeresen működő ökofalu modellt jól illusztrálhatjuk

a skóciai Findhorn és a Galgahévíz Ökofalu és a hozzá kapcsolódó Galgafarm példájával.

Findhorn ökofalu

Az Észak-Skóciában, Moray (más néven Elginshire) megyében fekvő, 1985-ben alapított világhírű Findhorn ökofalu iskolapéldája a holisztikus környezetbarát technológiáknak, helyi gazdasági megoldásoknak, a fenntarthatóság minden aspektusára kiterjedő oktató-nevelő munkának és a szociális kohéziót elősegítő jó gyakorlatoknak. Findhorn Ökofalu (Findhorn Ecovillage) megalkotói sikeresen egyesítették az élet spirituális, szociális, ökológiai és gazdasági aspektusait miáltal a környezetbarát életforma és lakó-környezet strukturális és eszmei alapjaira építve egy világszínvonalú ökológiai képzési központot hoztak létre melyet évente több ezren látogatnak. A Findhorn Alapítvány a Global Ecovillage Network (GEN) alapító tagja és központja a Gaia Education nevű világszervezetnek, amely 42 országban folytat a fenntartható gazdaság és életforma megvalósítását segítő oktatási tevékenységet. A szervezet szorosan együttműködik kormányközi ügynökségekkel mind a releváns képzések kifejlesztésében mind a fenntartható fejlődés politikai és gazdasági feltételeit megteremtő közigazgatási rendszerek felépítésében továbbá a település méretű fenntarthatósági programok kidolgozásában és megvalósításában. A Findhorn Alapítvány Ökofalu Projekt a Legjobb Gyakorlat (Best Practice) kitüntetést kapta meg az ENSZ Emberi Települések Központjától (United Nations Centre for Human Settlements).

Az egész faluközösséget kiszolgáló környezetbarát technológiák, az ökológiai építészet és a közösségi megoldások a közlekedés terén továbbá a közösségi ökofalu-részvények kibocsátása és a helyi valuta használata mind hozzájárulnak az önfenntartó rendszer sta-

bilitásához. A falu ökológiai lábnyoma a brit átlagnak kevesebb, mint a fele, a faluban több mint 100 környezetbarát technológiával készült épület található, a település energetikailag önellátó, képes teljes energiaszükségletét megújuló energiákból (szél, biomassa, nap) fedezni. Kitűnő a termékválasztásra, szortírozásra és újrafelhasználásra épülő szilárd hulladékgyűjtési rendszerük és a több lépcsős vízisztító rendszer az ún. „biológiai Élő Gép” (biological Living Machine). A faluközösség helyi közlekedését egy közös használatban lévő járműparkot fenntartó autókлубb (car-sharing) révén oldják meg úgy, hogy kizárólag elektromos járműveket használnak. Egyedülálló képzési rendszerük, melynek révén jelentős bevételre tesz szert a közösség, világszerte ismert, több szinten történik, az ökofalun belül létrehozta egy népfőiskolát (Findhorn Foundation College) de a Gaia Education külföldi képviselői 42 országban folytatják tevékenységüket.

Az ökológiai építészet sajátos, helyi adottságokra, természetes és újrahasznosított, nem toxikus nyersanyagokra és energiatakarékosra épülő módszereit az úgynevezett nulla-széndioxid (zero carbon) konstrukciót fejlesztették ki. Az építészeti kutató-fejlesztő munka eredményeit és gyakorlati tapasztalatait a *Simply Build Green* (Egyszerűen építkezz zölden”, Talbott, 1995) című technikai tankönyvben foglalták össze, amely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az ökofalu egy jelentős gyakorlati környezettudományi oktatási központtá váljon helyben, országosan és nemzetközileg egyaránt. Az öko-épületek legfontosabb jellemzői a következők (Talbott, 1995):

- Passzív napenergia hasznosítás ahol lehetséges az épület orientációja és az ablakok formatervezése révén
- Napkollektorok és napelemek a háztartások melegvíz-ellátására
- Távfűtési rendszer gázkondenzációs boj-

lerek alkalmazásával a maximálisan effektív tüzelőanyag felhasználás érdekében

- Szuper-effektív szigetelés: az épületek hőátbocsátási tényezője (U érték, korábban k) a tetőre, falakra és padlózatra vonatkoztatva egyaránt $0,2 \text{ W/m}^2\text{K}$.
- Energiatakarékos villanyégők mindenütt
- Háromszoros üvegezés ($U = 1,65 \text{ W/m}^2\text{K}$)
- Újrahasznosított papírból készített cellulóz-szigetelés
- Kizárólag nem toxikus bio-festékanyagok és fakonzerválók használata
- A fa burkolóelemeket toxikus ragasztók és impregnálószerek nélkül állítják elő
- A helyi ökológikus művelésű erdőkben termelt épületfát használják
- Helyben fejtett kőből készülnek a lábazatok, járdák és útburkolatok
- Természetes agyag tetőcserepek
- „Lélegző falak” – egy innovatív konstrukció, amely lehetővé teszi a levegő és pára ellenőrzött cseréjét szükség esetén téve a hagyományos párazárók alkalmazását
- Felfüggesztett fapadlózati, amely lehetővé teszi a padló alatti légáramlást és ezáltal elkerülhető a káros radioaktív radon gáz felhalmozódása
- Az elektromos áramkörök gondos izolálása az elektromágneses mező által okozott stressz csökkentése érdekében
- Víztakarékos berendezések, szerelvények (zuhanyozók, víztakarékos WC-öblítők, önelzáró csaptelepek)
- Esővízgyűjtő berendezések öntözővíz biztosítására
- Közös funkcionális lakóterek (mosókonyha, konyha, társalkodók)
- Egyszerű favázis szerkezetek melyek alkalmasak a saját kivitelezésű építkezésre (Self Building)

Magyarországon az ökofalvakat és néhány fenntartható települést a Magyar Élőfalú Hálózat fogja össze. Az ökofalvak fenntartható működésének társadalmi, gazdasági

3. ábra

Findhorn Ökofalu – a helyi anyagokat hasznosító zöld építészet nagyszerű példája

Forrás: <http://ecovillagebook.org/ecovillages/findhorn>

és környezeti feltételei vannak és, bár a különböző kezdeményezések nagymértékben különböznek, például bizonyos technológiai megoldásokban és társadalmi berendezkedésükben, ugyanakkor több közös vonás is megfigyelhető. Az ökofalvak egyik területen sem érték el a tökéletes fenntarthatóságot, de jóval közelebb állnak a fenntarthatósághoz, mint normál kistelepüléseink, miközben az ökofalvak lakóinak életszínvonala nem csökkent. Minden kezdeményezés a fenntarthatóság kísérleti műhelyeként funkcionál és megosztja tudását az érdeklődőkkel. Az ökofalvak modellje a fenntartható vidékfejlesztés (Dinya, 2012), a vidék fenntartható fejlődésének hatékony eszközévé is válhat. A magyarországi ökofalvaknak és a hozzájuk kapcsolódó fenntartható, ökológiai körfolyamatokra, a természeti erőforrásoknak maximálisan kiegyensúlyozott használatára épülő mezőgazdasági faluszövetkezeteknek érdekes

és sikeres példája a fent bemutatott Findhorn szervezeti koncepcióját magyar viszonyokra adaptáló és a GAIA koncepciót alkalmazó galgahévízi ökofalu és a biogazdálkodást folytató Galga farm.

Az ökotelepülések létesítésénél a legfőbb probléma az, hogy a fenntartható vidékfejlesztés az átlag ember számára bonyolult összefüggések hálója. Fontos, hogy a fenntartható vidékfejlesztést rendszerként mutassuk be, biztosítva így annak gyakorlati hasznosíthatóságát mindenki számára érthető és kézzelfogható módon. A másik probléma az, hogy a megújuló energiát, az ökológiai építészetet, az ökológiai gazdálkodást, az alternatív, „zöld” életformát a statisztikák szerint az emberek saját hétköznapijaiktól távolinak élik meg ezért azok előnyös, tényleges használatán nem igazán gondolkodnak. Ezen kívül él a lakosság körében az a tévhit,

hogy ami környezetkímélő az egyben drága és elérhetetlen is. Mutatják ezt pl. magyar KEOP programok már évek óta alul pályázott lehetőségei. A Gaia Alapítvány egyik fontos célja, hogy határon átnyúló, galgahévízi és szlovákiai fenntartható településfejlesztő projektjével szó szerint közel vigye célcsoportjaihoz a ma már műszakilag és gazdaságilag reális lehetőségeket kézzelfogható módon. Az ökofalunak és a farmnak tehát fontos oktatási funkciója is van, hogy alternatív technológiai elemeket életszerű működés közben mutassa be és a hozzájuk tartozó ismereteket oktassa a látogató célközönségnek, melyek a természeti környezet védelmére úgy és azáltal is ösztönöznek, hogy közben már rövidtávon gazdasági előnyt is jelentenek a felhasználó számára. A projekt célja az, hogy az ökológiai építészetet, az energiatakarékos háztartásokat, a precíziós ökológiai mezőgazdaságot (beleértve a permakultúrát), a vízgazdálkodást, a hulladékkezelést és újrahasznosítást és a biogáztermelést egy holisztikus rendszerbe foglalja össze a gazdasági hatékonysággal, az információs tevékenységgel, szociális munkával, és oktatással együtt.

Ökológiai építészet

Számos helyben fellelhető, természetes építőanyag jelentős energiahatékonysági potenciállal rendelkezik. Több fejlett országban (pl. Svájc) minősítési rendszere van az építőanyagoknak a beléjük zárt un. Primer Energia Tartalom (PET) szempontjából. Egy természetes anyagokból épült 100m² ház kevesebb, mint 50 ezer Kwh bezárt energiát tartalmaz, energiaigényes ipari anyagból épült térsával szemben, mely akár 300 ezer Kwh energiát is tartalmazhat. A szlovák oldalon a természetes szigetelőanyaggal történő utólagos hőszigetelést is bemutatjuk. A magyar oldali bemutató központi bejáratánál megépítendő épület multifunkcionális jellegű. Magába foglalja a központ recepció feladatait, a csoportmunká-

4. ábra

A jól szigetelő favázás, helyben készített vályog – szalma – vályog rendszerű falak.
Foto: Némethy Sándor

ra alkalmas termet, a szociális helyiségeket, a gépészetet, irodát, kiállítótermet, stb. Ezenkívül itt is bemutatjuk a különböző ökoépítészeti anyagokat és megoldásokat, a természetes fal-, tető- és nyílászáró szigetelőanyagok alkalmazási lehetőségeit is itt tudjuk bemutatni (4. ábra). Az Alapítvány által már kifejlesztett építészeti eljárással az épület 1 m²-re jutó fűtőenergia költsége nem éri el az átlagos és hagyományos épület fűtési költségeinek az 1/3-át. A szlovák partner ebben a tevékenységi körben tervez ingatlan vásárlást és az oktató központ szigetelésének megvalósítását. Az 1,4 ha nagyságú ingatlan az oktató parknak a különböző alternatív energia források bemutatásával és a permakultúra kerteknek ad otthont. Az oktató központ utólagos szigetelésének elvégzésekor a technológia bemutathatóságát a rétegek „áttörésével” teszik láthatóvá, hogy a látogatók tanulmányozhassák a teljes technológiát. A falu házainak megépítése az infrastruktúra kiépítése után kezdődött el. Céljaiknak megfelelő házakat szerettek volna építeni, így lényeges, hogy energiatudatos technológiával készült természetes anyagokat - fát, vályogot, szalmát, nádat vagy bontott téglát használtak fel az építés során. Fontos volt a természetbe illeszkedő íves formák kialakítása, a stílusjegyekben a nádtető vagy az ökörszem ablakok

5. ábra

Az ökoépítéset nem csak praktikus és energiatakarékos, de esztétikus is. Ez az ökofalu hamarosan elkészülő társasháza. Foto: Némethy Sándor

köszönnek vissza a faluban. Elsődleges cél volt olyan házakat építeni, amelyek bontásakor nem keletkezik hulladék. Csak olyan házak épülhetnek az ökofaluban, amelyeknek az energiaigénye (éppen a természetes anyagok felhasználásnak köszönhetően) az átlagos energiaigény egyötöde. A vályogtégla felületek közé ékelt szalmabáláknak vagy nádrétegeknek köszönhetően nyáron légkondicionálóra egyáltalán nincs szükség, télen pedig a hagyományos szigetelésű házak fűtési energiaigényének egyötöde is elegendő. Tehát az ökofalu építői a megtervezéskor mindvégig a fenntarthatóság elvét tartották szem előtt, minden lépésüket igyekeztek átszűrni a fenntarthatóság szűrőjén nem hagyva figyelmen kívül az esztétikai szempontokat (5. ábra).

Háztartások energiatakarékossági megoldásainak kidolgozása, bemutatása.

E tevékenység alatt összegyűjtjük és bemutatathatóvá tesszük azokat a „zöldköznapi” praktikákat, melyek egy háztartás energiaha-

tékonyágát és környezettudatosságát javítják. Ezek az épületek és nyílászárók utólagos hőszigetelésétől és más energiafelhasználást racionalizáló eljárásoktól kezdve a hulladék-szelektáláson és újrahasznosításon- és a háztartási vegyszerek környezetbarát alternatíváin át az egészséges táplálkozás vagy az ökológiai és CO₂ lábnyom csökkentése és a biológiai kiskert lehetőségeinek bemutatásáig terjednek.

Precíziós ökológiai mezőgazdaság és permakultúra

Az ökológiai mezőgazdaság esetében is vannak fokozatok a tevékenység energiahatékonysága, a vizekre és a környezetre gyakorolt hatása szempontjából. A szerves tápanyag legkörnyezetkímélőbb, okszerű és célirányos pontos (precíziós) kijuttatása a cél. Ezt a 4.4 alatti tevékenység eredményeként keletkezett magas tápanyagtartalmú és homogén állapotú komposzt vagy gilisztahumusz GPS rendszer segítségével a pontos talajmintavételek alapján, a pontosan meghatározott

helyre, mértékben és mennyiségben kijuttatott szerves tápanyaggal érzük el a szomszédos „Galgafarm” gazdasággal együttműködve. Ide tartozik a permakultúra, mint a mezőgazdálkodási rendszerek legkomplexebb, leggazdaságosabb, legtermészetesebb, így leginkább környezetkímélő módszerének a művelése és bemutatása tartozik, elsősorban - de nem kizárólag - a háztáji kisgazdaságok számára. A permakultúra olyan mezőgazdasági termelő rendszerek tervezése és működtetése, amelyek rendelkeznek a természetes ökoszisztémák változatosságával, stabilitásával és rugalmasságával. Az emberi közösségek és a természetes táj olyan integrációja, mely lakóinak biztosítani tudja az élelmet, energiát, lakást és egyéb anyagi, és nem anyagi szükségleteit.

Hulladékkezelés és újrahasznosítás, szerves hulladékok feltárási lehetőségei.

Úgy a szlovák, mint a magyar helyszínen itt mutatjuk be az emberi tevékenység során keletkezett valamennyi szerves hulladék vagy melléktermék környezetkímélő transzformációs lehetőségét a begyűjtéstől az előkészítéssel át az átalakítás folyamatán keresztül a felhasználási területekig. Bemutatjuk a felületi- és prizmakompozitálást, a mulcsozás technikáit, a földi- és trágyagilisztákkal történő feltárás technológiáját, de az előző pontban leírt biogáz iszapjának a kezelése a keletkezéstől a felhasználásig szintén ide tartozik csak úgy, mint pl. a szakszerű komposzt WC-k különböző megoldásai.

Biogáz termelés.

A vezető partnernél a biogáz bemutató létesítmény betáplálását a 250 lakosúra tervezett ökofalu, mint bemutató központ területén a szelektív hulladékgyűjtés 50%-át kitevő szerves frakció-, a biológiai víztisztítás 1. lépcsőjénél „melléktermékként” keletkezett „eleveniszap”- és egy ökogazdaság mezőgaz-

dasági melléktermékei biztosítják. A felsorolt alapanyagok elgázosítását valamint a keletkezett biogáz hő- és energia termelésének hasznosítását szintén e tevékenység során végezzük. Bemutatjuk a biogáztermelés mellett az azzal előállított elektromos áram és/vagy melegvíz előállítás és/vagy a gáz közvetlen elégetésével fűtött fólia-, üvegház- terményszárító vagy más felhasználó lehetőségeit.

Vízgazdálkodás

Határmenti folyóink vízének tisztántartása közös érdek. Az ökofalu, mint bemutató központ keletkezett szennyvizét olyan 4 lépcsős biológiai rendszer alkalmazásával tervezzük megtisztítani, mely a teljes ciklusra és egységre nézve több mint 60% energia megtakarítást tesz lehetővé a hagyományos eljáráshoz képest. Mindezt úgy, hogy a „a víztakarékosság az energiatakarékosság” elvének megfelelően egyetlen csepp víz sem hagyja el a rendszert még tisztított formában sem, hanem mind hasznosításra kerül. Szélkerékkel átemelve pedig áramfejlesztő turbinát is hajt. A tározó tó oxigén ellátásáról szintén szélkerék gondoskodik.

A Findhorn ökofalu és a galgahévízi ökofalu és a hozzá kapcsolódó farmgazdaság a holisztikus és a fenntarthatóság feltételeit a jelen technikai körülmények között kitűnően megvalósító településmodellek példái, melyek egy országos hálózatok kiindulópontjai lehetnek. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a társadalmi tényezőket, hogy egy közösségi megoldásokra és környezettudatos életmódra alapozott ökofalu csak egy összetartó közösségben, legalább is a környezettudatosság terén hasonló értékrendet valló emberek között létezhet. Ezért nem csupán anyagi tényezőkről kell beszélnünk, hanem arról a spiritualitásról, formális és nem formális oktatásról is, ami egy ilyen közösség szociális szerkezetét megalapozza.

Idézett irodalom / References

- Best, A. et al. (2008):** Potential of the Ecological Footprint for monitoring environmental impacts from natural resource use. Analysis of the potential of the Ecological Footprint and related assessment tools for use in the EU's Thematic Strategy on the Sustainable Use of Natural Resources. *Report to the European Commission, DG Environment, May 2008*
- Clark, G. (2007):** Evolution of the global sustainable consumption and production policy and the United Nations Environment Programme's (UNEP) supporting activities. *Elsevier, Journal of Cleaner Production, Volume 15, Issue 6, 2007, Pages 492–498*
- Dinya, L. (2006):** Bioenergetikai integrációk az agrárgazdasági szerkezetváltásban. *Gazdálkodás 50. évfolyam 15. különnkiadás*
- Dinya, L. (2012):** Sustainable Micro-regions „Regional Aspects of Sustainability” *International Conference, Eger – EKF, 7-9 June 2012*
- FAO (2009):** “How to Feed the World in 2050”, report on the conference at FAO Headquarters in Rome on 12-13 October 2009.
- Hardin, G. (1968):** The Tragedy of the Commons. *Science 13 December 1968: Vol. 162 no. 3859 pp. 1243-1248*
- Hertwich, E.G. (2005):** Life Cycle Approaches to Sustainable Consumption: A Critical Review. Industrial Ecology Program and Department of Energy and Process Engineering, Norwegian University of Science and Technology, 7491 Trondheim, Norway. *Environ. Sci. Technol., 2005, 39 (13), pp 4673–4684; DOI: 10.1021/es0497375, Publication Date (Web): June 3, 2005*
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC, 2000):** A Special Report of IPCC Working Group III. *WMO & UNEP; ISBN: 92-9169-113-5*
- Krausmann, F., Gingrich, S., Eisenmenger, N., Erb, K., Haberl, H. and Fischer-Kowalski, M. (2009):** Growth in global materials use, GDP and population during the 20th century *Ecol. Econ.* 68 2696–705
- Némethy, S., Kőmíves, T. (2016):** On Ecocycles and circular economy. *Ecocycles, the official online journal of European Ecocycles Society.* 2:1, pp. 44-46 (DOI prefix 10.19040 [CrossRef], ISSN 2416-2140).
- Némethy, S. & Wałas, B. (2016):** Bioenergy crops as new components of rural and agricultural landscapes: environmental and social impact, conservation, cultural heritage and economy. *Journal of Central European Green Innovation, (JCEGI 3(TI)) HU ISSN 2064-3004, Hungary*
- Sanderson, B.M. O'Neill, B. Kiehl, J. Meehl, G. Knutti, R. Washington, W.M. (2011):** The response of the climate system to very high greenhouse gas emission scenarios. *Environ. Res. Lett.* 6 034005
- Talbott, J.L. (1995):** Simply Build Green: Technical Guide to the Ecological Houses at the Findhorn Foundation. *Findhorn Press Ltd.; 2nd Revised edition. ISBN-10: 1899171908; ISBN-13: 978-1899171903*
- Washington W.M., Knutti R, Meehl G A, Teng H, Tebaldi C, Lawrence D, Buja L and Strand W G (2009):** How much climate change can be avoided by mitigation? *Geophys. Res. Lett.* 36

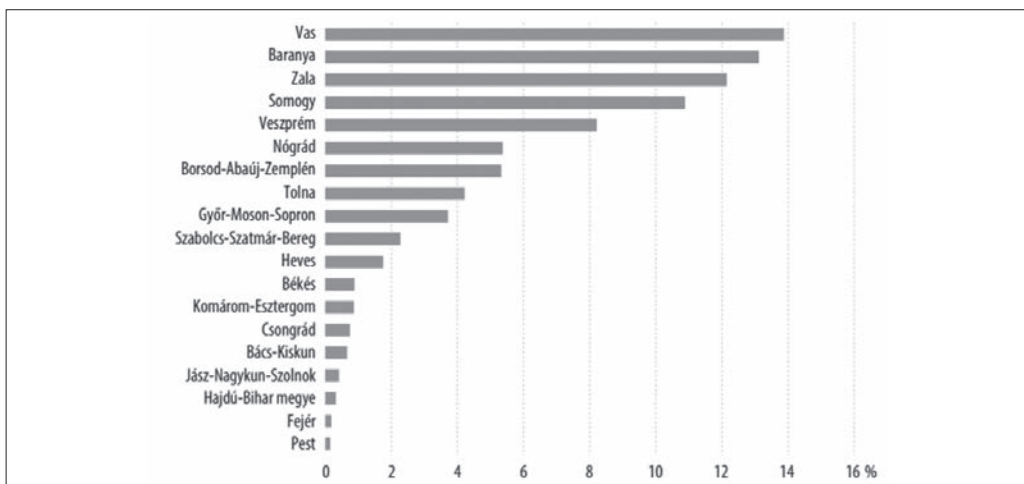
Folyamatosan csökken az aprófalvas térségek népessége

Hornyák József

Magyarországon az aprófalvak jelentős súlyt képviselnek: a települések több mint egyharmada aprófalva. Ugyanakkor az ország népességének mindössze három százaléka él ezekben a falvakban. E településtípusok elsősorban a Nyugat- és Dél-Dunántúl, kisebb mértékben a Felső-Tisza-vidék és az Északi-középhegység domb- és hegyvidéki térségeiben koncentrálódnak. Az 1125 aprófalva mintegy ötöde Baranya megyébe koncentrálódik. E megyében a legnagyobb az aprófalvak aránya is, a népességszám a települések héttizedében nem éri el az 500 főt, de magas

arányszám jellemzi még Vas, Zala és Somogy megyét is – derült ki a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) TÉR-KÉP című kiadványából.

Vas megyében a lakók csaknem 14 százaléka aprófaluban él, de Baranya és Zala népességének is több mint 12 százaléka ilyen településeken lakik. Az országban lévő több mint 1100 aprófalva mintegy ötöde Baranya megyében van. Ebben a megyében a legnagyobb az aprófalvak aránya is, a népességszám a települések héttizedében nem éri el az 500 főt. Eközben Fejér és Pest megyében az aprófalvakban élők aránya a nullához kö-

Az aprófalvakban élők megyén belüli aránya, 2015

zelít. Ez a településszerkezetből fakadóan, alacsony még – nem éri el az egy százalékot – Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Bács-Kiskunban is az aprófalvakban lakók aránya.

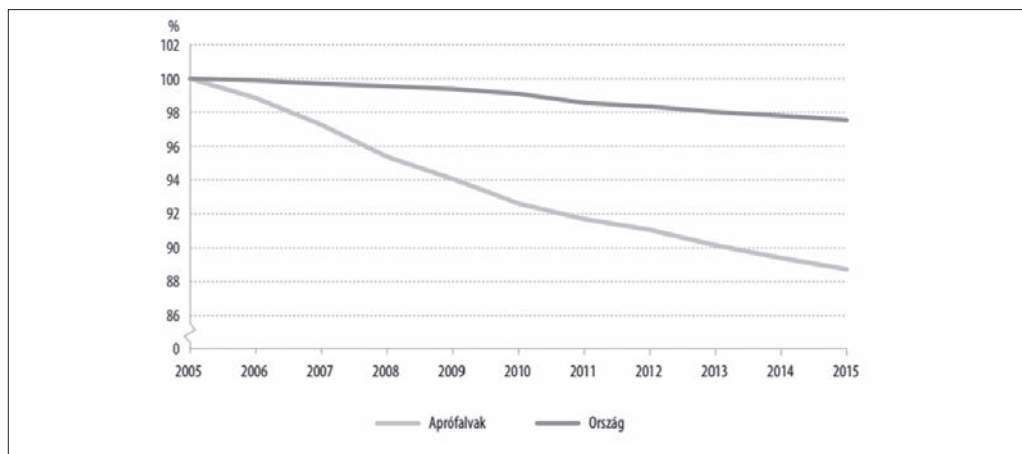
A településszerkezeti sajátosságok kialakulása természeti, történelmi okokra vezethető vissza. A tagolt dombsági és alacsony közep-hegységi tájakon a települések jellemzően kis területűek és népességűek, a síkvidékeken nagyobbak. A történelmi események is jelentős hatást gyakoroltak a településszerkezetre: az Alföldön a török hódoltság után alakult ki a mezővárosok és az óriásfalvak jelenlegi ritka hálózata. A trianoni békeszerződés a határ menti települések helyzetét, korábbi kapcsolatrendszerét módosította jelentősen. Az ország periferiává vált térségeiben különösen az aprófalvak kerültek hátrányos szerepbe. Magyarország településrendszerét az elmúlt évtizedekben végbement társadalmi-gazdasági változások is nagymértékben átalakították.

Az aprófalvak problémáinak két legjelentősebb összetevője a népesség fogyása és az öregedés. Az 500 főnél kisebb lélekszámú településeken jelenleg megközelítőleg 287 ezren élnek, számuk 2005 óta összességében 11 százalékkal csökkent, a népességfogyás mértéke közel háromszorosa volt a többi községre

jellemzőnek. Az aprófalvak közül mindössze 14 százalékuknak mutat növekvő tendenciát a népessége. Ezek leginkább a nyugati határ mentén fekvő turisztikai vonzerővel bíró, illetve az északkeleti országrész viszonylag nagyszámú roma népességű falvai.

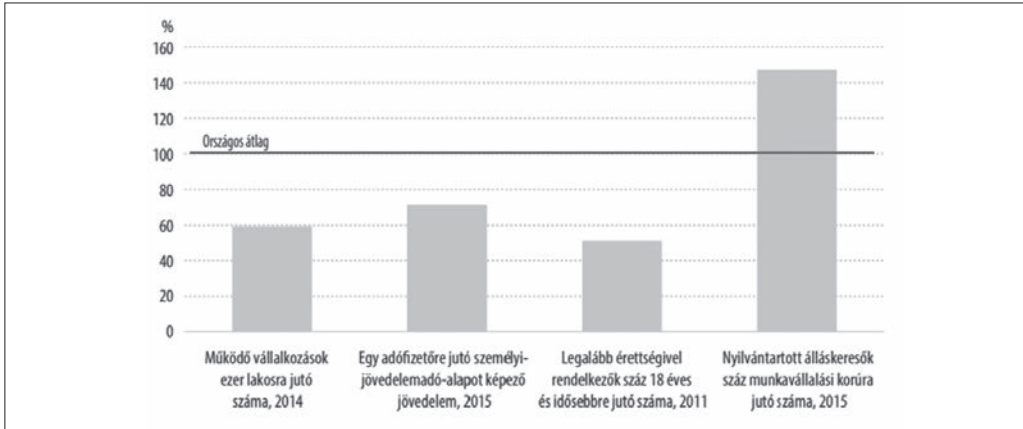
A vizsgált tíz évben az aprófalvak lélekszáma természetes fogyás következtében 23 ezer fővel csökkent (az elhunytak száma ennivel volt több a születetteknél). Ebben a településkörben az időszak folyamán ezer lakosra 7,6 fő természetes fogyás jutott – írta a statisztikai hivatal kiadványa. Az élveszületéseket meghaladó halálozási szám döntően a népesség átlagosnál idősebb korösszetételének, a szülőképes korosztály hiányának a következménye. A belföldi vándorlásból adódó, 20,4 ezer fős veszteség valamelyest kisebb volt, mint a természetes fogyásból eredő csökkenés. Ebben a tíz éves periódusban az aprófalvakban ezer lakosra 6,8 fős vándorlási veszteség jutott, több mint háromszor akkora, mint a nagyobb lélekszámú falvakban általában.

Az aprófalvak súlyos demográfiai helyzetéhez a gazdasági potenciál hiánya, az ország más falvaitól elmaradó vállalkozási aktivitás és kisebb jövedelemtermelő képesség társul. A legkisebb népességű településkörben ezer főre 39 működő vállalkozás

Az aprófalvak népességének alakulása, 2005=100%

Aprófalvak és az országos átlag közötti különbségek kiemelt mutatók szerint

jut, 3-mal kevesebb, mint a többi községben. Összehasonlításként az 1000 lakosra jutó vállalkozások száma a fővárosban meghaladja a 100-at, a nagyobb városokban pedig 80 körül ingadozik, vagyis egy faluban átlagosan harmadannyi vállalkozás van, mint Budapesten.

A KSH Területi Statisztika című kiadványának egyik 2015-ben publikált tanulmánya szerint a fővárosban élő adófizetők átlagos adóköteles jövedelme 2013-ban 2,6 millió forint volt, ami kiemelkedően meghaladja a többi településcsoport értékét. A megyeszékhelyek és városok 1,8–2,1 millió forint között alakult az egy adófizetőre jutó személyijövedelemadó-alap értéke, a falvakban 1,6 millió forint, az aprófalvakban 1,4 millió forint, elmaradva a többi településtípustól. Egy adófizetőre a fővárosban majdnem kétszer annyi jövedelem jut, mint az aprófalvakban átlagosan. Csakúgy, mint a foglalkoztatottságnál, a jövedelmeknél is jelentős befolyásolja a települések helyzetét a területi elhelyezkedés. Az egy adófizetőre jutó adóköteles jövedelem időbeli alakulását tekintve lassú közeledés volt megfigyelhető a településtípusok között a 2001-től 2013-ig tartó időszakban.

Az ország gazdaságilag fejletlenebb területein elhelyezkedő kistelepüléseken összességében nehezebb a megélhetés, ezekben a térségekben a környező nagyobb községekben

és városokban sem könnyű munkát találni. Az elhelyezkedést a vállalkozások hiánya mellett a lakosság alacsonyabb iskolázottsági színvonala is nehezíti. Ez az ország északkeleti és délnyugati részein fekvő aprófalvakra egyaránt jellemző. A munkanélküliség és ezzel összefüggésben a szociális segélyezettek száma is magasabb az aprófalvakban, mint a többi településen. A települések összességében 2015-ben a 15–64 éves népesség 6,4, az 500 főnél népesebb községekben 7,3 százaléka volt nyilvántartott álláskereső.

Éppen ezért rengetegen ingáznak a falvakból. Nagyságrendileg a foglalkoztatottak egyharmada lakóhelyéről naponta más településre utazott dolgozni. Az országos átlag nagy különbségeket takar a településtípusok között: a fővárosban és a felsőfokú központokban élőknek alig több, mint tizede ingázott, a középfokú központban lakók között már körülbelül kétszer ekkora volt az arányuk, az alsófokú központokban már 40, a falvakban 61, az aprófalvakban 67 százalék.

A fővárosból, a felsőfokú központokból és a budapesti agglomeráción túli – középfokú központokból ingázók többsége (38–55 százalék) alsófokú központban dolgozott, és a falvakból, aprófalvakból eljárók legnagyobb része (31–35 százalék) is ilyen településen dolgozott. Az alsófokú központokra kevés-

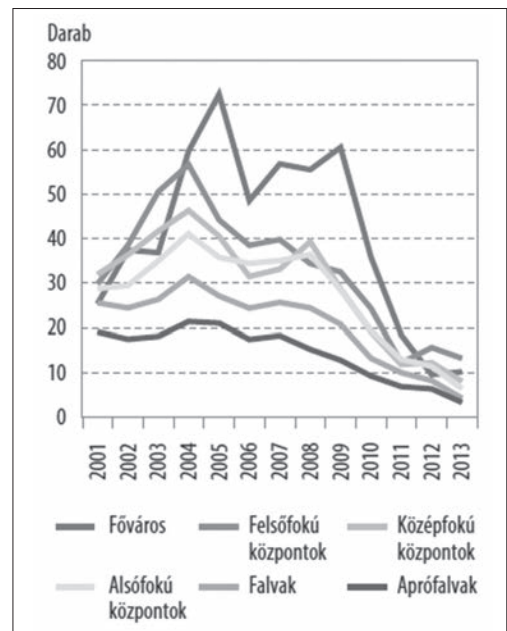
bé jellemző a munkaerő-megtartó képesség, mivel egy részük nagyobb város(ok) vonzáskörzetébe tartozik, és az ingázás jelentős arányban érinti az itt élő foglalkoztatottakat. A jelenség főleg Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és az Alföld középső vidékén (a Kalocsa–Berettyóújfalutengely mentén), míg a Dunántúlon csak néhány alsófokú központban volt kevésbé gyakori. A falvakban és az aprófalvakban élő foglalkoztatottak nagy része általában más településen állt alkalmazásban, ami alól elsősorban a délnyugati, északkeleti és keleti határvidék, valamint a Tisza-tó környéke jelentett kivételt. A legtöbb eljáró alsó- vagy középfokú központba ingázott.

A demográfiai és gazdasági problémák az életkörülményekben meglévő elmaradottságot is konzerválják – mutatott rá a KSH elemzése. A közszolgáltatásokhoz való hozzájutás az átlagosnál nehezebb, a megfelelő infrastruktúra biztosításának gátat szab, hogy a kis lakosságszám miatt magas a fejlesztés fajlagos költsége és az alacsony kihasználtság miatt a működtetése is.

A rendszerváltás után a falvak népességének a csökkenése azonban csak az utóbbi időszak eredménye. A Területi Statisztika elemzése szerint a belföldi vándorlásokkal 1994 és 2006 között az alsófokú központok és falvak népessége gyarapodott. A 2000-es évek közepén fordulat következett be: a fővárosban 2007-től, valamint a felső- és középfokú központ kategóriában 2006-tól, illetve 2005-től a beköltözők száma ismét meghaladta az elköltözőkét, az alsófokú központok és falvak vándorlási egyenlege pedig negatívra váltott. A hierarchia alacsonyabban lévő településeiről egyre többen költöztek be a magasabban lévőkbe. Ez 2010-ig tartott, utána csak a fővárosban volt pozitív a vándorlási egyenleg. A tendenciák ugyanakkor a települési szintek összességére vonatkoztak, mivel bizonyos felső- és középfokú központokat (Miskolc, Salgótarján) olyankor is elvándorlás jellem-

zett, amikor a velük azonos szinten lévő helységek nagyobb részén vándorlási nyereség keletkezett.

A 2000-es évek közepéig tartó elvándorlások során többen hagyták el a fővárost, a felső- és a középfokú központokat, mint amennyien beköltöztek a 2000-es évek végén, így 1990 és 2013 között e három szint belföldi vándorlási egyenlege összességében negatív volt (többen költöztek el, mint amennyien jöttek), az alsófokú központoké és falvaké pedig pozitív. A lakosságszámhoz viszonyítva a településeken összefüggésben állt a lakásépítések száma a vándorlási egyenleggel. A nagyobb városok és a Balaton környékén fekvő, pozitív vándorlási egyenlegű alsófokú központokban, falvakban és aprófalvakban a lakásépítés intenzitása nagyobb volt az átlagosnál. Főleg az urbanizációban érintett területek voltak azok is, ahol a 2001-es és 2011-es népszámlálás között a leginkább nőtt a legalább érettségivel rendelkezők aránya a 18 éves és idősebb népességben belül, illetve ahol 2001 és 2013 között

A tízezer lakosra jutó épített lakások száma

a legnagyobb mértékben nőtt az adófizetők jövedelme az országos átlaghoz képest. Ez azt mutatja, hogy elsősorban a képzettebb, magasabb keresetű népesség költözött ki a nagyobb városokból azok vonzáskörzetébe. A szuburbanizáció eredményeképp e területeken kevésbé lett idősebb a lakosság korösszetétele 1990 és 2014 között, mint az ország egyéb térségeiben. Ebből arra a feltételezésre lehet jutni, hogy a nagyobb városok vonzáskörzetébe elsősorban fiatalabbak költöztek ki fiatal gyermekekkel, vagy az ottani letelepedés után vállaltak gyermeket.

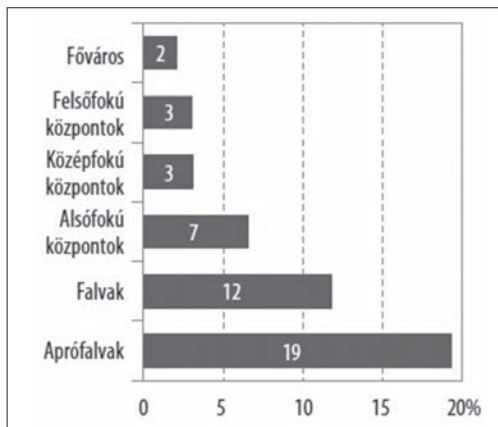
Az alacsony fejlettségi szint a lakások minőségén is tetten érhető: a komfort nélküli, szükség- és egyéb lakások aránya a fővárosban a legkisebb: Budapesten az összes lakás mindössze 2 százaléka tekinthető ilyennek, miközben a városokban és községekben 3–7 százalék közötti az arány. A falvakban már sokkal rosszabb a helyzet: itt 12 százalék a komfort nélküli lakások aránya, az aprófalvakban pedig tízből két ember lakik ilyen körülmények között. A KSH szerint ez elsősorban a csatornázottság hiányára vezethető vissza. Az alacsonyabb komfortú lakások elsősorban a határ mentén, valamint a sok aprófalval rendelkező Borsod-Abaúj-Zemplén, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg és

Zala megye településein található nagyobb arányban. Az Alföldön a tanyák miatt is viszonylag sok az alacsonyabb komfortú lakás.

Az alacsonyabb fejlettségi szint az egészségügy terén is jelentkezik, az egészségügyi létesítmények, illetve az egészségügyi szolgáltatások minőségében éles különbségek vannak a falvak és a városok között. Az egészségügyi ellátás egyenlőtlenségei a rossz közlekedési kapcsolatokkal és a gyakran túl hosszú utazási idővel is magyarázhatók, de a településnagyság mellett egyéb regionális különbségek is megfigyelhetők az ellátórendszerben, például a fejletlenebb, elmaradott térségekben gyakoribb a háziorvosi és a szakorvosi hiány.

A települési hierarchián a fővárostól a falvak felé haladva ugyanakkor egyre nagyobb a családi életforma szerepe. A legutóbbi népszámlálás idején ebbe az irányba emelkedett a családban élők aránya (71-ről 82 százalékra), a házasságban élők hányada (40-ről 47 százalékra), de a gyermekes családok és a legalább három gyermeket nevelők részaránya is nagyobb volt a falvakban, mint a városokba. Ezzel párhuzamosan a fővárostól a falvak felé haladva kisebb volt azok aránya, akik nőtlenek, hajadonok vagy elváltak voltak. Az aprófalvakban a mutatók értékei az alsófokú központokéhoz és a falvakéhoz álltak közel. A háztartások nagysága összefüggésben áll a gyermekek számával. Nagyobb, legalább négytagú háztartások sűrűbben fordultak elő az alsófokú központokban, falvakban, és aprófalvakban, mint a közép- és felsőfokú központokban, illetve Budapesten.

Az országban két térség van, ahol a leginkább jellemzőek az aprófalvak, ez a Cserhát és az Ormánság. 2015 végén a Cserhát településeinek kétharmadában 500 főnél kevesebben éltek, közülük 16 lélekszáma még a 100 főt sem érte el. A cserháti települések 3 járás (az Edelényi, az Encsi és a Szikszói) részét képezik. A településeik átlagos népességszáma kisebb 800 főnél, az országos átlag negyede.

A komfort nélküli szükség- és egyéb lakások aránya, 2011

A megye népességének tizede, 68 ezer ember ugyanakkor a Csereháton élt.

Az országos tendenciához hasonlóan 2005 és 2015 között a népesség száma a térségben csökkent, ennek mértéke a hazai átlagnál nagyobb, a megyeinél kisebb volt. A Csereháton kettősség figyelhető meg: a települések egy része elöregedő, fogyó népességű, egy másik része növekvő, és természetes szaporodás jellemzi. A lélekszám tíz év alatt 21 településen emelkedett, ezek nagyszámban romák lakta falvak. Ugyanakkor 14 községben a népességfogyás mértéke meghaladta a 30 százalékot. Ezek a települések főként a városoktól távol, döntően a Cserehát északi részén, főtutaktól távol találhatók.

A Cserehát lakónépességének 20 százaléka 0–14 év közötti, 66 százaléka 15–64 éves, valamint tovább 14 százaléka 65 éves és idősebb volt. A gyermekkorúak aránya magasabb, az aktív és időskorúaké alacsonyabb mind a megyei, mind az országos átlagnál. A települések között jelentős a különbség a korösszetétel tekintetében: A gyermekkorúak aránya 40 százalék feletti volt a romatöbbségű Tornanádaskány és Csenyétén, viszont volt olyan település is, ahol nem lakott gyermekkorú (Gagyapáti, Tornabarakony). A térségben 2015 végén 100 gyermekkorúra 72 időskorú személy jutott.

A Cserehát népessége 2006 és 2015 között az élveszületés és a halálozás különbözeteként közel 700 fővel fogyott. Ez átlagosan évi 1 ezrelékes természetes fogyást jelent, ami alacsonyabb mind a megyei, mind az országos átlagnál. A térség belföldi vándorlásból adódó vesztesége nagyságrenddel nagyobb volt, mint a természetes fogyás: a Cserehát lélekszáma a költözések egyenlegeként több mint 5 ezer fővel csökkent.

Csereháton 2011-ben a 15 éves és idősebb népesség 88 százaléka végezte el az általános iskola 8. évfolyamát, a 18 éves és idősebb népességből a legalább érettségizettek aránya 30 százalék volt. A képzettségben meglévő

leszakadás a legalább érettségivel rendelkezőknél a legnagyobb, a 18 éves és idősebb népéségen belüli arányuk 19 százalékponttal elmarad az országos értéktől. A 25 éves és idősebb népéségen belül egyetemi, főiskolai oklevéllel az itt élők 8,7 százaléka rendelkezik, arányuk 10,3 százalékponttal kisebb, mint országosan. A vállalkozáshiányos környezet, a településszerkezet sajátosságai és az alacsony iskolázottság következtében a gazdaságilag aktívak aránya kevesebb mint 40 százalék volt. A Cserehát egyike az ország leginkább vállalkozáshiányos területeinek. A térségben jóval alacsonyabb a vállalkozássűrűség – ezer lakosra vetítve 29 –, mint Borsod-Abaúj-Zemplénben (43) és az országban (66) átlagosan. A vállalkozások több mint fele a térség négy városában koncentráldott.

A Cserehát településein 2015 decemberében 5,7 ezer álláskeresőt tartottak nyilván. A térségben meghatározó a tartós munkanélküliség, az álláskeresők 41 százaléka 180 napnál hosszabb ideje állás nélküli. A kedvezőtlen munkaerőpiaci folyamatok eredménye, hogy 12 településen a munkavállalási korú (15–64 éves) népesség legalább ötöde nyilvántartott álláskereső.

Kiugróan magas azon személyek népességhez viszonyított száma, akik gazdaságilag aktív korúként, valamint egészségkárosodási és gyermekfelügyeleti támogatásban, foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesültek. Arányuk 2015-ben a megyei átlag másfélszerese, az országos háromszorosa volt. A kistelepüléseken a legnagyobb foglalkoztatónak az önkormányzatok, az általuk fenntartott intézmények számítanak.

Az aktív korúak részére a Csereháton olykor egyetlen munkalehetőség a közmunka. Ez elsősorban az alacsony iskolai végzettségűek, a hátrányos térségekben élők, illetve a romák foglalkoztatásában bír nagy jelentőséggel, ugyanis számukra a munkaerőpiacon elérhető munkalehetőségek köre jelentősen korlátozott. A Cserehát térségében 2015-ben

az aktív korúak ellátására jogosultak közül közfoglalkoztatásban részt vevők aránya ötszöröse volt az országosnak, és duplája a megyeinek.

Nem nevezhető könnyebbnek a helyzet az Ormánságon sem. Az Ormánság Baranya megye délnyugati részén terül el, délről a Dráva, nyugatról Somogy megye szegélyezi. Földrajzi elszigeteltségét erősíti, hogy a folyó, amelyen a térségen belül nincs átkelési pont, egyben a horvát határt is jelenti. Az térségébe 52 település tartozik, közöttük egyetlen város (Sellye) található, az 51 község közül – a 2011. évi népszámlálás adatai alapján – 46 aprófalunak minősült. Az aprófalvak aránya 18 százalékponttal meghaladta az ugyancsak magasnak számító, 70 százalékos megyei átlagot is.

A térségben 2015 végén 17 500 ember élt, a megye népességének csaknem 5 százaléka. Egy településen átlagosan 337-en laktak – ez a megyei értéknek alig haladja meg a negyedét. A korösszetétel rendkívül széles skálán mozog: a településenként számított öregedési index (a száz 0–14 éves korúra jutó 65 éves és idősebb népesség) 12 és 338 között alakult. A lakosság számának csökkenése az utóbbi tíz évben megközelítette a 11 százalékot, lényegesen felülmúlta az ugyancsak országos átlag felett fogyó baranyait.

Az Ormánság népességváltozását kedvezőtlenül befolyásoló tényezők korábbra nyúlnak vissza. Hosszú távon rontotta a termékenységet az elmúlt évszázad első felében elterjedt úgynevezett „egykekkultúra”, amelynek szellemében csupán egy-egy gyermek felnevelésére vállalkoztak a családok. Emellett az etnikai összetétel megváltozása, a szegénység növekedése az elvándorlást erősítette. Az utóbbi tíz évben két település kivételével csökkent a népesség, közel negyedükben 20 százalékot meghaladó mértékben.

A népességszámot befolyásoló tényezők közül a születések és a halálozások egyenlege alapján az utóbbi tíz év átlagában természetes

fogyás mutatkozott, ami ezer lakosra vetítve (3,2) kevesebb volt, mint a megyében (4,6), illetve országosan (3,7). Az ormánsági települések négytizedét a népesség természetes szaporodása vagy stagnálása jellemezte, hat-tizedében fogyás következett be. A belföldi vándorlási veszteség népességarányosan erőteljesebb volt (11,1 ezrelék), mint a megyében átlagosan (2,0 ezrelék).

Az Ormánság népességének gazdasági aktivitás szerinti összetétele kedvezőtlen. A gazdaságilag aktívak, ezen belül is a foglalkoztatottak aránya az össznépességben belül lényegesen alacsonyabb, mint a megyében vagy országosan. Magasabb volt viszont a munkanélküliek, továbbá az inaktív keresők és az eltartottak részesedése. A térség népességének iskolai végzettsége a népszámlálás idején minden képzési szinten jelentős mértékben elmaradt a megyei átlagtól. A legcsekélyebb különbség a legalább általános iskolát végzettek – megfelelő korú népességben belüli – arányában mutatkozott. A legalább érettségizettek hányada a 18 éves és idősebb népességhez viszonyítva (22 százalék) azonban már nem érte el a megyére jellemző arány felét, a felsőfokú végzettségűek pedig mindössze 5,2 százalékot képviseltek a legalább 25 évesek között, szemben a megyei 17 százalékkal.

A valamely hazai nemzetiséghez tartozók aránya 23 százalék volt, ami az ugyancsak magasnak számító megyei átlagot is csaknem 10 százalékponttal felülmúlta. A két kiemelkedő létszámú nemzetiség közül a romák jelenléte a meghatározóbb a népességben belüli 14 százalékot meghaladó részesedésével, de a horvátok 7,8 százalékos aránya is kiemelkedő. A roma lakosság elszórtabban fordul elő, de Adorjánon, Drávaiványin, Piskón, Gilvánfán és Ózdfalun arányuk meghaladta a népesség felét. A horvát nemzetiségűek területileg koncentráltabban élnek, néhány délnyugati településen kiemelkedő a jelenlétük (Felsőszentmárton, Drávasztára, Drávakeresztúr, Drávafok).

A foglalkoztatás nehézségei, a magas munkanélküliség, az alacsony iskolázottság hatása a jövedelmi viszonyokban is tükröződik. A személyijövedelemadó-alap egy adózóra jutó éves átlaga 2015-ben 1 millió 335 ezer forintot tett ki, a megyei átlagnak hét-, az országosnak pedig alig több mint hattizedét jelentette. A széles körben alacsony jövedelmi színvonalra utal, hogy a települések héttizedében nem érte el az adóalap nagysága a térségre jellemző átlagot sem. A térség települései között e szempontból 2,4-szeres (több mint egymillió forintos) különbség alakult ki. A legmagasabb adóalap után Sellyén adóztak, azonban az egy adózóra jutó éves jövedelemadó-alap átlaga még itt is – mintegy százezer forinttal – elmaradt a megyére jellemző átlagos összegtől.

A munkajövedelemmel nem rendelkező, hátrányos munkaerőpiaci helyzetű személyek számára nyújtanak segítséget az aktív korúak ellátását segítő támogatási formák. Az e problémák által érintettek széles körben vannak jelen a térségben, aminek következtében a segélyezettek száma jelentős, 2015-ben havi átlagos számuk 1300 főt tett ki. Tízezer lakosra átlagosan 747 fő támogatott jutott, a megyei átlag 2,7, az országos átlag 4,3-szerese.

Népességarányosan a legnagyobb létszámban Piskón, Gilvánfán és Lúzsokon részesültek e támogatási formák valamelyikében.

Kiemelten kezelt térségek

A tárgyalt témával kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció (OFTK) a felzárkóztatást igénylő térségek között az aprófalvas térségeket kiemelten kezeli. A területfejlesztési koncepció szerint aprófalvas térségnek tekinthetők azok a térségek, ahol - a 2011. évi népszámlálás lakónépesség adatai alapján - együttesen teljesül, hogy az aprófalvak (az 500 főnél kisebb lélekszámú települések) aránya a járás összes település-számából az országos átlag felett van, és az aprófalvak egy járásra jutó száma az országos átlag fölötti. Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció a felzárkóztatást igénylő térségek között kiemelten foglalkozik két, zömében aprófalvas településekből álló térséggel, a periférikus helyzetű, fejlettségükben jelentősen elmaradott Csereháttal és az Ormánsággal.

A Zala és Somogy megyei helyi termelőkben rejlő fejlesztési lehetőségek feltárása

**Dr. Tóth-Kaszás Nikoletta,
Dr. Keller Krisztina,
Dr. Péter Erzsébet**

A vidéki hagyományokon alapuló helyi termékek növekvő népszerűségnek örvendenek az empirikus kutatásunk során vizsgált térségben, Zala és Somogy megyében. Ezek lehetőséget adnak arra, hogy a vidéki közösségek tagjai megmutassák a sajátosságaikat, s a folyamatos termékfejlesztés révén a kreativitásukat a széles közönségnek is. A helyi közösségen belüli együttműködés is nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a helyi termékeken alapuló turisztikai kínálat létrejöhön, majd fenntarthatóvá váljon. Fontos hangsúlyozni, hogy a 21. század emberének a komplex élmények jelentenek igazi vonzerőt, melyet egy-egy szervezet önmagában nem tud megteremteni, így az összefogás elengedhetetlen.

A sikeres működéshez számos tényezőre van szükség, ezek empirikus vizsgálata áll a kérdőíves kutatásunk középpontjában.

A helyi termék meghatározása és jelentőségének bemutatása

A vidéki térségekben élők számára a legkiszorultabb jövedelemszerzési lehetőség, ha a

meglévő természeti és kulturális erőforrások felhasználásával helyi termékeket és szolgáltatásokat állítanak elő.

A vidéki térségek jövőbeli sikeréhez az alábbi tényezők együttesen nagymértékben hozzájárulhatnak:

- a helyi erőforrások és lehetőségek felismerése, s azok innovatív és kreatív módon történő alkalmazása,
- a kistérségek helyzetének elemzése az ott élők által,
- az emberek és a térségek együttműködése,
- a kölcsönhatásokból adódó szinergiák kihasználása,
- az Európai Unió támogatások kiaknázása,
- eredményes visszajelzésen alapuló önerősítő folyamatok (Bálint et al., 2007).

A helyi termékek olyan egyedi portékák (pl. élelmiszerek, kézműves termékek), amelyeket helyben készítenek el, valamint a megmunkálás és az értékesítés is az adott helyen vagy annak maximum 40-50 kilométeres körzetén belül történik. A helyi specialitások mini-

mum 51%-ban helyi hozzáadott értéket tartalmaznak, helyi alapanyagot és munkaerőt felhasználást feltételezve. Ezek a produktumok hozzájárulnak a munkahelyteremtéshez és megtartáshoz, a hagyományok megőrzéséhez, az élhető vidék megteremtéséhez és fejlesztéséhez, valamint a turisztikai kínálat szélesítéséhez és egyedivé tételéhez (Molnár – Fehér, 2013; Gonda, 2014).

A helyi termék értékét a helybeli alapanyagok felhasználása és a kézzel történő elkészítés adják. A hitelesség eléréséhez fontos, hogy beazonosítható legyen, hogy hol és ki állította elő a terméket. A helyi termékek, szolgáltatások turisztikai célú hasznosítása a hagyományokon alapul. A helybeli lakosság gyökerei révén könnyen azonosul a térségben megtalálható tárgyi és szellemi kultúrával, s a sajátjának érzi azt. A nemzeti hagyományok

elsősorban a kézművesség és a gasztronómiai tudás ápolásával őrizhetőek meg (Kóródi et al., 2014, p. 114.).

A helyi termékek elsősorban az önellátást, a belső piac ellátását és a térségbe érkező turisták igényeinek kielégítését szolgálják. Kisebb mértékben ugyan, de külső piacokra is kerülnek olyan helyi termékek, amelyek egyediek, az adott térség arculatát határozzák meg, s magas minőséget képviselnek. (1. ábra)

A helyi termékek előállítói a generációk alatt megszerzett tudást alkalmazzák és adják tovább a jövő nemzedéke számára. Felmenőink életvitelére volt jellemző az a környezettudatosság, amire ma is nagy szükség lenne, hiszen elődeink a helyi piacokon csak annyit vásároltak, amennyire szükségük volt. Ezzel összefüggésben a területfejlesztés is felismerte a térségek belső erőforrásainak

belső piac ellátása és önellátás

- az ott élők számára értékesítik a helyi kisboltokban, termelői piacokon
- a termék gyakran nem rendelkezik egyedi táji jellemzőkkel
- fő jellemzője, hogy olcsó, egészséges és mindennapi szükségleteket elégít ki

belső piac és a térségbe látogatók igényeinek kielégítése

- helyben történik az értékesítés, de kulturális programként is szolgálhat, például vásárok, porták, műhelyek összehangolásával
- megjelennek a jellegzetes táji tulajdonságok a terméken
- a termelő ismertsége, az egyedi, helybeli anyagok, ízek, formák jelentik a garanciát, de ezt további tanúsítványok, védjegyek is bizonyíthatják

külső piac ellátása

- a térség sokszínűségét és egyedi arculatát alakítják
- a térségre jellemző, exkluzív termékekről beszélünk (pl. hungarikumok)
- származásukat, egyediségüket tanúsítványok igazolják

1. ábra

A helyi termékek alaptípusai térségi szint és rendeltetés alapján

Forrás: Fekete, 2011

jelentőségét, így egyre nagyobb figyelmet kap a vidékfejlesztés, a környezettudatosság és a környezetvédelem összhangja (Gonda, 2014). A tradicionális élelmiszerek előállítására vonatkozó jó gyakorlatok dokumentálása és az ismeretek átadása elősegítheti a természet megóvását és a vidéki gazdaság fejlődését (Matiuti – Bogdan, 2009).

A helyi gazdaság- és vidékfejlesztés eszközeinek (élelmiszerek, mezőgazdasági termékek, élelmiszer-feldolgozás, kézművesesség, ipar, kisipar, energiatermelés- és ellátás, kiskereskedelem, helyi piac és a különböző szolgáltatások) fontos része az innováció és újítás is. Elengedhetetlen a mesterségek fortélyainak és értékeinek korszerű módon történő megőrzése, valamint azok fejlesztése (Kígyóssy – Czene, 2012). Empirikus kutatásunkban azt vizsgáljuk, hogy a megkérdezett helyi termelők milyen fejlesztési irányokban gondolkoznak, ehhez milyen támogatásra lenne szükségük, illetve honnan veszik az új termékek fejlesztésének ötletét.

A közvetlen értékesítés előnyei, gyengeségei, lehetőségei, veszélyei

Az élelmiszerek közvetlen értékesítésének (short food supply chains) számos előnye van, ami egyben az erősségeként is megközelíthető. Jó minőségű, hagyományos, a fogyasztók egyéni, speciális igényeit is kielégíteni képes kézműves termékeket ajánl, amelyek iránt erős a fogyasztói kereslet. (Az ilyen termékek iránt leginkább „fogékony” személyek a középkorú, magas iskolai végzettségű, város-lakó nők.) A termelők partnerségen alapuló kapcsolatot alakítanak ki a fogyasztókkal, ezáltal összekapcsolódnak a városi és vidéki területek. Szigorú erkölcsi keretek határozzák meg a felek attitűdjét: a környezet, a fenntarthatóság iránti elkötelezettség, a helyi gazdaság erősítése, a lokálpatriotizmus egyaránt nagyon fontos szerephez jutnak (Kneafsey, 2013).

A környezetvédelmi politikákhoz is kapcsolódnak a helyi termelők, hiszen környezetbarát termelést ösztönözhetnek, a rövidebb szállítási távolságok az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését eredményezhetik, valamint a kevesebb, újrahasznosítható csomagolás is kisebb mértékben terheli környezetünket.

Azzal, hogy a termelők új piacokat tudnak kiépíteni, csökken a nagy vállalatoktól, viszonteladóktól való függésük, és igazságosabb mértékben részesülnek munkájuk eredményéből. A termékek reklámozásával a térség is nyer: társadalmi hatása a helyi regionális identitás megerősödése, a helyi közösségek összekovácsolódása, a vidéki falusi turizmus népszerűbbé válása. Sok kapcsolódási pont található az organikus- bio-, speciális, tradicionálisan előállított termékek piacával. (Galli-Brunori, 2013)

Globalizálódó világunkban egyre nagyobb szerepet kapnak a tömegtermékek és szolgáltatások, míg a tradicionális termékek forgalmazása során számos nehézség merülhet fel. A helyi termékek vásárlási gyakoriságát nagyban meghatározza az is, hogy a magyar vásárlókra árérzékenység jellemző. Ennek következtében a minőség a vásárlás során gyakran háttérbe szorul (Nótári, 2014).

Sok esetben a fogyasztók azt sem tudják, hol juthatnak hozzá a termékekhez, vagy nincs annyi idejük, hogy felkeressék a beszerzési forrásokat. Mivel a termelők általában csak kisebb mennyiség előállítására képesek, az is előfordul, hogy nem tudják a nagy fogyasztók mennyiségi igényeit kielégíteni. A kistermelőknek nincs elegendő anyagi forrásuk széles körű marketing kampány folytatására, reklámra, ez különösen akkor szembeötlő, ha az ilyen jellegű kiadásait összehasonlítjuk a nagy hipermarket láncok erre fordított költségeivel. Néhány kisebb vállalkozás pedig nem képes a növekedésre: vagy azért, mert a piacok szűkössége nem teszi ezt lehetővé, magasak az előállítási költségeik, és nem

tudnak jelentős beruházásokat végrehajtani, vagy nem is kívánnak tovább terjeszkedni. Problémát jelenthet az is, hogy kevés alkalmazottal működnek, akiknek viszont sok területen kell helyt állni, ez pedig könnyen vezethet kiégéshez. Végezetül gyakran aposztrofálják úgy ezeket a termékeket, mint amelyek egy szűk elit privilégiumai (Kneafsey, 2013).

A fenti rendszerek nagy potenciált hordoznak magukban. A nagyobb boltok által a kis, helyi termelőknek a rendelkezésére bocsátott polcok annak a lehetőségét vetítik előre, hogy a későbbiekben a nagyobb piacokra is betörhessenek a kistermelők. A technika robbanásszerű fejlődése, az okostelefonok mindennaposává válása rendkívül leegyszerűsíti a termékek rendelését, az azokhoz való hozzáférést. A fogyasztói tudatosság, az egészséges életmód iránti igény erősödése, a környezet iránti elhivatottság növelte a helyi termékek iránti igényeket. A turizmusban folyamatosan jelen van és erősödik az eredeti, autentikus élmények megszerzésének, a „vidék megízlelésének” a vágya. Egyre több kezdeményezés jelenik meg a helyi élelmiszerek fogyasztásának népszerűsítésére, és az üzemanyagárak várható emelkedése szintén a helyben megtermelt élelmiszerek felhasználásához járul hozzá (Kneafsey, 2013).

Számos veszéllyel kell szembenéznie a közvetlen ellátási láncoknak, a kistermelőknek. Azok a szupermarketek, amelyek saját kistermelői láncot építenek ki, és garantálni tudják a biztos forrást, ki is szoríthatják ezzel a kistermelőket a piacról. Némely esetben nem sikerül a mezőgazdasági termelés és a turizmus igényeit kellőképpen összehangolni, továbbá a sok címke megjelenése összezavarhatja a fogyasztókat, amit a hamisítványokat árusítók könnyen ki tudnak használni. A megfelelő támogatások megszerzése az információhiány miatt szintén nehézségekbe ütközhet, ami a modernizáció, a fejlesztések elmaradásához vezet. A fiatalabb generációk felé a mezőgazdasági szektorba bevonzani,

ami a termelők előregedése mellett a meglévő tudás elvesztéséhez vezethet. A klímaváltozás pedig súlyos veszélyt jelenthet magára a termelésre (Kneafsey, 2013).

A helyi termelők helyzete Magyarországon

A helyi gazdaságfejlesztés alapvető eszközei között szerepel a helyi termékek előállítás és értékesítése (Czene et. al., 2010). A fejlesztési elképzelések a vidéki térségek, különösen az agrártérségek gazdasági diverzifikációját szorgalmazzák. A fokozott verseny hatására a helyi termékek kifejlesztésére, valamint azok értékesítési rendszerének kialakítására helyeződhet a hangsúly (Horváth, 2001).

A falusi turizmus azok számára jelent alternatívát, akik a túlszűfolt városoktól és az ott jelentkező mindennapos rohanástól szeretnének elszakadni. Magyarországon a fogyasztói trendek alapján a falusi turizmushoz kapcsolódó agroturizmus virágozhat a jövőben. A turizmus ezen formájának helyszíné a vidéki környezet, ahol egy működő élelmiszeripari kisüzem tevékenysége és termékei jelentik a vonzerőt. A falusi turizmus és az agroturizmus együttesen jelentenek teljes körű élményt a vendégnek. A falusi turizmus keretében elsősorban a családias szállás és az infrastruktúra biztosítása valósul meg, a vonzerőt és a vendégek motivációját pedig az agroturizmus jelenti. Az agroturizmus kivételes élményeket nyújt a városi családok számára, hiszen a látogatók megismerhetik a növénytermesztés, az állattenyésztés és a feldolgozás területeinek rejtelseit. A jellegzetes állatvilág, a hagyományos ételkészítési módok, az italkultúra, a kulináris attrakciók, valamint a családi együttlét együttesen teszik teljessé a pihenést.

A falusi és agroturisztikai tevékenység a korai szakaszban önmagában még nem elegendő egy gazdálkodó család megélhetéséhez, érettebb szakaszban azonban már

munkahelyeket teremthet, valamint a hagyományos helyi termékek értékesítésével növelheti az ország belső exportját (devizáért történő áruértékesítés belföldön). A vásárlási hajlandóságot növeli, ha a vállalkozás által nyújtott élmény emlékezetes pillanatok okoz és személyesen megszólítja a vevőket (Pine et al., 1999).

A vidék egyéni arculata és az ott élők identitástudata megszilárdítható a jellegzetes népi mesterségek és népművészeti termékek turisztikai attrakcióként és kereskedelmi áruként való hasznosításával. A Magyar Turizmus Zrt. által végzett felmérés szerint a külföldiek első reakciója a hazánkkal kapcsolatos kérdésre döntő többségében így hangzott: „Magyarország egy olyan hely, ahol jól lehet enni és inni” (Kopcsay, 2013. pp. 37-38.).

2005-ben fogadták el az Országos Területfejlesztési Konceptiót, mely a helyi erőforrások jobb kihasználására helyezte a hangsúlyt. A 2013-as új fejlesztési koncepció pedig a helyi áruk és szolgáltatások helyben történő értékesítése során az adómentességet vagy csökkentett adók alkalmazását javasolta (Gonda, 2014).

A helyi termékek értékesítése kapcsán kiszámítható gazdasági és jogi környezet szükséges. A Hungarikumokról, illetve a Magyar Értéktárról szóló 2012. évi XXX. törvény kiemeli és nemzeti érdeké teszi a magyarsághoz kapcsolódó, az arra méltó tárgyakat, szellemi és kulturális javakat, szokásokat, jelképeket és a nemzettudatot megtestesítő alkotásokat. A nemzeti értékek kiválasztása egy alulról felfelé épülő rendszerben, az úgynevezett „Magyar Nemzeti Örökség Píramis”-ban történik (Nótári, 2014).

A felülről jövő intézkedések elengedhetetlenek a vidékfejlesztés során. Azonban még ennél is meghatározóbb szerepet tölt be az ún. „önszerveződés”, azaz amikor a felelősséget vállaló helyi lakosok a lokális, közös célok megvalósítása érdekében másokat is tettek-re készítetnek. Az ilyen indíttatású polgárok

hiánya gátolja a terület- és vidékfejlesztést, valamint a térség szellemi fejlődésének előrehaladását (Beke, 1988).

Nehézségek a helyi termékek előállítására és értékesítésére vonatkozásában Magyarországon

A kistermelők és az általuk évente előállított termékek száma 2010-től kezdve folyamatosan nőtt. Fejlődésüket azonban továbbra is több körülmény gátolja. Az érdeklévképelethez érkezett vélemények azt mutatják, hogy többek között enyhíteni kellene azt a szabályt, miszerint kizárólag saját alapanyagból dolgozhatnak a kistermelők. A magyar vidékre jellemző, hogy kevés a feldolgozó kapacitással rendelkező családi gazdaság. A felvásárlói árak alacsonyok, mely gondot jelent az alapanyag termeléssel foglalkozók számára. Megoldást jelenthetne számukra, ha terméküket – a területi korlátot betartva – eljuttathatnák a feldolgozást is végző kistermelőknek, akik ezt saját feldolgozott terméként értékesíthetnék. A nagyobb hozzáadott értékkel rendelkező termékek magasabb áron történő eladásának köszönhetően a feldolgozók a termelői alapanyagért többet tudnának fizetni. Ez által mindkét fél számára egy előnyös, hosszú távú, és tervezhető kapcsolat valósulhatna meg (Kistermelőket segítő intézkedések szükségesek, 2015).

A helyi termékek értékesítésében jelentős nehézséget jelent az adózás kérdése is. A kereskedelmi, illetve vendéglátó egység az alanyi adómentes termelők termékének árát növeli a 27 százalékos áfával, amely jelentősen drágítja a termékeket. Olaszországban és Franciaországban már bevált az úgynevezett átfutó bizonylati rendszer gyakorlata. Ennek lényege, hogy egy nonprofit szervezet közös termelői értékesítési pontot hoz létre, azonban a terméket nem vásárolja meg, így többletterhet sem kerül arra. A termelőt és a termékét sorszám alapján azonosítják, az

áru ellenértéke pedig közvetlenül a termelőhöz kerül.

Javíthatna a magyar termelők helyzetén, ha hazánkban is bevezetnék ezt a gyakorlatot. Ennek érdekében már megkezdődtek a szakmai egyeztetések a Nemzeti Agrárkamara vidékfejlesztési osztályának vezetésével. Része a kezdeményezésnek az is, hogy a vidéki rendezvények esetében a kistermelők ne csak 40 kilométeres körzetben, hanem az egész országban értékesíthessék termékeiket (Kistermelőket segítő intézkedések szükségesek, 2015).

Habár sokan érdeklődnek a termelői piacok iránt, további akadályt jelent a helyi termékek értékesítése során, hogy a potenciális vevők munkájuk mellett nehezen tudnak ellátogatni egy vásárra. Ezen probléma megoldására kezdte meg működését az úgynevezett Mozgó Piac a Közösségi Termelői Program Nonprofit Kft. égisze alatt 2014 márciusában. Ez a termelői piac más és más helyszíneken kerül megszervezésre, leginkább munkahelyeken, irodákban és székházakban. Az irodák részére megrendezett vásárok zártkörűek, de előfordulnak nyilvánosan meghirdetett bárki számára elérhető vásárok is. A piac hétköznap kerül megszervezésre, mely sok termelő számára jelent könnyebbséget, hiszen nem csak a hétvégékre korlátozódik az értékesítés. Az, hogy a Mozgó Piacon hány termelő vesz részt, függ az adott helyen dolgozók számától, a kínálatot pedig az igényfelmérések alapján igyekeznek kialakítani (Mozgó Piac – A dolgozó háziasszonyok álma, 2014).

Hazai jó gyakorlatok a helyi termelők piacra jutásában

A kistermelők összefogással és közös kezdeményezésekkel több módon is képesek erősíteni erőiket. A termelői piacok egyre népszerűbbek, azonban sokszor problémát jelent kiszorítani a neppereket és a közvetítő kereskedőket. Kecskeméten közös erővel próbálnak tenni ellenük, oly módon, hogy azok

az árusok, akik kizárólag saját termékeiket árulják, számozott kitűzőt kapnak. Ez egyfajta védjegyként működik.

A helyi piacokon túl egyre több kistermelő használja ki az információs technológia adta lehetőségeket és egy honlap segítségével igyekszik megfelelni a speciális vevői igényeknek. A honlapon egy virtuális túra keretében bemutatható a gazdaság, receptötletekkel és tanácsokkal lehet kiszolgálni az érdeklődőket, valamint a termékeket meg is rendelheti a fogyasztó (pl. www.bathaporta.hu).

Számos nagyobb település szervez helyi termékeket bemutató rendezvényeket. A békéscsabai kolbászfesztivál példaértékűnek tekinthető az ilyen jellegű programok között, hiszen rövid idő alatt olyan eseménnyé fejlődött, amely nagy tömegeket mozgósít. Ilyen értékekre épülő és hosszú idők során egyre nagyobb látogatószámot vonzó rendezvények még a nagydobosi tökfesztivál, a velemi gesztenyeünnep vagy a gyulai pálinkafesztivál (Kerepesi, 2012).

A helyi összefogással jelentős eredményeket lehet elérni, erre kiváló példa a Mecseki Mézes Körút. A méhészek együttműködésének célja a méhészeti termékek és a kézműves mézek népszerűsítése; egységes fellépés a régió turisztikai piacán, valamint a szakmai és marketingtudás fejlesztése (Kovács, 2014).

Az empirikus kutatás módszertana

Kutatásunk célja az volt, hogy feltárjuk a Zala és Somogy megyékben működő helyi termelők jelenlegi működésének kereteit, valamint a jövőbeli lehetőségeit. Fontosnak tartottuk annak vizsgálatát, hogy a kutatásba bevont helyi termelők miként látják saját jövőjüket, mennyire tartják hosszú távon is biztosítottnak, fenntarthatónak a tevékenységüket, s azon keresztül részben vagy egészben a megélhetésüket. *Kutatásunk kezdetén azzal a hipotézissel éltünk, hogy az adott térségben dolgozó helyi termelők tevékenységében egyre nagyobb*

szerephez jut a minőség és az élményszerűség, aminek köszönhetően ezeket a műhelyeket akár a turizmusba is be lehet vonni. Ezen túl feltételeztük, hogy annak ellenére, hogy a termelők törekednek a fejlesztésre, a műhelyek hosszú távú üzemeltetése korántsem megoldott.

A kutatásunk elején megfogalmazott hipotézisek vizsgálata érdekében empirikus kutatást végeztünk a helyi termelők körében. A kutatás célja az volt, hogy megismerjük a helyi termelők jelenlegi helyzetét, nehézségeit, valamint feltárjuk a jövőbeli lehetőségeiket. Ennek érdekében megkerestük a Nagykanizsán és Kaposváron, valamint e városok 30 km-es körzetében dolgozó termelőket, s kérdőíves felmérés segítségével mértük fel a véleményüket. A megkérdezéses vizsgálat 2015 májusától 2016 februárjáig tartott.

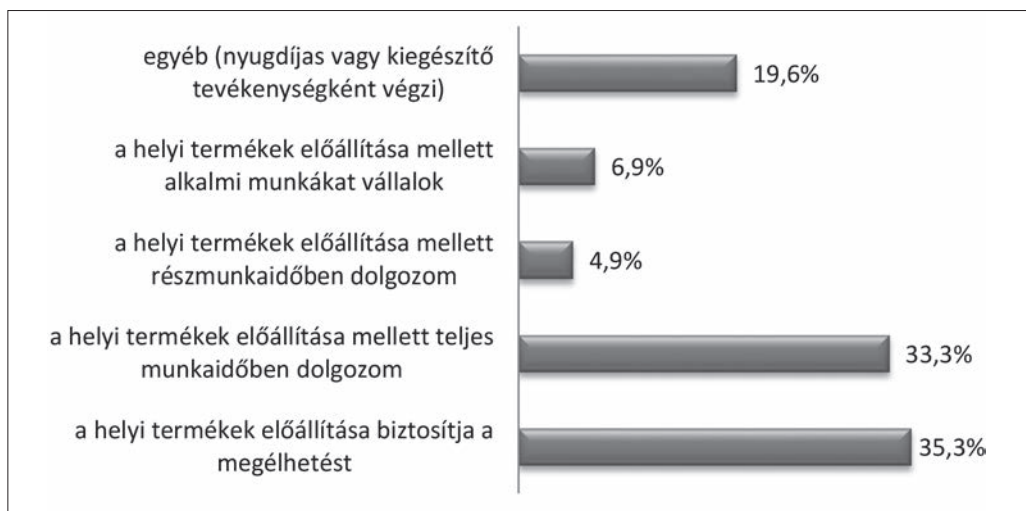
Összesen 152 helyi termelőt sikerült megszólítanunk a kérdőív segítségével, melyből az adatok tisztítását és feldolgozását követően 98 válasz volt értékelhető. A kutatás során az eredmények értelmezése, valamint az összefüggések feltárása érdekében statisztikai elemzéseket alkalmaztunk.

Az empirikus kutatás eredményei

A kérdéssor első részében a szervezeti jellemzőkre kérdeztünk rá annak érdekében, hogy megismerjük a helyi termelők működésének kereteit.

Ezen kérdések sorában elsőként a szervezeti formára voltunk kíváncsiak. A megkérdezettek csaknem fele (48%-a) östermelő, 25%-a vállalkozóként végzi a helyi termékek előállítását, míg 9% családi keretek között foglalkozik helyi termeléssel. A válaszadók 18%-a az egyéb kategóriát jelölte be, amelyen belül többen azt említették, hogy adószámmal rendelkező magánszemélyként állítják elő a helyi termékeket, illetve hárman képző- és iparművészeti tevékenységet végeznek.

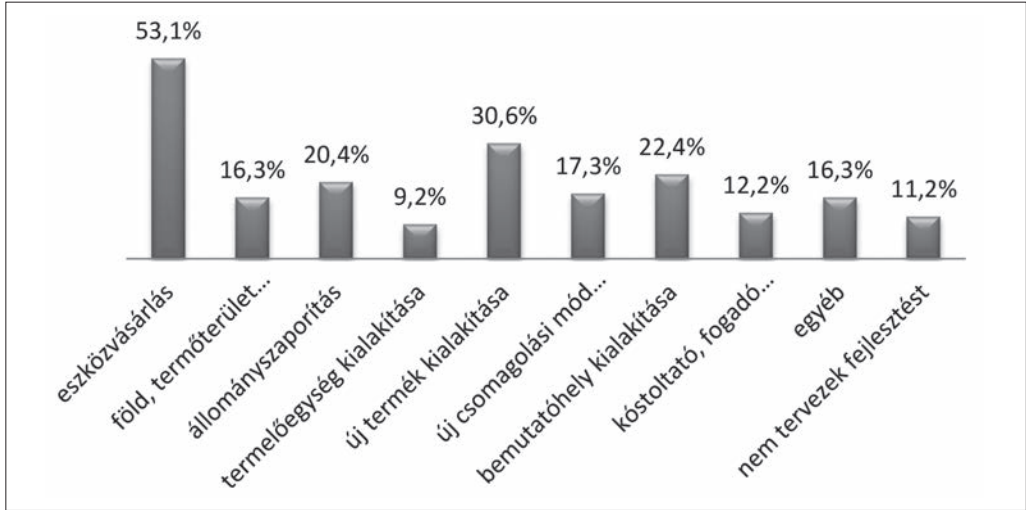
A munkatársak számát tekintve a megkérdezett helyi termelők fele egyedül végzi a termelő tevékenységet. A válaszadók 18%-a egy alkalmazottal, 12%-a két alkalmazottal, míg 15%-a három-öt fővel dolgozik együtt. Ennél nagyobb létszám nem igazán jellemző a vizsgált térség helyi termelőire, csupán négy fő említette ötnél több munkatárs foglalkoztatását.

2. ábra

A helyi termékek előállításának szerepe a termelők megélhetésének biztosításában

Forrás: empirikus kutatás, 2016

3. ábra

A megkérdezett helyi termelők által tervezett fejlesztési irányok

Forrás: empirikus kutatás, 2016

A kutatás során azt tapasztaltuk, hogy a megkérdezett helyi termelők harmada (35,3%) számára ezen termékek előállításának biztosítása a fő megélhetést, ugyanakkor további 33,3%-uk teljes munkaidőben dolgozik a termelői tevékenység mellett. Ez a kettősség jelentős kihívásokat hordoz magában, hiszen azon termelők, akiknek a megélhetése múlik az előállított helyi termék minőségén és értékesítésén, nyilván jóval elkötelezettebbek és nagyobb érdeklőséggel bírnak, mint azok, akik hobbiként, vagy kiegészítésként foglalkoznak ezen tevékenységgel.

A kutatás folytatásaként a helyi termelők jövőjéről, jövőképéről tettünk fel kérdéseket, így megkérdeztük azt is, terveznek-e fejlesztést a közeljövőben, s ha igen, milyen típusú fejlesztésben gondolkodnak.

Ahogy a 3. ábra is mutatja, 53%-uk esetében az eszközvásárlás áll az első helyen. Ezen válaszopció esetében összhangot találunk a szakirodalomban bemutatott innovációs elképzelésekkel, melyek szerint a termék és folyamat innováció képes leginkább támogatni a helyi termelők fejlődését. Az eszközbe-

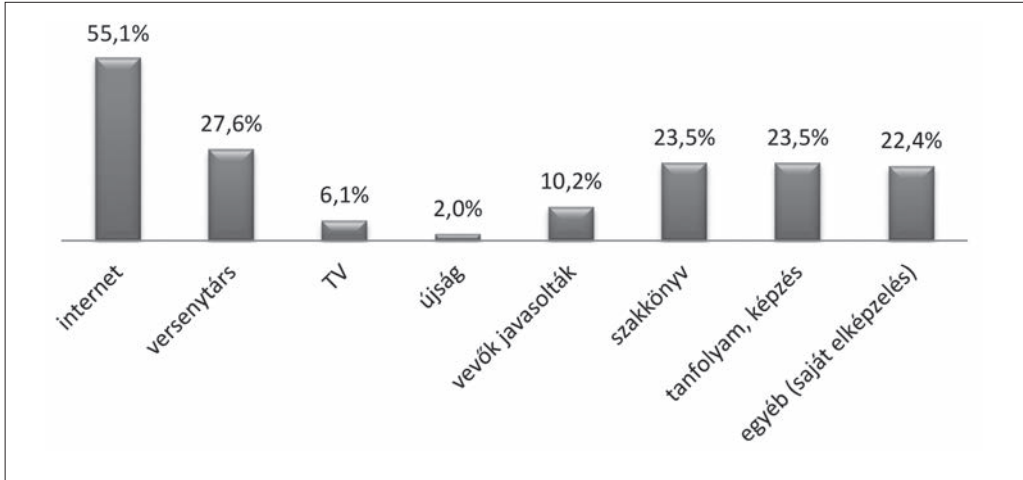
szerezés esetében a kis- és középvállalkozások jellemzően különböző pályázati keretekre is igényt tarthatnak, így ez az út mindenképp járhatóan tűnik számukra.

Örömmel tapasztaltuk, hogy többen választották az új termék kialakítása (30,6%) és a bemutatóhely kialakítása (22,4%) opcióját is, mely az élményszerű bemutatáshoz kapcsolódóan szintén emelheti az adott turisztikai desztináció ismertségét és a szolgáltatás minőségét egyaránt. A helyi termelők által felvázolt fejlesztési elképzelések tehát alapvetően összhangban vannak az élményszerű turisztikai desztináció fejlesztésének lehetséges irányjaival, egy esetleges tematikus út kialakításának prioritásaival.

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a termelők által említett fejlesztések, új termékek gondolata honnan ered, milyen eszközöket vesznek igénybe egy-egy új ötlet kapcsán.

A 4. ábrán láthatjuk, hogy a válaszadók 55,1%-ban az internetet hívják segítségül a termékfejlesztés során, de többen említették a versenytárstól való tanulást (27,6%), bizonyos szakkönyvek vagy épp tanfolyamok,

4. ábra

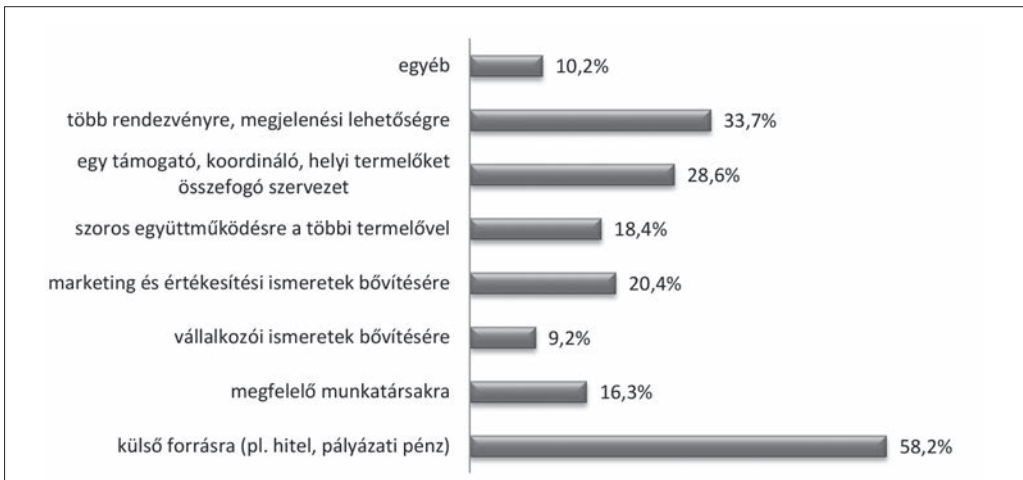
Az új ötletek forrásai a vizsgált helyi termelők esetében

Forrás: empirikus kutatás, 2016

képzések ötletadó erejét is (23,5 – 23,5%). Az egyéb kategóriát megjelölve több helyi termelő megjegyezte, hogy ötletei kizárólag saját elképzelésen alapulnak, s nincs szükségük külső forrásokra. Ez olyan szempontból minősül pozitív eredménynek vizsgálatunk szempontjából, hogy ez alapján azt feltételezhetjük,

hogy a termelők egyedi, csak rájuk jellemző termékkel lépnek be a piacra, ami pedig számukra versenyelőnyt, a desztináció számára pedig egyedi kulturális vagy gasztronómiai attrakciót, terméket jelenthet.

A fejlesztési elképzeléseket tovább vizsgálva arra is kíváncsiak voltunk, hogy a termelők

5. ábra

A megkérdezett helyi termelők fejlesztéséhez szükséges eszközök megoszlása

Forrás: empirikus kutatás, 2016

szerint milyen eszközökre lenne szükség a fenti elképzeléseik megvalósításához. Ahogy a 7. ábra is mutatja, a legtöbb válaszadónk (58,2%) a külső forrásokat nevezte meg elsődleges eszközként, tehát a megkérdezetteknek különböző hitelekre, pályázati forrásokra lenne leginkább szükségük. Ezen kívül 33,7% azt említette, hogy több rendezvény jobb megjelenési lehetőséget és ez által több értékesítési felületet jelentene számára, s leginkább erre lenne szüksége. További 28,6% szerint pedig egy támogató, koordináló, helyi termelőket összefogó szervezetre lenne a legnagyobb igény, amely szakszerűen tudná segíteni a termelők működését, fejlődését, esetlegesen egy helyi termékekre építő tematikus út kialakítását.

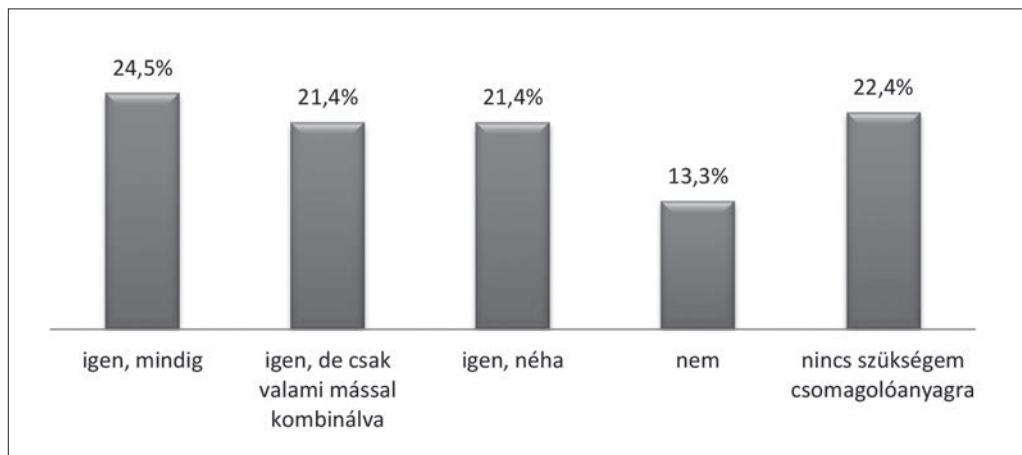
A következőkben arra kerestük a választ, hogy mennyire jellemző a helyi termelők körében az egymástól való tanulás, egymás munkásságának figyelése.

A válaszadóink 70%-a nyomon követi a többiek munkáját, mégpedig elsősorban személyes találkozások, beszélgetések és eszmecserék révén, különböző rendezvények alkalmával. Többen említették, hogy a ver-

senytársakat az interneten keresztül figyelik, valamint a legtöbben az árakra kíváncsiak. Azon 30% körében, akik nem követik figyelemmel a többi termelő munkáját, az volt a jellemző válasz, hogy nincs hasonló profilú termelő a közelben, akit érdemes lenne figyelni, továbbá többen említették, hogy nem érdekli őket más munkássága.

Ha a jövőről, s a fenntarthatóságról beszélünk, mindenképp meg kell vizsgálnunk, hogy a helyi termelőknek van-e utánpótlása, lesz-e olyan személy, aki az elkészítési módokat és technikákat megtanulva továbbviszi majd a termelést.

A megkérdezettek több mint egyharmada (38,4%) esetében családon belül marad a mesterség, mely marketing szempontból is előnyös. Ez esetben ugyanis valamennyi marketingkommunikációs eszközben felhasználható a család és az alapítók története, átültethetők a megszokott hagyományok, tradicionális ízek és elkészítési módok, melyek tovább növelik a turisztikai termék értékét. Azt is látnunk kell ugyanakkor, hogy a válaszadóink 21,2%-a esetében egyáltalán nincs utánpótlás, 16,2% esetében talán lesz, vagyis

6. ábra

A környezetbarát csomagolóanyagok alkalmazásának elterjedése a vizsgált helyi termelők körében

Forrás: empirikus kutatás, 2016

több olyan helyi termelő is van a vizsgált térségben, akiknek nincs biztosítva az utánpótlásuk, ezáltal hosszú távú fennmaradásuk. 3% a vállalkezési formát tovább tudja majd vinni, meglepőnek tűnhet azonban, hogy minden ötödik megkérdezett (21,2%) még nem gondolkozott el ezen a kérdésen.

A környezettudatosság ma már elengedhetetlen a fogyasztók és a termelők számára is. A vevők elvárják és előnyben részesítik a környezetbarát megoldásokat. A helyi termelőknek ezeknek az elvárásoknak kell megfelelniük a használt csomagolóanyag vonatkozásában is, azt mutatva a vásárlóknak, hogy számukra érték a környezet védelme.

Ahogy a 6. ábrán is látható, a válaszadók jelentős része (összesen 67,3%-a) tudatosan figyel környezetének megóvására, s akár önmagában, akár mással kombinálva környezetbarát csomagolóanyagokat használ. Mindössze a válaszadók 13,3%-a nyilatkozott úgy, hogy nem foglalkozik ezzel, további 22,4% esetében pedig nincs szükség csomagolóanyagra.

Azon válaszadókat, akik nem használnak környezetbarát csomagolóanyagot, megkérdeztük ennek okáról. Ők részben úgy nyilatkoztak, hogy a terméküket főleg üvegben értékesítik, s azt minden esetben visszakeréni komplikációt és nehézségeket okoz a fogyasztók számára. Más termelők pedig úgy vélték, hogy a termékeikhez nem illene az ilyen típusú csomagolás.

Összefoglalás

Egy kérdőíves kutatás keretében megkérdeztük a Zala és Somogy megyei helyi termelőket a jelenlegi adottságaikról és fejlesztési lehetőségeikről, szándékaikról. Fontosnak tartottuk annak vizsgálatát, hogy a jelenlegi keretfeltételek mellett mennyire tekinthető biztosítottnak a helyi termelők tevékenysége. Ezért kutatásunk kezdetén azzal a hipotézissel éltünk, hogy *az adott térségben dolgozó helyi termelők tevékenységében egyre nagyobb*

szerephez jut a minőség és az élményszerűség, aminek köszönhetően ezeket a műhelyeket akár a turizmusba is be lehet vonni. Ezen túl feltételeztük, hogy annak ellenére, hogy a termelők törekednek a fejlesztésre, a műhelyek hosszú távú üzemeltetése korántsem megoldott.

A kutatás során azt tapasztaltuk, hogy a megkérdezett helyi termelők harmada (35,3%) számára ezen termékek előállítását biztosítja a fő megélhetést, s fele (50,0%) egyedül dolgozik a termékek előállításán. A válaszadók 88,8%-a tervez valamilyen fejlesztést a közeljövőben, a legtöbben eszközt vásárolnának, egy új termék kialakításán dolgoznának vagy bemutatóhelyet hoznának létre. Az új termékek létrehozásához a legtöbben (a válaszadók 55,1%-a) az interneten keresnek ötletet, de számottevő azok aránya is (22,4%), akik saját ötlettől vezérelve dolgoznak új terméken. A fejlesztésekhez elsősorban olyan külső forrást (hitelek, pályázati lehetőségek) igényelnének, amelyek anyagilag támogatni tudnák az elképzeléseiket. Ezen kívül a több rendezvényen való megjelenés segíthetné még az értékesítési volumenük növelését, s egy helyi termelőket koordináló, összefogó szervezet is fontos lenne a termelők működése, fejlődése szempontjából.

A jövő azonban nem fest egyértelműen pozitív képet: a megkérdezett helyi termelőknek mindössze 41,3%-a nyilatkozott úgy, hogy egy vállalkozás, vagy a családi kapcsolatok révén biztosan tovább tudja örökíteni az általa kifejlesztett termékek előállítási módját. A többi válaszadó esetében még kérdéses, hogy a visszavonulásukat követően valaki folytatni fogja-e a megkezdett tevékenységet. Ezzel szemben optimizmusra ad okot az a tény, hogy a helyi termelők alapvetően figyelik egymás munkásságát, s nyitottak lennének különböző együttműködésekre. Ezen kívül a fenntarthatóság jegyében azt is meg kell jegyeznünk, hogy a megkérdezett helyi termelők 67,3%-a tudatosan figyel környezetének megóvására is.

Összességében megállapíthatjuk tehát, hogy a helyi termelők által felvázolt fejlesztési elképzelések alapvetően összhangban vannak az élményszerű turisztikai desztináció fejlesztésének lehetséges irányjaival. A termelők pozitívan vélekednek termelő tevékenységük fenntarthatóságáról és jövőjéről, de az utánpótlás nevelés terén még vannak hiányosságok. A kezdeti hipotézisünkre visszatérve tehát azt állapítjuk meg, hogy *az adott térségben dolgozó helyi termelők tevékenységében egyre nagyobb szerephez jut a minőség és az élményszerűség, aminek köszönhetően ezeket a műhelyek akár a turizmusba is be lehet vonni. Annak ellenére, hogy a termelők törekednek a fejlesztésre, a műhelyek hosszú távú üzemeltetése korántsem megoldott.*

Egy kérdőíves kutatás keretében megkérdeztük a Zala és Somogy megyei helyi termelőket a jelenlegi adottságaikról és fejlesztési lehetőségeikről, szándékaikról. Fontosnak tartottuk annak vizsgálatát, hogy a jelenlegi keretfeltételek mellett mennyire tekinthető biztosítottnak a helyi termelők tevékenysége. Ezért kutatásunk kezdetén azzal a hipotézissel éltünk, hogy *az adott térségben dolgozó helyi termelők tevékenységében egyre nagyobb szerephez jut a minőség és az élményszerűség, aminek köszönhetően ezeket a műhelyeket akár a turizmusba is be lehet vonni. Ezen túl feltételeztük, hogy annak ellenére, hogy a termelők törekednek a fejlesztésre, a műhelyek hosszú távú üzemeltetése korántsem megoldott.*

A kutatás során azt tapasztaltuk, hogy a megkérdezett helyi termelők harmada (35,3%) számára ezen termékek előállítására biztosítja a fő megélhetést, s fele (50,0%) egyedül dolgozik a termékek előállításán. A válaszadók 88,8%-a tervez valamilyen fejlesztést a közeljövőben, a legtöbben eszközt vásárolnának, egy új termék kialakításán dolgoznának vagy bemutatóhelyet hoznának létre. Az új termékek létrehozásához a legtöbben (a válaszadók 55,1%-a) az interneten keresnek ötletet, de

számottevő azok aránya is (22,4%), akik saját ötlettől vezérelve dolgoznak új terméken. A fejlesztésekhez elsősorban olyan külső forrást (hitelek, pályázati lehetőségek) igényelnének, amelyek anyagilag támogatni tudnák az elképzeléseiket. Ezen kívül a több rendezvényen való megjelenés segíthetné még az értékesítési volumenük növelését, s egy helyi termelőket koordináló, összefogó szervezet is fontos lenne a termelők működése, fejlődése szempontjából.

A jövő azonban nem fest egyértelműen pozitív képet: a megkérdezett helyi termelőknek mindössze 41,3%-a nyilatkozott úgy, hogy egy vállalkozás, vagy a családi kapcsolatok révén biztosan tovább tudja örökíteni az általa kifejlesztett termékek előállítását. A többi válaszadó esetében még kérdéses, hogy a visszavonulásukat követően valaki folytatni fogja-e a megkezdett tevékenységet. Ezzel szemben optimizmusra ad okot az a tény, hogy a helyi termelők alapvetően figyelik egymás munkásságát, s nyitottak lennének különböző együttműködésekre. Ezen kívül a fenntarthatóság jegyében azt is meg kell jegyeznünk, hogy a megkérdezett helyi termelők 67,3%-a tudatosan figyel környezetének megóvására is.

Összességében megállapíthatjuk tehát, hogy a helyi termelők által felvázolt fejlesztési elképzelések alapvetően összhangban vannak az élményszerű turisztikai desztináció fejlesztésének lehetséges irányjaival. A termelők pozitívan vélekednek termelő tevékenységük fenntarthatóságáról és jövőjéről, de az utánpótlás nevelés terén még vannak hiányosságok. A kezdeti hipotézisünkre visszatérve tehát azt állapítjuk meg, hogy *az adott térségben dolgozó helyi termelők tevékenységében egyre nagyobb szerephez jut a minőség és az élményszerűség, aminek köszönhetően ezeket a műhelyek akár a turizmusba is be lehet vonni. Annak ellenére, hogy a termelők törekednek a fejlesztésre, a műhelyek hosszú távú üzemeltetése korántsem megoldott.*

Felhasznált irodalom

- Bálint J. – Bálint A. – Fazekas Zs. – Komárominé Holló M. – Korenyákné Juhász M. (2007):** Innováció, kreativitás, térségi sors és pozitív visszacsatolás a vidékfejlesztésben. Munkabeszámoló. OTKA
- Beke P. (1988):** Az önszerveződés feltételei és lehetőségei. A Falu. 4 (1) pp. 18-22.
- Czene Zs. – Ritz J. (szerk.) (2010):** Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. Területfejlesztési füzetek. NFM-NGM-VÁTI, Budapest
- F. Galli, G. Brunori (eds.) (2013):** Short Food Supply Chains as drivers of sustainable development. Evidence Document. Document developed in the framework of the FP7 project FOODLINKS (GA No. 265287). Laboratorio di studi rurali Sisonidi, ISBN 978-88-90896-01-9. Megtalálható: http://www.foodlinkscommunity.net/fileadmin/documents_organicresearch/foodlinks/CoPs/evidence-document-sfscop.pdf [2015. március 12.]
- G. Fekete É. (2011):** Helyi termékek előállításának és értékesítésének kistérségi koordinációja. A Falu 26. (1-2) pp. 47-56.
- Gonda T. (2014):** A helyi termék turisztikai hasznosítása – a vidékfejlesztés új lehetősége. A Falu XXIX. évfolyam, pp. 17-23.
- Horváth Gy. (2001):** A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben. Tér és Társadalom, 15. évfolyam 2. 203–231. p.
- Kerepesi K. (2012):** Változó fogyasztói igények. Magyar Mezőgazdaság 67. évfolyam 47. szám pp. 38-39.
- Kistermelőket segítő intézkedések szükségessége (2015)** Megtalálható: <http://www.helyitermekmagazin.hu/2015/kiemelt-hirek/kistermelokek-segito-intezkedesek-szuksegesek/> [2015.03.08.]
- Kígyóssy G. – Czene Zs. (2012):** Lehetőségeink a helyi gazdaságfejlesztésre. Falu, Város, Régió 19. (1-2) pp. 5-10.
- Kopcsay L. (2013):** A hagyományos italkultúrára alapozott kínálati stratégia felépítése a turizmusban In: „Marketingkihívások a gazdasági válság következtében” I. Nagykanizsai Marketing Konferencia
- Kóródi M. – Bakos R. - Kalmárné Rimóczi Cs. – Savella O. – Mondok A. – Németh M. (2014):** A helyi termékek interpretációs lehetőségei és szerepük a desztináció fejlesztésben, ECONOMICA - A Szolnoki Főiskola Tudományos Közleményei VII. új évfolyam, 1. szám, p. 114.
- Magyar Közlöny (2010):** 52/2010. (IV. 30.) FVM rendelet A kistermelői élelmiszer-termelés, -előállítás és -értékesítés feltételeiről 2010. április 30., 66. szám, p. 14360.
- Matiuti, M. – Bogdan, A. T. (2009):** Marketing of traditional product in Transylvania. Scientific Papers Animal Science and Biotechnologies 42 (1) pp. 483-488.
- Molnár E. – Fehér A. (2013):** Tamási leghátrányosabb helyzetű kistérség jelene és kitérési lehetőségei. Acta Scientiarum Socialium 38., pp. 239-254.
- Mozgó Piac – A dolgozó háziasszonyok álma (2014)** Megtalálható: <http://www.helyitermekmagazin.hu/2014/kiemelt-hirek/mozgo-piac-%E2%80%93-a-dolgozo-haziasszonyok-alma/> [2015.03.08.]
- Nótári M. (2014):** A helyi értéktárak szerepe a nemzeti örökség piramisban GRADUS Vol 1, No 2.
- Pine, J. – Gilmore, J. H. (1999):** The Experience Economy. Work is Theatre & Every Business a Stage. Harvard Business School Press. Boston Massachusetts.

A turisztikai együttműködés hatékonysága a Tokaj-borvidéken

Virág Ágnes

Az elmúlt években Magyarországon is előtérbe került a turisztikai együttműködések fontossága, ami egyre nagyobb szerepet kap a Tokaji Borvidéken is. Szolgáltatókkal, valamint a települések vezetőivel készített interjúk képezik kutatásom alapját, a megkérdezettek értékelik a borvidék turizmusát, illetve tájékoztatást adnak arról, milyen főbb szerepet tulajdonítanak az intézményesített turisztikai együttműködésnek, illetve arról, hogy az milyen hatékonysággal tud működni.

Irodalmi áttekintés

A turizmusban jellemző globális folyamatok és a kiélezett, gyorsan változó piaci viszonyok szükségessé teszik egy korszerű turizmusirányítási rendszer kialakítását (Dávid és Tózsér, 2009), mely által minden turisztikai szereplő segítséget kaphat a piaci kihívások feloldására. Az elmúlt években hazánk turizmusában is előtérbe került a desztinációra, azaz fogadótérre alapozott, menedzsment szemléletű területi-szervezeti struktúra kiépítése.

Az emberiség életében mindig is jelentős szerepet töltek be a partnerkapcsolatok, az együttműködések kialakítása az élet minden területén egyre fontosabbá vált. A gazdasági szféra szereplőinek körében célként

fogalmazódott meg a hálózatba tömörülés, de a közszféra is egyre inkább támogatja a gazdasági együttműködések létrehozását. A turizmusban különösen fontos a hálózati rendszer kiépítése a piaci szétszabdaltság, illetve a számos kisebb méretű, egymástól független szereplő miatt (Soisalon-Soininen és Lindroth, 2006). A turisztikai ágazat speciális jellemzője, hogy a számos mikro- és kisvállalkozás mellett nem vállalkozói közösséget (helyi lakosság, civil szervezetek, vállalatok) is magába foglal, valamint legtöbb esetben a fejlesztéseket a közszféra biztosítja. A turisták szempontjából a legfontosabb az elégedettség érzése (Ritchie és Crouch, 2003), annak eléréséhez minden szereplő együttes jelenléte van szükség. A működőképes összefogás feltétele a megfelelő partnerség kialakítása, a kompetenciákkal rendelkező irányítás megvalósítása és a kapcsolatok menedzselése (Panyor et al., 2011) mellett a hatékony tervezési és szervezeti struktúra, valamint a stabil pénzügyi háttér biztosítása (Soisalon-Soininen és Lindroth, 2006). A hálózati együttműködéseknek három típusa van: horizontális, vertikális és átlós hálózatok. Ugyanazon a földrajzi és turisztikai területen dolgozó szereplők között jöhet létre horizontális együttműködés, míg az eltérő szinten és iparágban tevékenykedők között

jellemző az átlós kapcsolat. A vertikális hálózat különböző területi és működési szintű szereplőket tömörít, ebbe kategóriába tartoznak a turisztikai együttműködések egyik altípusát jelentő desztináció menedzsment szervezetek is.

A latin eredetű desztináció szó turisztikai értelemben célterületként értelmezhető (Nyirádi és Semsei, 2007). Vannak, akik turisztikai termékeket, szolgáltatásokat tartalmazó térségként határozzák meg (Leiper, 1995; Buhalis, 2000; Flagestad, 2002; Lengyel, 2007), míg mások az élményszerzés helyszínül definiálják (Kaspar, 1992; Crouch és Ritchie, 2000). Összességében a desztináció egy földrajzi egység, amely komplex kínálata révén képes turistákat vonzani és élményeket biztosítani (Lengyel, 2007). A turisztikai térségek menedzsmentjét, vagyis a desztináció menedzsment fogalmát Panyor és társai (2011) a következőképpen definiálták: *„Egy adott földrajzi területen található vonzerők moduláris (szabadon kombinálható) termékké alakításának, hálózatba szervezésének, a termékek desztinációba ágyazott piac- és versenyképessége megteremtésének és értékesítésének folyamatát értjük, melynek célja a fenntartható fejlődés megőrzése mellett a turisztikai piaci siker elérésével a földrajzi terület fejlődésének, az ott élők jólétének növelése”* (Panyor et al., 2011, 9. o.). A desztináció menedzsment szemléletű intézményi struktúra kialakítása hazánk Európai Unióhoz történő csatlakozásával került előtérbe, majd a 2005 és 2013 közötti időszakra vonatkozó Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia prioritásként jelölte meg a magyarországi desztinációkon alapuló szervezeti rendszer kiépítését. Az intézményesített struktúra alapelvei között szerepel a partnerség, az alulról építkezés, a szakmaiság, valamint a pénzügyi háttér és a kompetenciák megléte (Lengyel, 2007). Az intézményi együttműködés lényege, hogy egy desztináció turizmusában érintett, összes szereplő hálózatba tömörítésével, valamint annak termékeit, szolgáltatásait felfűz-

ve egyedi és komplex kínálat alakuljon ki, mely képes turistákat vonzani, illetve általa optimalizálhatóak a szektor pozitív hatásai (Víg, 2010). A hazai desztináció menedzsment szemléletű rendszert különböző területi szinten (helyi, térségi, regionális és országos) működő szervezeti struktúraként a 2000-es évek második felében kezdték kiépíteni. Az elmúlt években számos turisztikai együttműködés született, de a teljes rendszer csak foghíjasan épült ki. Jelenleg 85 regisztrált desztinációs szervezetet tartottak számon, melyből 78 társulás helyi, hét pedig térségi szinten működik, az egyetlen regionális szervezet a Balaton körül valósult meg, míg az országos érdekképviseletet a Magyar TDM Szövetség látja el. A desztinációs társulások nemcsak hazánk turisztikailag legfejlettebb területeihez kapcsolódnak, hanem a vidéki térségekben is növekedett számuk, azonban felvetődhet a kérdés, hogy a gyakorlatban mennyire érezhető ezen turisztikai szervezetek hatása, hatékonysága egy hátrányos helyzetű vidéki térség életében.

Kutatásomat Magyarország egyik legismertebb borvidékén, a Tokaji Borvidéken folytattam, amely nemzetközi viszonylatban is számottevő ismertségen örvend, mégis hátrányos helyzetű, periférikus terület. A Tokaji Borvidéket a kormányzat a 2014-2020 közötti uniós költségvetési időszakban kiemelt fejlesztési területnek nyilvánította. A Tokaji Borvidék a tokaji Nagykopasz, a sátoraljaújhegyi és abaújszántói Sátor-hegy között, a Zemplén-hegység lábánál elterülő erősen tagolt dombvidék, melynek átlagosan 30%-a szőlőtermelésbe vont terület (Boros et al., 2012). A természeti (éghajlati, talajtani és vízrajzi) adottságok, a szőlőfajták, valamint az egyediséget biztosító nemes penész (*Cladosporium cellare*) megléte kedvez a minőségi borkészítésnek, melynek turisztikai értéke sem elhanyagolható. A Tokaji Borvidék 1737 óta zárt borvidék, melynek eredeti szőlőtermesztési hagyományait a törvényi szabályozások révén

sikerült megőrizni mind a mai napig (Boros, 2012). Tokaj-Hegyalja sajátosságához történelmi múltja is jelentősen hozzájárul, hiszen itt feszültek leginkább egymásnak a lehetőségek és a kényszerállapotok (Beluszky, 2009). A borvidék fontos árutermelő és – közvetítő táj volt, melyet a nyitottság és a befogadás jellemzett, mégis a mai napig őrzi konzervatívizmusát (Beluszky, 2009). Ezen tényezők jelenleg is visszatükröződnek a mindennapi életben. A borvidék másik egyedisége, hogy hivatalosan 27 település alkotja: Abaújszántó, Bekecs, Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Bodrogolaszi, Erdőbénye, Erdőhorváti, Golop, Hercegkút, Legyesbénye, Mád, Makkoshotyka, Mezőzombor, Monok, Olaszliszka, Rátka, Sáradsadány, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Szegi, Szegilong, Szerencs, Tállya, Tarcál, Tokaj, Tolcsva és Vámosújfalud (Boros, 2012). Az UNESCO 2002-ben kultúrtájként a világörökség részévé választotta a borvidéket (Frisnyák et al., 2009), míg 2012-ben történelmi tájjá nyilvánította (Boros et al., 2012). Csorba (2012) szerint sajátos értékekkel és vonásokkal rendelkező borvidéki települések fejlesztésére és épített örökségeinek megővésére nagyobb hangsúlyt kellene fektetni, míg Bujdosó és Kovács (2011) azt hangsúlyozza, hogy a borvidék jövője leginkább a szőlőtermesztési, a bortermelési és a turisztikai szereplők együttműködése mellett lehet sikeres.

A Tokaji Borvidéken összesen négy helyi szintű intézményesített turisztikai együttműködés, azaz desztinációs szervezet működik: az Abaúj Turisztikai Egyesület; a Sátoraljaújhely-Hegyköz Turizmusáért Egyesület; a Tokaj-Hegyalja, Taktaköz, Hernád-völgye Idegenforgalmi és Kulturális Egyesület; valamint a Sárospatak és környéke Turizmusáért Egyesület. A borvidéken Tokaj-Hegyalja-Zemplén-Abauj térségi TDM Nonprofit Kft néven egy térségi társulás is kialakításra került, azonban anyagi okok miatt csak adminisztratív jellegű annak működése.

A borvidék egészének turizmusát hiva-

tott összefogni a Tokaj-Hegyalja, Taktaköz, Hernád-völgye Idegenforgalmi és Kulturális Egyesület, amely a térség turizmusában érintett szereplőit tömöríti, így ezt a szervezetet választottam kutatásom tárgyául.

Vizsgálat célja és módszertana

A kutatás egyik főkérdése, hogy a borvidék turizmusa mennyire egységes, illetve, hogy azon belül mely települések a legjelentősebb turisztikai desztinációk. Kutatásom céljaként fogalmaztam meg a Tokaji Borvidéken belüli területi egyenlőtlenséget turisztikai szempontból, melyhez a Hoover-index számítás módszerét választottam. A vizsgálat során két bázis évet választottam. Az egyik a 2003-as év, amikor nem volt hivatalosan meghirdetve a desztináció menedzsment szemléletű intézményesítés, míg a másik év 2012 volt, mivel ebben az évben volt a legteljesebb a borvidéki statisztikai adattár elérhető, illetve ekkorra már aktívan működtek a borvidéken belül is a desztinációs szervezetek. A TEIR, illetve a KSH adatbázisából összesen 9 mutatót választottam ki, majd azokat viszonyítottam a települések állandó népességszámához. A borvidék turizmusában fellelhető területi különbségeket, valamint a települések turisztikai szerepét kívántam vizsgálni.

A primer kutatás részeként személyes interjút készítettem az Egyesület menedzserével, majd annak kielemezését követően kérdőívvel irányított szakmai interjúkat készítettem a desztinációs szervezet tagságába tartozó borvidéki szolgáltatókkal, valamint a borvidéki települések önkormányzati vezetőivel. Összesen 54 szolgáltatót és 22 önkormányzati szereplőt sikerült bevonni a vizsgálatba, melynek fő célja az volt, hogy megismerjem egy vidéki térségben működő együttműködés/desztinációs szervezet gyakorlati tevékenységét, szakmai hatékonyságát a tagok szempontjából. A következőkben a kutatás részeredményeit mutatom be.

állandó népességhez viszonyított mutató	Hoover index 2003 (%)	Hoover index 2012 (%)
idegenforgalmi adó	58,26	51,10
éttermek, cukrászdák száma	19,16	23,22
összes szállásférőhely	38,91	42,17
összes vendégéjszaka	41,49	42,82
összes külföldi vendégéjszaka	47,39	58,24
összes vendég	42,02	46,09
összes külföldi vendég	47,25	58,66
vendéglátóhelyek száma	13,34	16,81
működő vállalkozások száma a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban	12,26	13,72

1. táblázat

Területi egyenlőtlenségek (Hoover-index) mértéke 2003-ban és 2012-ben a Tokaji Borvidéken, (%)

Forrás: saját kutatás és szerkesztés, 2016.

Eredmények

A Hoover-index számítással a céloom a Tokaji Borvidék turizmusában feltételezett területi egyenlőtlenségek kimutatása 2003-ban és 2012-ben. A vizsgálat során 9 turisztikai jellemző területi eloszlását viszonyítottam települések állandó népességszámának területi megoszlásához (1. táblázat).

Összességében elmondható, hogy az éttermek, cukrászdák számának, a vendéglátóhelyek számának, valamint a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás nemzetgazdasági ágban működő vállalkozások számának állandó népességszámhoz viszonyított területi eloszlásában nincs számottevő területi különbség a borvidéken belül. Minden jellemző Hoover-index értéke 25% alatt maradt mind 2003-ban, mind 2012-ben. A kereskedelmi és az egyéb (összes) szálláshelytípusok szállásférőhelyeit, vendégéjszakáinak és vendégeinek számát, valamint azon belül a külföldi vendégek és azok vendégéjszakáit viszonyítottam a települések állandó népességszámához, akkor jelentős területi egyenlőtlenségek rajzolódtak ki mindkét a két vizsgált évben. Az idegenforgalmi adó állandó népességszámhoz

viszonyított területi eloszlása kapcsán 2003-ról 2012-re csökkent a Hoover-index értéke, tehát csökkent a területi különbség, viszont a többi jellemző esetében magasabb lett a Hoover-index, vagyis nőttek a területi egyenlőtlenségek a borvidéken belül. Az ismérvek közötti legmarkánsabb területi eltérést szinte minden esetben a városok mutatták, vagyis a Hoover-index számítás alapján elmondható, hogy a borvidék számottevő turisztikai desztinációja volt Sárospatak, Tokaj, Szerencs és Sátoraljaújhely. A borvidék turisztikai teljesítménye rendkívül heterogén volt a vizsgált időszakban. Felvetődik az előbbiekről kapcsán az a kérdés, hogy vajon a desztinációs szervezetek működése milyen hatékonyságú volt a borvidéki szereplők szempontjából. A tanulmány következő részében összefoglalom a primer kutatásban részt vevő desztinációs szervezet legfontosabb működési jellemzőit, majd elemzem a tagságon belüli vizsgálat eredményeit.

A Tokaj-Hegyalja, Taktaköz, Hernád-völgye Idegenforgalmi és Kulturális Egyesület (továbbiakban TTHE vagy Egyesület) 2009-ben alapították körülbelül 30 taggal. Jelenleg 160 szolgáltató, civil szervezet, vállalkozó és

a válaszadók. 13% kiemelte a kerékpárbérlési lehetőséget, mint előnyös tényezőt, míg 7% pályázati előnyöket párosított az egyesületi munkához. Az önkormányzati szereplők esetén is felmértem, hogy milyen előnyöket tudnak a desztinációs szervezet szempontjából elmondani. A többség (86%) jó elképzelésnek tartja az intézményesített együttműködést, ami által komplex borvidéki kínálatot lehet kialakítani és értékesíteni. Leginkább marketing előnyökről (73%) esett szó a társulás munkájához kapcsolódóan. Bár az is kiderült, hogy számukra a szervezet konkrét előnyei egyelőre nehezen meghatározhatóak, nem látják át a működést.

Az előnyök mellett fontosnak tartottam feltárni, hogy a tagok milyen főbb hiányosságokat fogalmaznak meg a desztinációs szervezet kapcsán. A kutatásban részt vevő szolgáltatók 20%-ban a koordináció, 16%-ban a kommunikáció/tájékoztatás, míg 13%-ban az egyéb hiányosságokat említették. A további vélemények az együttműködés (10%) és a szakmaiság (10%) terén való fejlesztési egyesületi munkára helyezték a hangsúlyt, néhány százalékban fordul elő (7%) az improvizációra való utalás, a marketing és a vendégküldés hiánya. Az önkormányzati szereplők a legnagyobb hiányosságot a kommunikáció (86%), a kapcsolattartás (72%) és a koordináció (63%) terén vélték felfedezni.

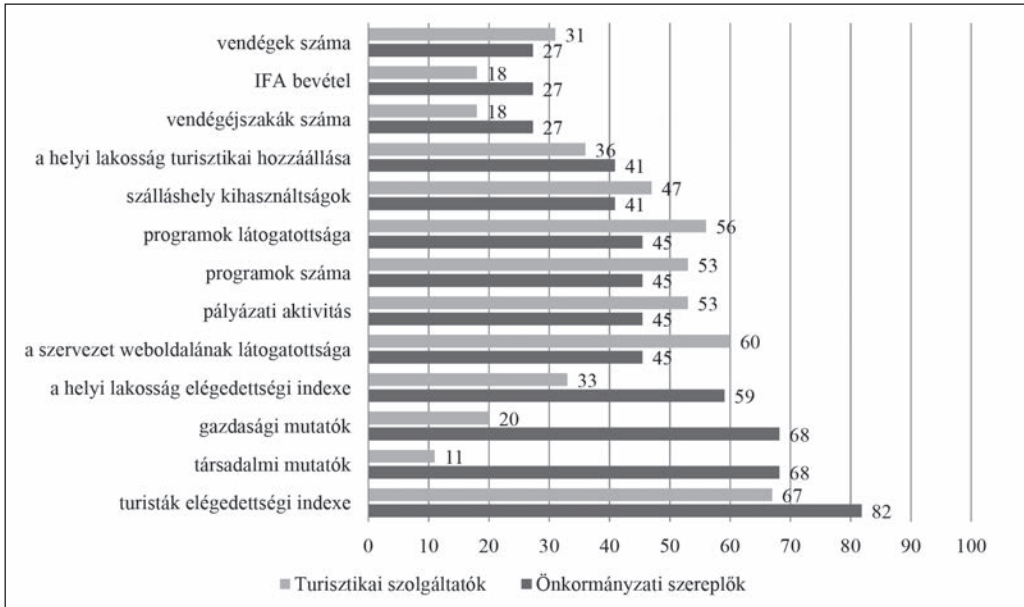
A elemzésemben kitértem arra a kérdésre is, hogy a szolgáltatók hogyan látják saját szervezetük fenntarthatóságát. A válaszadók egytől hatig skálán határozták meg a fenntarthatóságot három terület elkülönítésével, a válaszokból átlagot számoltam. Ennek mentén jogilag fenntarthatónak (3,9), míg szakmailag (3) és pénzügyileg (2,7) már csak részben fenntarthatónak tartották a társulást. Az önkormányzati szereplők hasonló véleményen voltak, ők nem skálán határozták meg a fenntarthatóságot, véleményük röviden a következőkben összegezhető: a desztinációs szervezet szakmailag és jogilag fenntartható-

nak kell lenni stabil pénzügyi háttérrel ezek hiányában az adott szervezet még rövid távon sem működőképes.

A szolgáltatók és az önkormányzati szereplők körében is vizsgáltam, hogy véleményük szerint egy desztinációs szervezet milyen szerepet játszhat egy vidéki térség életében. A szolgáltatók és az önkormányzati képviselők is társítanak gazdasági hatásokat a társulásokhoz, viszont annak mértéke már változatos képet mutatott. Összességében megállapítható, hogy az önkormányzati szereplők véleménye szerint a következőképpen alakult az eredmény: 41%-ban kisebb, 27%-ban elenyésző, 9%-ban nehezen kimutatható, illetve 23%-ban nagyobb hatással rendelkezik a szervezet. A szolgáltatók viszont leginkább kisebb vagy nagyobb hatást (42-42%) tulajdonítanak a turisztikai együttműködésnek, csak minimálisan feltételeznek nehezen kimutatható (5%) vagy elenyésző (11%) szerepet.

Felmértem, hogy a különböző szereplők szerint milyen mutatók mentén lehetne mérni egy turisztikai szervezet hatékonyságát. A szolgáltatók és az önkormányzati szereplők más-más területen működnek, így más-más mutatók fontosak számukra. Az önkormányzati szereplők a legkifejezőbb hatékonysági mutatók közé sorolták a turisták elégedettségi indexét, a gazdasági és a társadalmi mutatókat. A szolgáltatók szerint szintén a turisták elégedettségi indexe volt a legfontosabb mutató a hatékonyság szempontjából, de ezen túlmenően számukra kiemelt tényező a szervezet weboldalának, illetve a programok látogatottsága is.

Végül felmértem, hogy milyen főbb fejlesztési igényeket tudnak a különböző szereplők megfogalmazni. A szolgáltatók esetében az infrastrukturális fejlesztések iránt mutatkozott a legnagyobb igény (96%), de a programok, szolgáltatások (40%), valamint a szálláshelyek (24%) fejlesztésére is érdemes fókuszálni, míg az egységes marketing tevékenységet 20% emelte ki. Az önkormányzati szereplők véleménye szerint a következő fejlesztésekre

2. ábra

A szervezeti hatékonyságot mérő mutatók (%).

Forrás: saját kutatás és szerkesztés, 2016.

lenne a legnagyobb szükség a borvidék egészségét tekintve: a borvidék infrastruktúrájának javítására (100%), az egységes marketing tevékenységre (80%), valamint a borok mellett a minőségi szolgáltatások, programokra (75%). Itt kell megemlítenünk Berényi és szerzőtársai által készített (1977) Tokaj fejlesztési tervtanulmányt, melyben a szerzők a jelenlegihez hasonló módon a fejlesztési javaslatok között a természeti erőforrások (folyók, termálvíz) nagyobb kihasználása, a programok szervezése, a marketing és az infrastruktúra fejlesztését jelölték meg célként. Azóta eltelt negyven év, a fejlesztési irányok és igények maradtak, ezen a tényen érdemes elgondolkozni és a jövőben végre a tettek mezejére lépni.

Összegzés

A kutatás céljaként határozottam meg a Tokaji Borvidék turisztikai teljesítményének áttekintése mellett megvizsgálni, hogy a kiválasztott

desztinációs szervezet tagságán belül milyen a turisztikai együttműködés, illetve az milyen hatékonysággal képes működni a valóságban. A Tokaji Borvidéken belül jelentős területi egyenlőtlenségek jellemzők a turisztikai jellemzők mentén, 2003-ban és 2012-ben is rendkívül heterogén képet mutatott a borvidék turizmusa, a jelentősebb turisztikai bázisok a városok voltak, míg a többi település többségében elég gyenge turisztikai desztinációként jelent meg. A Hoover-index számítás igazolta, hogy 2012-re nőttek a területi különbségek a turizmuson belül, a statisztikai adatok alapján egyértelműen nem igazolható a borvidéki desztinációs szervezetek hatékonysága.

A vizsgált Tokaj-Hegyalja, Taktaköz, Hernád-völgye Idegenforgalmi és Kulturális Egyesület célja az egységes borvidék megteremtése, a tagságba tartozó szolgáltatók és önkormányzatok többsége mégsem látja a szervezet hatékonyságát. Az Egyesület a pénzügyi nehézségek és a tagi passzivitás

miatt nem tudja betölteni a koordináló szerepkört egyelőre a borvidéken belül. Egy turisztikai együttműködésen belül többféle szereplő partnersége jön létre, akik más-más szemszögből nézik a turisztikai összefogást, így annak gyakorlati megvalósulása nehéz feladat. A felmérésben részt vett szolgáltatók és önkormányzati szereplők nem érzékelik az intézményesített turisztikai együttműködés pozitív hatásait, összességében csak részben fenntarthatónak vélik a társulás tevékenységét. Elismerik a szervezet munkáját, mégis a kommunikáció, a kapcsolattartás és a koordináció mentén jelentős hiányosságokat fogalmaztak meg. Elismerték a turisztikai szervezetek vidéki térségekre gyakorolt hatását, bár annak mértéke változott a különböző szereplők megítélésében. A desztinációs társulások hatékonyságának mérésére alkalmas mutatókban sem volt teljes egyetértés, ami szerint egy komplex mutatórendszer kidolgozása szükséges ahhoz, hogy ezen turisztikai együttműködések munkája és haszna a tagság számára is átlátható legyen. Egy átgondolt, statisztikai és egyéb adatokat is tartalmazó mutatórendszer segítségével a tagok elköteleződése és támogatása is növekedhet. Véleményem szerint a hatékonyságmérés a jelenlegi turisztikai átszervezések időszakában különösen fontos feladattá léphet elő, ami által az eddig elindult desztinációkon belüli együttműködések is megerősíthetők és érdemi szereplői maradjanak az intézményi struktúrában.

A borvidék fejlesztési igényei egységesek, a szereplők szerint leginkább az infrastruktúra (közlekedés) fejlesztésére, sokszínű programok szervezésére, egységes marketingre és megfelelő koordináló erőre van szükség, ami a szervezet és a tagság részéről is nagyobb aktivitást kíván a jövőben.

Végezetül a primer és szekunder kutatások alapján megállapítható, hogy a Tokaji Borvidéken szükséges az együttműködés erősítésére fókuszálni, hiszen csak valós együtt-

működéssel, egyedi és színes kínálattal és marketinggel, valamint megfelelő koordinációval válthat ez a páratlan borvidék hazai és nemzetközi szinten is sikeres turisztikai desztinációvá.

A tanulmány az emberi erőforrások minisztériuma únkp-16-3 kódszámú új nemzeti kiválóság programjának támogatásával készült.

Irodalom

- Beluszky P. (2009):** Hegyalja – A páratlan táj. In: Gál A. – Hanusz Á. (szerk.): Tiszteletkötet dr. Frisnyák Sándor professzor 75. születésnapjára. Nyíregyházi Főiskola – Bocskai István Gimnázium, Nyíregyháza – Szerencs, pp. 13-26.
- Berényi I. (szerk.) (1977):** Tokaj fejlesztési tervtanulmány. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest, 141 p.
- Boros L. (2012):** Tokaj-Hegyalja szőlőterületének idő- és térbeli változásai a 18-20. század folyamán. In: Frisnyák S. – Gál A. (szerk.), (2012): Tokaj-hegyaljai borvidék. Nyíregyházi Főiskola – Bocskai István Gimnázium, Nyíregyháza-Szerencs, pp. 41-55.
- Boros L. –Horváth G. –Csüllög G. (2012):** Tokaj-Hegyalja szőlő- és borgazdaságának természetföldrajzi alapjai. In: Frisnyák S. – Gál A. (szerk.), (2012): Tokaj-hegyaljai borvidék. Nyíregyházi Főiskola – Bocskai István Gimnázium, Nyíregyháza-Szerencs, pp. 23-40.
- Buhalis D. (2000):** Marketing the competitive destination in the future. *Tourism Management*, 21 (1), pp. 97-116.
- Bujdosó Z. – Kovács T. (2011):** Az Észak-Magyarországi Turisztikai Régió. In: Dávid L. – Remenyik B. (2011): A Kárpát-pannon térség turizmusföldrajza. Regionális Turizmuskutatás Monográfiák 3. Károly Róbert főiskola, Turizmus és Területfejlesztési Tanszék, Gyöngyös, pp.158-157.
- Crouch G. – Ritchie J.B.R. (2000):** *Tourism competitiveness and societal prosperity.*

- Journal of Business Research, 44., pp. 137-152.
- Csorba Cs. (2012):** A hegyaljai borfalvak és -városok műemlékei. In: Frisnyák S. – Gál A. (szerk.), (2012): Tokaj-hegyaljai borvidék. Nyíregyházi Főiskola – Bocskai István Gimnázium, Nyíregyháza-Szerencs, pp. 171-192.
- Dávid L. – Tózsér A. (2009):** Destination Management in Hungarian tourism. In: Applied studies in Agribusiness and Commerce – APSTRACT Agroinform Publishing House, Budapest, pp. 81-84.
- Flagestad, A. (2002):** Strategic Sources and Organizational Structure in Winter Sport Destinations. (PhD Dissertation) University of Bradford, UK (2002) In: Flagestad et al. (2009): Innovation Systems in a Tourist Destination – Innovation Drivers and Strategic Management Challenges, Strategic Management Engineering: Enterprise, Environment and Crisis, Proceedings of 2009 International Conference on Strategic Management, ICSM, Sichuan, 2009.
- Kaspar C. (1992):** Turisztikai alapismeretek. KIT, Budapest. 157 p.
- Leiper N. (1995):** Tourism Management. Melbourne: RMIT Press.
- Lengyel M. (2007):** TDM Működési Kézikönyv. Heller Farkas Főiskola, Budapest, 212 p.
- Nemzeti Turizmusfejlesztési Koncepció 2014-2024.**
- Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005-2013.** In: Turizmus Bulletin, IX. évfolyam, különszám, 2005. december, 56 p.
- Nyirádi Á. – Semsei S. (szerk.) (2007):** Balatoni TDM füzetek. Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Kht., Siófok, 108 p.
- Panyor Á. – Győriné Kiss E. – Gulyás L. (2011):** Bevezetés a desztináció menedzsmentbe. Keszthely, (elérhető:http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0034_bevazes_a__desztinacio_men_jegyzet/bevezetes_a%20_desztinacio_menedzsmentbe_jegyzet.pdf, letöltve: 2014.03.10.)
- Ritchie, J. R. B. – Crouch, G. I. (2003):** The competitive destination: A sustainable tourism perspective. CABI Publishing, Wallingford. UK pp. 145-182.
- Soisalon-Soininen, T. – Lindroth, K. (2006):** Regional Tourism Co-operation in Progress. In Lazzeretti, L. – Petrillo, C. S. (Ed.): Tourism Local Systems And Networking. Elsevier Science & Technology. Oxford. pp.187-196.
- Víg T. (2010):** A turisztikai desztinációmenedzsment (TDM) rendszer kiépítése Magyarországon. Turizmus Bulletin, 2010. 1-2. szám, 118. p.

A kiskereskedelem és a szolgáltatások térbeli jellemzői Pest és Nógrád-megye aprófalvaiban

Kápolnai Zsombor

A magyar településhierarchia, településlejtő „legalsó” szintjén elhelyezkedő alacsony népességszámú falvainak kutatásának komoly hagyományai vannak. A rendszerváltozás után a vidékfejlesztés egyik legfontosabb célterületének tekinti az aprófalvakat (NEMZETI VIDÉKSTRATÉGIA 2012).

Az aprófalvak meghatározása népességszámuk alapján történik, így több eltérő osztályozás ismert, jelen munkában az általánosan elfogadott 500 fő alatti népességgel rendelkező településeket tekintem aprófalunak (BELUSZKY P. 2003, DÖVÉNYI Z. 2003, BALOGH A., KSH 2015).

Az aprófalvak a hazai településhálózat fontos és különleges részét képezik. A települések közel egyharmada 500 fő alatti, ahol azonban a magyarországi népesség pusztán három százaléka él (KSH 2015).

Napjainkban egy település életképességét döntően befolyásolja a kiskereskedelmi egységekkel és a szolgáltatásokkal való ellátottsága. A falvakban évszázadokon keresztül működő önellátó gazdálkodás a 20. század folyamán gyökeresen átalakult (BELUSZKY P. 2003). Az aprófalvakban a helyben elérhető munkaalkalmak száma nem kielégítő, a fog-

lalkoztatottak több mint kétharmada ingázik naponta (KSH 2015). A vidéki térségekben élők döntő többsége a városokhoz hasonlóan veszi igénybe a kereskedelmi-szolgáltatásokat, mamár az önellátásra termelő életforma nem jellemző (SZABÓ SZ. 2011). Az elmúlt másfél évben a kereskedelmi-szolgáltatások meglétét a vizsgált településekben terepmunkával is ellenőriztem. Tanulmányomban hét Pest- és Nógrád megyei kistérség községeit vizsgáltam (Balassagyarmati-, Pásztói-, Rétsági-, Szécsényi-, Szobi-, Váci, Verese gyházi-kistérség) kiemelten az aprófalvakat. Kistérségenként törekedtem az aprófalvak között meglévő kiskereskedelmi és szolgáltatási szerkezetben megmutatózó hasonlóságok és különbségek feltárására. A munka egyfajta láttelepet a 21. század második évtizedének Pest és Nógrád megyéjéről.

Módszertan

A 2015-ös év során hét Pest- és Nógrád megyei kistérség 133 településén végeztem primer adatgyűjtést. A kutatómunka során cégérfelmérést végeztem, melynek keretében felmértem a településeken található

kereskedelmi-szolgáltatásokat, különös figyelmet fordítva a helyi gazdaságfejlesztés egyik alappilléreinek számító helyi termékek értékesítésének meglétére. A szolgáltatások felmérésére a cégérelmezés módszerét használtam. A cégérelmezés elkészítése rendkívül időigényes volt, mivel mindegyik vizsgált település összes utcáját végigjártam, felmérve a látható cégéreteket, majd rendszereztem és összegeztem ezeket (1.kép).

A cégérelmezés lényegében egy adatgyűjtési folyamat volt, mely a településeken található kereskedelmi szolgáltatások összegyűjtésére és rendszerezésére szolgált, a „kereskedelmi helyeket” ezek után csoportosítottam kvantitatív változókat képezve. Pest megyében az aprófalvak aránya kevesebb, mint 5 százalék, Nógrád megyében lényegesen nagyobb az 500 fő alatti települések aránya, közel 30 százalék (KSH 2015). A felmért települések negyede (34

település) aprófalva, a legnagyobb arányuk a Pásztói kistérségben (46 százalék), a legkisebb a Váci kistérségben, ahol egyetlen aprófalva sem található.

Az adatgyűjtésem megkezdése előtt változókat képeztem, melyek segítségével csoportokba kívántam rendezni a településeken megtalálható kiskereskedelmi egységeket és szolgáltatásokat. A kialakított 15 változó között szerepelnek olyan tőkeerős szolgáltatások, mint a pénzügy, a takarékszövetkezet, a gyógyszertár, valamint a háztáji gazdálkodáshoz erősen kötődő helyi termékek értékesítése is megtalálható.¹

A vizsgált településeken található szolgáltatásokra vonatkozóan Guttman-skálát készítettem. A Guttman-skála egy olyan táblázat, ahol a sorokban a települések, az oszlopokban a felmért szolgáltatások elnevezései találhatók meg, a skála a szolgáltatások száma alapján rangsorolja a településeket, így

1. kép

A cégérelmezés során a felmértük helyi termékeket. A szerző felvétele

¹ szállásadás; helyi termék árusítása háznál; boltok; kocsmák; vendéglátóipari egység; háztartási szolgáltatás; szépségápolás, fodrász, kozmetika, szolárium; takarékszövetkezet, pénzügyintézet; tűzép, felfeldolgozó; fuvarozás; virág-ajándék; autószerelv, autómósó, gumijavítás; gyógyszertár; gazdabolt; ruházati bolt; egyéb kereskedelmi egység

egyfajta hierarchiát is tükröz. A megszűnő illetve várhatóan megtelepülő szolgáltatásokat a skálába húzott lépcsőzetes vonal jelzi, melyet ott húzzunk meg ahol a nullánál nagyobb számok sora végződik és a nullák kezdődnek (FARKAS T. 2005.).

A Guttman-skála egész térségek jellemzésére szolgál, így a felmérésben szereplő mind a 133 települést bevontam a vizsgálatba. Ezzel a módszerrel kívánom bemutatni, mely szolgáltatások fognak várhatóan megtelepedni, megszűni a településeken.

Az aprófalvak jellemzői napjainkban

Az aprófalvak jellemzőit nagy többségben a negatív folyamatok alakítják, a legfontosabbak ezek közül az elöregedés, a tartós és magas munkanélküliség, az elvándorlás és szociális, valamint etnikai szegregáció, melyek következtében a települési funkciók és szolgáltatások fenntarthatatlanok. (NEMZETI VIDÉKSTRATÉGIA 2012). Az aprófalvak leszakadása, nemcsak napjainkban jellemző probléma, számos kistelepülés esetében „évszázados múltra” tekint vissza. (BELUSZKY P.- SIKOS T. T. 2007).

A negatív folyamatok mellett több településen jelentek meg innovatív helyi kezdeményezések (G.FEKETE É. 2016, KERTÉSZ G. 2015). Ezek jellemzően kevés szereplőhöz köthető, melyek megvalósítása szigetszerűen történik meg legtöbb esetben az ún. helyi hősök által (RAPKAY B. et al 2013).

A hazai aprófalvak általános jellemzői és kialakulásuk egységesnek tekinthető okai mellett az egyik és talán a legfontosabb jellemzőjük a differenciálódás (KISS J. P. 2008).

A vizsgált települések helye a hazai településhierarchiában

A hazai faluállomány legteljesebb körű és egyben úttörőnek számító kutatása Sikos. T. Tamás és Beluszky Pál nevéhez fűződik.

A szerzőpáros 1982-ben publikált vizsgálatát 2007-ben megismételte átfogó képet adva a hazai faluállományban 25 év alatt bekövetkezett változásokról. A szerzők 25 klaszterbe sorolták hazánk falvait, a 25 klasztert hét falutípusba sorolták be. A jelen vizsgálatban szereplő aprófalvak társalmi-gazdasági helyzetét a Változó falvaink kutatás segítségével kívánom jellemezni. Az általam vizsgált aprófalvak három típusba, azonbelül hét altípusba, valamint 14 klaszterbe tartoztak. (BELUSZKY P. – SIKOS T. T. 2007).

A hét kistérségben található 34 aprófaluk közül 27 a *Rossz munkaerő-piaci helyzetű, fogyó népességű, hátrányos helyzetű, torzult demográfiai-szerkezetű kistfalvak* falutípusban szerepelt 2007-ben. A 27 településből 18 a *Fogyó népességű, hátrányos helyzetű, számottevő agrárszerepkörrel rendelkező kistfalvak*, míg hat falu a *Rohamosan fogyó népességű, rossz munkaerő-piaci helyzetű aprófalvak jelentős arányú agrárkeresővel* altípusban szerepelt.

A vizsgált aprófalvak közül hat a *Jó munkaerő-piaci helyzetű, stabil társadalmú kistfalvak lakó és idegenforgalmi szerepkörrel* típusba került besorolásba, a legismertebb településnév minden kétséget kizárólag Hollókő, mely az egyetlen magyar falvak közül, ami szerepel az UNESCO Világörökségek listáján. A hat település közül négy a *stabil társadalmú kistfalvak*, míg kettő a *Kedvezőtlenebb demográfiai folyamatokkal, de számottevő idegenforgalommal* altípushoz tartozott (itt szerepelt Hollókő is). A hat település földrajzilag is elkülönül egymástól három a Rétsági-, meg egy-egy a Veregyházi-, a Balassagyarmati- és a Szécsényi kistérséghez tartozik.

A vizsgált aprófalvak közül a Pásztói kistérségben található Alsótold volt az egyetlen, amely nem a fentebb említett két falutípusba került besorolásra. Alsótold a *Csekélyebb népességű, stagnáló-mérsékeltlen csökkenő lakó- és vegyes funkciójú falvak* típusba azonbelül a *Jó munkaerő-piaci helyzetű, stagnáló népességű, magas kiingázó aránnyal rendelkező községek altí-*

2. kép

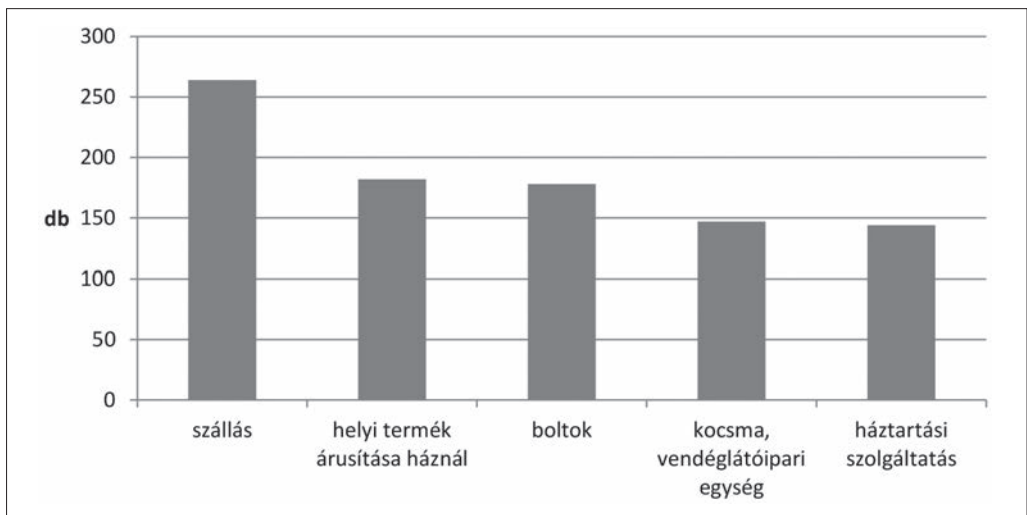
A szállásadás a leggyakoribb szolgáltatás a vizsgált településeken

A szerző felvétele

puszba tartozott. Az altípus településeit köztük Alsótoldot demográfiai folyamatai különböztetik meg az agglomerációs típusokba sorolt településektől, e csoport települései az aprófalvas ingázó zónákban szétszórtnan helyezkednek el (BELUSZKY P. -SIKOS T. T. 2007).

Megállapítható, hogy a jelen kutatásba bevont 34 aprófalva több mint 80 százaléka

azonos típusba került besorolásra Beluszky Pál és Sikos T. Tamás által 2007-ben publikált Változó falvaink kutatásban, e településeket az agrárgazdaság fontos szerepköre és a hátrányos munkaerő-piaci és demográfia helyzet jellemzi. A következőkben e településeken végzett empirikus kutatásom eredményei kerülnek ismertetésre.

1. ábra

Az öt leggyakoribb kereskedelm-szolgáltatás a vizsgált településeken

Saját szerkesztés, adatok forrása: saját gyűjtés

A kereskedelmi szolgáltatások jellemzői a vizsgált településeken

A vizsgálatba vont hét kistérség egészét tekintve a szállásadás bizonyult a leggyakoribb szolgáltatásnak, a helyi termékek háznál történő értékesítésével egyetemben fontos megállapítanunk, hogy e két szolgáltatás néhány településen rendkívül nagy számban van jelen. Főként ott ahol a falusi turizmus feltörekvőben van, vagy nagy hagyományokra tekint vissza, mint Nagybörzsöny vagy Hollókő található nagyobb számban a fent említett két szolgáltatás, továbbá a vizsgálatba vont városok, elsősorban Vác és Balassagyarmat emelkedik ki a vizsgált települések közül (2.kép).

A boltok, vendéglátóipari egységek és a háztartási szolgáltatások a településeken hagyományosan jelenlevő alapszolgáltatásoknak tekinthetők, melyek a helyi kereslet kielégítését szolgálják (1.ábra).

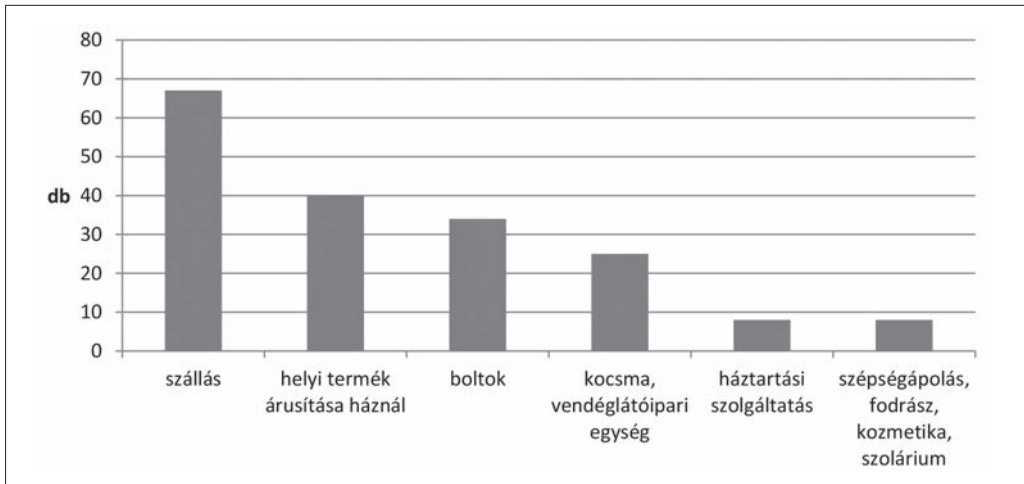
A vizsgált aprófalvakban elérhető szolgáltatások

A vizsgált aprófalvakban legtöbbször előforduló kereskedelmi szolgáltatások sorrendje

megegyezik az összes települést magába foglaló sorrenddel (1.ábra, 2.ábra). Az aprófalvak esetében hat szolgáltatás került ábrázolásra, mivel a „háztartási szolgáltatás” és a „szépségápolás” szolgáltatások azonos számban találhatóak meg. Az aprófalvak között komoly különbség van a kereskedelmi szolgáltatások megoszlásában, a szállásadás a vizsgált aprófalvak 30 százalékában, helyi termékek háznál történő árusítása több mint 50 százalékában nem található. A legtöbb településen megjelenő szolgáltatás a bolt (vegyesbolt), amely az aprófalvak közel 90 százalékában is megjelenik, valamint a vendéglátóipari egység ami a települések közel 75 százalékában megtalálható.

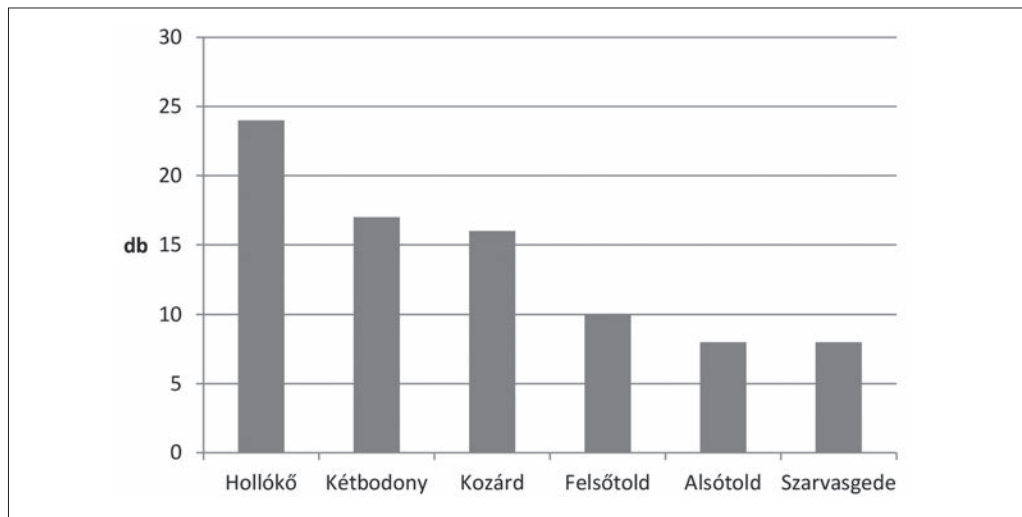
A legtöbb kereskedelmi szolgáltatással rendelkező aprófalvak

Az összes vizsgált településhez hasonlóan az aprófalvak közül a falusi turizmust kitörési pontként meghatározó településeken találjuk a legtöbb kereskedelmi-szolgáltatást. A hat legtöbb szolgáltatással rendelkező település közül négy Hollókő nemzetközi ismertségére alapozott idegenforgalmához

Az 5 leggyakoribb kereskedelmi szolgáltatás a vizsgált aprófalvakban
Saját szerkesztés, adatok forrása: saját gyűjtése

2. ábra

3.ábra

A legtöbb kereskedelmi-szolgáltatással rendelkező aprófalvak a vizsgált térségben

Saját szerkesztés, adatok forrása: saját gyűjtés

kapcsolódó szolgáltatásokat kínál a térségbe látogatók számára (Kozárd, Felsőtold, Alsótold, Szarvasgede) (3.ábra).²

A településeken felmért szolgáltatásokat a Guttman-skála segítségével elemeztem, a skála használata azért célszerű mivel egy adott térség településeit, valamint az azok között fennálló hierarchiát is tükrözi.

A településhierarchiával összhangban a városok, járasszékhely települések szerepelnek a ordináris skála „tetején” (Vác, Balassagyarmat, Szécsény, Veresegyház, Pásztó). Az aprófalvak közül Hollókő foglalja el a legelőkelőbb helyet a skálán, a 133 település közül a 33. település. Napjainkra a településeken elérhető szolgáltatások oly mértékben átalakultak, hogy nem biztosított, az a kitétel miszerint a hierarchiában feljebb található településeken megtalálható az alacsonyabb hierarchiaszinteken elérhető összes szolgáltatásfajta. A vizsgált települések közül a városok, valamint a Budapest agglomerációjába tartozó települések némelyike

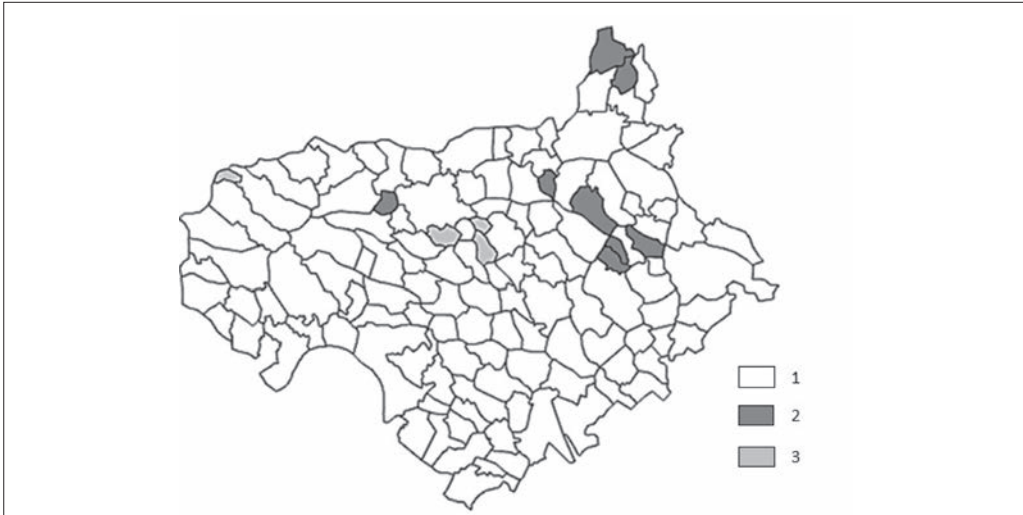
rendelkezik az összes szolgáltatással, mellyel a skálán utána következő (alacsonyabb hierarchiaszinten található) település.

Megállapítható, hogy a települések között ideértve az aprófalvakat is erőteljes koncentráció figyelhető meg a kiskereskedelmi szolgáltatások tekintetében is. A koncentráció egyik előidézője lehet a helyi termékek értékesítése, valamint a falusi turizmus és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások megjelenése. Így már az aprófalvak között is megindul egyfajta specializáció, valamint a szolgáltatások ebből kialakuló koncentrációja is. A vizsgálatba bevont aprófalvak közül egy sem rendelkezik a Guttman-skálában szereplő összes szolgáltatás típusával.

A bolt és a kocsmá szerepe

A vizsgált aprófalvak esetében két alapszolgáltatást találtam, amelyek meglepte napjainkban is elengedhetetlennek tűnik a helyi

² Terepi bejárásaim során is láttam, hogy Felsőtold településen egy busznyi francia turistát szállásolnak el falusi turizmus keretében.

4. ábra

Eltűnő kiskereskedelmi és szolgáltató egységek Pest és Nógrád megyében

Jelmagyarázat: 1. Bolttal és vendéglátóipari egységgel rendelkező település; 2. Bolttal rendelkező, vendéglátóipari egységgel nem rendelkező település; 3. Bolttal és vendéglátóipari egységgel sem rendelkező település

Saját szerkesztés, adatok forrása: saját gyűjtés

igények kielégítése szempontjából ezek a bolt és a kocsmá (a vendéglátóipari egységek számos elnevezésével találkozhatunk a hazai aprófalvakban: presszó, söröző, pub, internet kávézó, club stb.).

Boltot szinte az összes vizsgált településen igénybe vehetünk, kivételt képez ez alól kutatásom két legkisebb népességszámmal rendelkező települése a Szobi-kistérséghez tartozó Tésa, és Debercsény, egyik község népességszáma sem haladja meg a 100 főt. Azonban nem mondhatjuk, hogy a 100 főt el nem érő településeken nem üzemelhet bolt, Kutas településen valamint a 100 főnél alig nagyobb Cserhátszentiván településen is találunk vegyesboltot.³

A harmadik aprófal, ahol nincs bolt a Rétsági-kistérségben található zsákfalú Kisecset, a terepi felmérések során minden

esetben az adott szolgáltatást illetve annak helyet biztosító épületet is figyelembe vettem. Amennyiben egy üzlethelység esetében láthatóan az adott szolgáltatás nem volt elérhető például az ablak be van deszkázva az ajtón lakat akkor ezt a szolgáltatást nem tekintetem meglévőnek, annak ellenére sem, ha a tulajdonosa elméletileg működteti.

A legnagyobb lélekszámú település, amely nem rendelkezik élelmiszerbolttal a Rétsági-kistérségben található Szátok. A falu 600 főt meghaladó népességszámával nem sorolandó az aprófalvak körébe, így az egyetlen a vizsgált települések közül, amely nem aprófalú egyúttal bolttal sem rendelkezik.

A települések demográfiai helyzetének romlásával, a fizetőképes kereslet csökkenésével is összefügg, hogy a köztudatban az egyik legerősebb közösségépítő egység a

³ Cserhátszentiván néprajzi jellemzőiről a 2015. évben a Szent István Egyetemen oktató és hallgatóik által végzett falukutatótábor eredményeit összefoglaló Cserhátszentiváni Tanulmányok című kötetben részletesen olvashatunk.

vendéglátóhelyek több olyan településről is hiányoznak ahol bolt (még) működik. A vizsgált települések között nem található olyan, ahol vendéglátóipari egység működik, azonban bolt nem üzemel.

Kereskedelmi szolgáltatások az informális gazdaságban

Véleményem szerint több olyan szolgáltatás is található a településeken, melyhez hasonló csak nagyobb nagyobb városokban található meg és vélhetően az informális gazdaság keretein belül működik az aprófalvakban.

Természetesen vannak olyan szolgáltatások, melyek jellegükből adódóan nem is jelenhetnek meg az informális gazdaságban ilyen például a pénzügy és takarékszövetkezet. Vélhetően a háztartási szolgáltatások többek között a villany-, víz-, gázszelvény, kőműves, autószerelés, szépészeti szolgáltatások barter ügyletek keretében valósul meg. Néhány szolgáltatás eltűnése a globális munkamegosztással is összefüggésbe hozható, ilyen például a TV-készülék javítás, mely már a városokban is igen ritkán fordul elő.

A Guttman-skála alapján kevés kivételtől eltekintve a vizsgált aprófalvakban a jelenleg meglévő szolgáltatások többsége eltűnik, illetve az informális gazdaságban fog megjelenni a jövőben ilyen szolgáltatás a virág-ajándék, fuvarozás, gazdabolt a tűzép és a ruházati bolt is. Terepi bejárásaim is alátámasztják a Guttman-skála alapján kirajzolódó folyamatot, például több településen láttam olyan ingatlanokat, ahol autójavítást folytattak azonban ezt semmilyen tábla, felirat nem jelezte.

Élet „bolt” és „kocsma” nélkül

Felmerülhet a kérdés vagy inkább a félelem bennünk, mi várható a helyben elérhető szolgáltatásokkal nem rendelkező, rossz munkakerő-piaci helyzetű és kedvezőtlen demográfiai összetételű aprófalvakban.

A fent említett negatív folyamatok ellenére vannak olyan aprófalvak, amelyek helyi értékeiket kiaknázva próbálnak fennmaradni a 21. században.

A 100 főnél is kevesebb lelket számláló Ipoly-menti településen, Tésán az üdülőfaluvá válást tekintik a megmaradás zálogának. A település trianoni békeszerződés után periferikus helyzetűvé vált, korábbi évszázados kapcsolata az Ipoly túl partján fekvő településekkel megszűnt, lakossága folyamatosan csökken az 1918-ban még 300 lakosú községnek. Tésa elzártságának köszönhetően még az Ipoly-menti településekkel összehasonlítva is nyugodtabb környezetet biztosít a rekreáció számára. A rekreációs környezet kapcsán fedezték fel az aprófalut fővárosi értelmiségiek, akik megvásárolták az üresen álló parasztházakat, a felújításuk után többen családi házként veszik ma igénybe.

A település lakossága a Budapestről érkezőkkel együtt hétvégenként akár a 200 főt is eléri. Az aprófalvak funkcióváltását jól tükrözi a Tésán létrehozott tekepálya, mely a korábbi kukorica siló átalakításával jött létre, érzékelhető, hogy a termelő funkció helyett a rekreáció került előtérbe. Az aprófalvakban szokatlan létesítmény nem turisztikai célok szolgálatára, hanem hétvégi házasok kikapcsolódását szolgálja. A települést felfedező fővárosiak civil szervezetet is alapítottak, mely a falu fejlesztéséhez szükséges pályázati források lehívását hivatott segíteni (3.kép).

Tésa több hazai aprófaluhoz hasonlóan a helyben lakó tősgyökeres helyiek szemszögéből vizsgálva a gyorsan fogyó népességű, alapfokon ellátatlan, kedvezőtlen életkörülményeket nyújtó kis- és aprófalvak, valamint a településen hétvégi házzal rendelkezők aspektusából tekintve speciális szerepkörű falunak tekinthető (BELUSZKY. 2003). Ugyan az üdülőfalvak jellegzetessége a helyi lakosság foglalkoztatási szerkezetében a tercier szektor magas aránya, Tésa esetében ez nem

5. kép

A korábbi kukorica silóból kialakított tekepálya Tésán.

A szerző felvétele

mondható el. Azonban a hétvégi házasok üdülőfalunak tekintik a települést.

A Tésán végbement társadalmi *változások is jelzik azt az országszerte tapasztalható folyamatot*, hogy az aprófalvak, különösen azok, melyek lakossága már a 100 főt sem éri el komoly átalakulás előtt állnak. Tésa példáján keresztül láthatjuk a helyi adottságok eredményes kihasználásával az aprófalvak átalakulásáról és nem azok eltűnéséről beszélhetünk a jövőben.

Összegzés

Kutatásom során hét Pest – és Nógrád megyei kistérség 34 aprófalujának kiskereskedelmi szerkezetéről kívántam átfogó képet nyújtani. A vizsgált aprófalvak többségében csupán néhány szolgáltatást találunk, több településen már bolt sem üzemel. A helyi termékek értékesítése csupán néhány településen jellemző, mely az aprófalvak agrárjellegének megváltozását igazolja. Ugyanakkor terepi bejárásaim során tapasztalhattam, hogy akár a szolgáltatásokat nélkülöző aprófalvakban is találkozhatunk életerős közösséggel, innovatív helyi szereplőkkel. A kutatás jövőbeni folytatása kapcsán célszerűnek tartom bizonyos településeken a lakosság megkérdezését,

a szolgáltatások igénybevételének helyéről, így olyan kérdésekre is választ kaphatnánk, mint az informális gazdaságban elérhető helyi szolgáltatások.

Irodalomjegyzék

- Balogh A. (2014):** A hazai aprófalvasodás új irányjai In.: Földrajzi Közlemények 138. 2. pp. 134–149.
- Beluszky P. (2003):** Magyarország település földrajza. Dialóg Camus Kiadó Budapest-Pécs p. 584
- Beluszky P. –Sikos T. T. (2007):** Változó falvaink, MTA Társadalomkutató , Budapest p. 459
- Dövényi Z. (2003):** A településrendszer fejlődése és sajátosságai. In.: Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza.(szerk. PERCZEL GY.) ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. pp. 521-532.
- Farkas T. (2005):** Cégrélemzés. In.: Regionális elemzési módszerek (szerk. Nemes-Nagy József) ELTE- Regionális Földrajzi Tanszék-MTA Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest pp. 40-45.

Farkas T.- Kenderfi M. (2015):

Cserhátszentiváni tanulmányok. Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő. p.127.

G. Fekete É. (2015): Aprófalvak innovatív fejlesztése. In. A Falu. 30.2. pp. 21-35

Kertész G. (2015): Magyar csoda Zalából, avagy egy megfiatalodott ökofalu. In. A Falu. 30.5. pp. 5-18.

Kiss J. P. (2008): Aprófalvasodás és aprófalvaink sorsa- történelmi metszetben. In.:Kistélepülések lépéskényszerben (szerk.:

Váradi Mónika Mária) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest pp. 29-70.

Szabó SZ. (2011): Vidéki térségek Magyarországon. Trefort Kiadó, Budapest p. 270

Rapkay B.- Illés S.- Stárics R. (2013) A helyi gazdaságfejlesztés egyes gondolati előzményei és következményei. In.: Földrajzi Közlemények 137. 1. pp. 28–39.

KSH (2015): *Városok-falvak. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest p.90.*

NEMZETI VIDÉKSTRATÉGIA 2012-2020. Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest

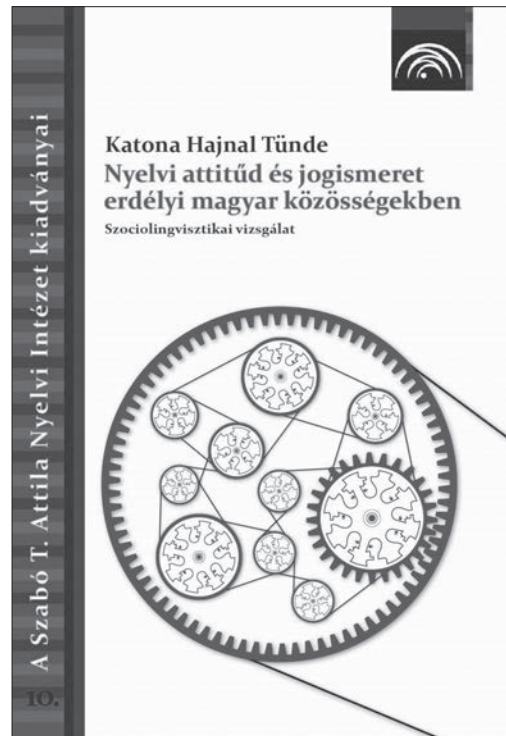

Csak küzdeni tudunk értük, vagy élünk is jogainkkal?

Dénes Zoltán

Az utóbbi évtizedekben igen sok szó esett arról, hogy a kisebbségben élő magyarok számára milyen nyelvi jogokat biztosítanak vagy kellene biztosítaniuk az utódállamoknak. Mindennek háttérben egy rendszeresen hangoztatott félelem áll, amely abból a világszintű tapasztalatból ered, hogy ha a kisebb nyelvek beszélőiben nem alakul ki a saját nyelvük továbbörökítésének motivációja, előbb vagy utóbb a nyelv kihal. A magyar nyelv beszélőinek száma ugyan nem teszi indokolttá ennek veszélyeztetett nyelvként való számontartását, a magyart nemzeti kisebbségi nyelvként beszélők szempontjából viszont a nyelvi jogok biztosítása és érvényesítése valóban a kisebbségi magyarság megmaradásának kérdése, hiszen amint arra Péntek János nyelvészprofesszor korábban rámutatott, „a Kárpát-medencei magyarok identitásában alaptényező a nyelv. És ennek a következménye az, hogy több más néptől eltérően (zsidó, örmény, skót stb.) az ő körükben a nyelv feladása magyar identitásuk feladását is jelenti, egy másik nyelv egy új identitásba viszi el őket” (Péntek János: Anyanyelv és identitástudat. *Debreceni Szemle* 3. szám, 163. o).

Az anyanyelv és identitás közötti szoros összefüggés felismerése keltette azt az igényt a nyelvészekben és más tudomá-

nyok képviselőiben, hogy különös figyelmet szenteljenek azoknak a problémáknak, amelyekkel a kisebbségben élő magyarok anyanyelvhasználati jogaik érvényesítése során szembesülnek. Ezeknek a kutatásoknak a sorába illeszkedik be Katona Hajnal Tünde

2016-ban *Nyelvi attitűd és jogismeret erdélyi magyar közösségekben. Szociolingvisztikai vizsgálat* címmel, A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet kiadványai sorozatban megjelent munkája.

A kutató abból a – közéletben nem (sokszor) hangoztatott tényállásból – indul ki, hogy a kisebbségek nyelvi jogaiért folytatott küzdelem Romániában elsősorban politikai szintéren folyt, ráadásul anélkül, hogy a közösségeknek előzetesen alkalmat adtak volna valós igényeik megfogalmazására, ugyanakkor a törvények folyamatos változása, illetve médiában forgalmazott negatív példák tömege nem bátorítják az embereket arra, hogy éljenek nyelvhasználati jogaikkal, és olyan kérdéseket fogalmaz meg, amelyek megválaszolása elengedhetetlen ahhoz, hogy valós és árnyalt képet kapjunk az erdélyi magyarság mindennapi anyanyelvhasználatával kapcsolatos gondjairól: „milyen az emberek attitűdje a (kodifikált) nyelvi jogok viszonylatában, illetve mely tényezők befolyásolják viszonyulásmódjukat? Hogyan függ össze a nyelvi attitűd a nyelvi jogokhoz való viszonyulással? Van-e eltérés abban a tekintetben, ahogyan a szórványvidékeken, illetve a tömbmagyarság körében élők viszonyulnak a nyelvi jogokhoz? Van-e különbség az 1989 előtt és után szocializálódott generációk attitűdjei között? Befolyásolja-e az egyén viszonyulásmódját a neme, a végzettsége, illetve az, hogy városi vagy falusi környezetben él?” (14. o.)

Kérdéseinek megválaszolása érdekében a kutató Erdély három különböző régiójában (Székelyudvarhelyen és környékén, Marosvásárhelyen és környékén, valamint Déván és környékén) végzett kérdőíves felmérést annak érdekében, hogy összehasonlíthatók legyenek a különböző nyelvi helyzeteket tapasztalók attitűdjei. A kutatást, valamint a résztvevők válaszait a könyv szerzője a kérdéskör elméleti hátterének, illetve a romániai kodifikált nyelvi jogok rövid összefoglalását tartalmazó bevezetést követően, az érintett

témák szerint csoportosítva nyolc fejezetben és a könyv 11 mellékletében mutatja be.

A kutatás módszereit, eszközeit és helyszíneit a könyv 2. fejezetéből ismerhetjük meg. Ugyanez a fejezet foglalja össze a felmérésben résztvevők statisztikai adatait is, melyekből megtudjuk, hogy a 2012–2013 között végzett kutatásban 180 adatközlő vett részt: 90 városi és 90 falusi környezetben élő, 20–35 év, illetve 45–60 év közötti személy.

A könyv 3. fejezete az adatközlők nyelvi környezetét mutatja be. Rálátást kaphatunk arra, hogy a megkérdezetteknek milyen mértékben van lehetőségük anyanyelvüket használni a családi, illetve baráti körben, a lakóhely körül, az oktatásban, munkahelyen, különböző hivatalokban, a vallás gyakorlása során. Ezek mellett szó esik arról is, hogy a megkérdezetteknek milyen lehetőségeik vannak az anyanyelvhasználatra vásárlás, számlafizetés vagy az orvosi ellátás során. Az eredmények alapján a szerző arra a következtetésére jut, hogy „az egyes térségekben élő adatközlőknek a kétnyelvűsége is különbözik: míg a Hargita és a Maros megyeiek esetében ezt az anyanyelv dominanciája jellemzi, Hunyad megyében a hivatalos nyelv irányába történő dominanciaváltás folyamatával állunk szemben” (124. o.). Fontosnak tartja viszont hangsúlyozni azt is, hogy „A magánszférához tartozó szituációkban (azaz a szülőkkel, házas/élettárral, gyermekkel, a tágabb értelemben vett család tagjaival, barátokkal folytatott szóbeli és írásbeli kommunikáció, illetve a vallásos élet gyakorlása tekintetében) [...] nincs nagy eltérés a régiók között.” (uo.)

A könyv 4. fejezete a potenciálisan konfliktusos helyzetből kirajzolódó nyelvi attitűdökre reflektál, és tömbmagyarság, illetve szórványmagyarság közötti további különbségekre mutat rá. Az adatközlők válaszai nyomán körvonalazódott, hogy az egyes régiókban élő magyarok eltérően élik meg a kisebbségi létet mint olyant. Míg a tömbmagyarságban élőknek az okoz gondot,

hogy „a környezettel szembeni bizalmatlanság hatására az anyanyelv átmenetileg letagadhatatlan bélyeggé válhat számukra, ami csendes visszahúzódást vagy akár rejtőzködést eredményezhet” (148. oldal), szórványvidéken „a román nyelv intenzív használata következményeként magyar beszédükben is gyakoriak az interferenciajelenségek és a kódváltások, ami – főként a közösségen kívül állók negatív véleményének hatására – meghatározza az adatközlők viszonyulását is saját anyanyelvváltozatukhoz: ezt kevésbé értékesnek, nyilvánosság előtt aligha felvállalhatónak tartják, az anyanyelv ebből származó presztízsvesztése pedig csökkentheti a motivációt, hogy azt a következő nemzedékeknek is továbbadják.” (149. oldal) Másrészt az is kiderül itt, hogy a kisebbségi lét különböző megélése (belső) konfliktusokat eredményezhet olyan helyzetekben, amikor Erdély különböző vidékeiről származó személyek együtt kerülnek olyan helyzetbe, amely a román nyelvhez vagy a románsághoz fűződő attitűdöket aktiválja.

A megkérdezettek nyelvi jogi ismereteinek kérdésével foglalkozó 5. fejezetből kiderül, hogy egyrészt a törvények folyamatos változása, másrészt a kellő tájékoztatás hiánya miatt, az emberek nem ismerik alapvető jogaikat sem, ezért többnyire azokra az információkra támaszkodnak, amelyeket valamely ismerősüktől hallottak, esetleg valahol olvastak, vagy a hivatalban kapnak. A kutatás eredményei arra is rámutatnak, hogy sok esetben a magyarokkal szembeni türelmetlenség feltételezése miatt a saját pozitív tapasztalat sem tud meggyőzővé válni, azaz nem segíti az adatközlőket nyelvi joguk felismerésében. Ez annál is inkább sajnálatos tény, hogy – amint az a következő, 6. fejezetből is kiderül – nemcsak környezetükben tapasztaltaktól, illetve a nyelvi attitűdjeiktől, hanem a nyelvi jogi ismeretüktől is függ az, hogy a megkérdezettek mennyire tartják fontosnak használni anyanyelvüket családi

és baráti körben, lakóhely körül, munkahelyen, tájékozódás és hivatali ügyintézés során, illetve egyéb helyzetekben.

Az adatközlők tényleges nyelv választásával a 7. fejezet foglalkozik. A Szerző itt csak a tannyelv választás és a hivatali nyelvhasználatra tér ki, melyeknek a kutatásban használt kérdőív is nagyobb figyelmet szentelt. Az adatközlők válaszai alapján arra a következtetésre jut, hogy „az egyén arra vonatkozó döntését, hogy él-e valamely nyelvi jogával, a nyelvi jog természetétől függően különböző tényezők határozzák meg. Míg az iskolaválasztás esetében a viselkedés láthatóan összefügg az anyanyelvű oktatás igényével, ugyanakkor viszont ezt egyáltalán nem befolyásolja a nyelvi jogi ismeret, a hivatalos szférában történő nyelv választást sokkal inkább az intézmény alkalmazottainak etnikai összetételéről, gyakorlatáról kialakult tudás, illetve – bizonyos mértékben – az anyanyelvhasználati joggal kapcsolatos elképzelés alakítja” (251. oldal).

A megkérdezetteknek a felmérés eredményeiből körvonalazódó nyelvi jogokhoz való viszonyulását a 8. fejezet mutatja be. Az ebben a fejezetben bemutatottak is igen tanulságosak, hiszen rálátást nyújtanak az attitűdök viszonylagosságára és képlékenységére, de arra is fény derült, hogy „bármely térségről legyen szó, egyik magyar közösség sem homogén az anyanyelv használatához, illetve a nyelvi jogokhoz való viszonyulás tekintetében egyrészt amiatt, hogy a közösség tagjai egyetlen településen sem születtek és szocializálódtak mind ugyanolyan környezetben, és a korábban tanult viszonyulásmódokat az újabb elvárások és az újonnan tapasztaltak legfeljebb részben írták felül, másrészt pedig amiatt, hogy minden személy egyéniségének, képességeinek megfelelően, saját ismeretei, érzelmei és viselkedése mentén viszonyul a kérdéshez. Így – ha létezik is térségszinten valamilyen tendencia, ami alapján általánosíthatunk – az ugyanazon településen született, szocializálódott, illetve élő személyek is vi-

szonyulhatnak más-más módon ugyanahhoz a nyelvi joghoz.” (268–269. oldal)

Amint a fenti következtetés megfogalmazásából is látszik, a szerző munkája során egyszerre próbál rámutatni a vizsgált erdélyi magyar közösségek tagjai közötti hasonlóságokra és különbségekre annak érdekében, hogy minél árnyaltabb képet nyújtson az anyanyelvhasználattal kapcsolatos kérdésekhez való viszonyulásról. Bár korábbi szociolingvisztikai, szociológiai kutatások eredményeit nem építi bele a munkájába, és ez a munka hiányosságaként is említhető, az itt szolgáltatott adatok fontos és új szempontokat szolgáltatnak a további tudományos

kutatások számára, ugyanakkor érdekes és tanulságos olvasmány lehet jogászok, de politikusok számára is, akik a könyvben közölt interjúrészleteknek köszönhetően mondhatni első kézből értesülhetnek a magyarok tényleges viszonyulásmódjairól, megoldásra váró gondjairól, valamint reményeiről.

Katona Hajnal Tünde: *Nyelvi attitűd és jogismeret erdélyi magyar közösségekben. Szociolingvisztikai vizsgálat.* Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó, Sepsiszentgyörgy 2016., 375 pp. /A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet kiadványai 10./ ISBN 978-606-93609-4-1

Kálváriák és egyéb vallásos emlékek a Balaton-felvidéken

Sallay Ágnes, Miházi Zsuzsanna,
Csemez Attila, Máté Klaudia

Minden faluban vannak szakrális kismemlékek, a népi vallásosság sajátos emlékei: kálváriák, út menti keresztek, kápolnák, haranglábak, képoszlopok, szobrok, fákon elhelyezett képek, út menti határjelek, melyek sokáig mostoha, elfelejtett, elhanyagolt állapotban voltak. Sok (sajnos) már nem is látható. Gyakran helyi történetek, esetleg legendák is fűződnek hozzájuk. Szervesen hozzátartoznak egy-egy település képéhez, részét képezik a helyi hagyományoknak, értékeknek, de településszerkezeti jelentőségük is van.

Kutatásunk mintaterületeként a Balaton-felvidéket választottuk. Ennek több oka is van. A Balaton Magyarország elsődleges turisztikai attrakciója, a magyarországi turizmus egyik zászlóshajója. A Balaton parti települések kivétel nélkül az üdülésre, vízparti rekreációra rendezkedtek be és a nyári szezonban a látogatók száma itt kiemelkedő. Ma már azonban a vízpartra utazó turistát nem elégíti ki csupán a vízpart és a napsütés nyújtotta élmény, ezért minden település igyekszik egyéb látnivalót vagy programot is biztosítani. A Balaton-felvidék települései a vízparthoz való viszonylagos közelségük (kis utazási távolság) és viszonylagos érintetlenségük

miatt jól kiegészíthetik a nyaralóhelyek turisztikai kínálatát.

A választott mintaterületünk vallástörténeti szempontból is kiemelkedő, részét képezi például Tihany, a Tihanyi Bencés Apátság, melynek alapítólevele a magyar nyelv első írásos emléke. A vallás fontos szerepet játszik a térség életében, minden településen található minimum egy templom vagy vallási vonatkozású objektum. A települések nagy része római katolikus, jellemzően útmenti kereszteket találhatunk a települések bel- és külterületein. A vallás ilyen szintű jelenléte Sümeg (a török idején itt húzta meg magát a veszprémi püspök, majd ő karolta fel a várost és építtette ki vallási központtá) és Veszprém (a Veszprémi Érsekség nemcsak Veszprém városát, hanem Veszprém megyén kívül Zala megye harmadát, történeti léptékben pedig a Dunántúl harmadát is jelenti) közelségének és hatásának is köszönhető.

Vallásos emlékek, értékek és a turizmus

A *vallási turizmusnak* nincs általánosan elfogadott definíciója, ennek megfelelően számos meghatározással találkozhatunk a szakirodalomban. Az UNWTO 1995-ös meg-

határozása szerint a vallási vagy zarándokturizmus az adott lakóhelytől eltérő úti célra irányuló vallási célú utazást jelent, kivéve a szakmai célú utazásokat (például papok utazása munkavégzés céljából). A Mintel 2005-ben megjelent vallási turizmus témájú tanulmánya szerint vallási turizmusnak nevezhető azon utazások összessége, amelyek során egy szentnek tartott helyet, épületet, kegyhelyet látogatnak meg a turisták. Eszerint a vallási turizmusnak négy alcsoportja létezik: zarándoklat, egy szent hely meglátogatása, vallási eseményre való utazás és a templomturizmus (imaházak, kegyhelyek meglátogatása kulturális, történelmi és építészeti jelentőségük miatt, nem feltétlenül vallási okokból) (Magyar Turizmus ZRT 2013).

Napjainkban Magyarországon is érezhetően növekszik a vallási turizmus jelentősége. A vonzerők jelentős hányada épített örökség, amely (a török uralom miatt a délkeleti országrész kivételével) gyakorlatilag mindenütt fellelhető. Vallási értékeink az országszép meghatározó elemét képező kultúrával karöltve kerülnek bemutatásra a hazánkba látogatók széles körének. Az ikonikusnak tekinthető látnivalók (például a Mátyás-templom, a Szent István-bazilika, az Esztergomi Bazilika, a Pannonhalmi Bencés Főapátság vagy a Tihanyi Apátság) számos nem vallási céllal érkező külföldi turista programjában is szerepelnek (Sulyok-Mártonné 2014).

A *kálváriák* Krisztus szenvedését és halálát mutatják be hagyományosan 14 képből. A képeket vagy a domborműveket a település környékén, lehetőleg a falu vagy városhatárhoz közeli dombtetőn vagy hegy-oldalon oszlopszerű "házacskákból", stációkban helyezték el. A kálváriadomb tetején, a keresztút lezárásaként kápolnát építettek, ez előtt állt a három kereszt. A klasszikus kialakítás szerint a párhuzamosan elhelyezett hét-hét stáció tengelyében állt a kápolna, illetve a kereszték. A "szabályos", tengelyszerű kialakítást a domborzati adottságok jelentősen befolyásolták.

A stációk gyakran egy sorba, vagy ívesen, esetleg megtört nyomvonal mentén kerültek felépítésre. Sík vidéken többnyire két szintes kálvária-építményeket emeltek (Bátaszék, Győr, Celldömölk, Pápa, Szentendre, Szob). Ismeretesek dombvidéken (Buják, Vác), vagy dombtetőn (mogyoródi temető) felhúzott két-szintes építmények is. A kálváriákat a hívők hagyományosan a körmenetkor keresik fel, de a legtöbb turisztikai attrakcióként is szolgál a turisták számára.

Az elmúlt években több *digitális adatbázis* is létesült, amelyekben a hazai tájértékeket, vallási és egyházi értékeket, turisztikai szempontból is fontos objektumokat gyűjtötték össze. Tanszékünk az ún. TÉKA projektben, a Pannon Egyetem pedig az ún. RECOLTIVATUR projektben kezdte el az értékeket adatbázisba rendezni.

TÉKA projekt: A tájépitészek a tájértékekkel, azok megőrzésével 1983 óta foglalkoznak. Mőcsényi Mihály és Csemez Attila dolgozta ki az első tájértékekkel, azok felmérésével foglalkozó tanulmányt. Ekkor a nem védett táj védendő elemeinek meghatározása volt a cél, hiszen a nem védett táj elemeinek megővásával senki nem foglalkozott. A kidolgozott módszerekből szabványt készítettek, majd az 1996. LIII. törvénybe (Természetvédelmi törvény) is bekerültek a tájértékek. A törvényhez idomulva, a korábbi szabványt 2009-ben felülvizsgálták. Az érvényes szabvány szerint az egyedi tájértékek három főtípusba sorolhatók: kultúrtörténeti, természeti és tájképi egyedi tájértékeket különböztetünk meg. A településen megtalálható épületek, valamint a templomok és a kőkeresztek a kultúrtörténeti értékek közé tartoznak (Sallay 2009).

A Tájérték Kataszter, azaz az egyedi, olykor súlyosan veszélyeztetett tájértékek felmérését a Tájépitészeti Kar által vezetett konzorcium (KvVM, KÖH, KÖSz, FÖMI részvételével) 2009. őszén kezdte meg. A létrejött átfogó információs rendszert az interneten mind a helyiek, mind a szakemberek megtalálhatják a

www.tajertektar.hu, www.termeszetvedelem.hu/tir, tajertek.uni-corvinus.hu címeiken. A projekt keretében hozzávetőleg 400 település helyszíni felmérésére került sor szakemberek által. A lakossági felmérések és feltöltesek pedig a mai napig folyamatosak. (Ezek a tájértékek minőségbiztosítás után kerülnek a rendszerbe.) A TÉKA és a benne összegyűlt adatok térségi, települési szinten egyaránt alapját jelenthetik a desztináció fejlesztésnek. Az adatbázis segítségével az adott terület fel tudja mérni, hogy saját maga, valamint versenytársai milyen adottságokkal rendelkeznek, így a versenytársaktól markánsan megkülönböztethető ajánlattal tud megjeleneni a piacon (Mikházi-Szilvácsku 2010).

RECVITIVATUR-projekt: A RECVITIVATUR projekt keretében elkészült a Délkelet Európai Programtársaság kulturális és vallásturisztikai szellemi és épített örökségeinek leltára. A konzorciumot alkotó 15 partner 7 országot (Magyarország, Görögország, Bulgária, Románia, Olaszország – nem teljes területével –, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina) képvisel, azonban a leltár elkészítésekor a többi érintett ország (Ausztria, Szlovákia, Albánia, Horvátország, Macedónia, Moldávia, Szerbia, Montenegró, Ukrajna – nem teljes területével) örökségeinek felmérésére is sor került. A létrejött adatbázisban (<http://recultivatur.gtk.uni-pannon.hu/map/public/poitems/admin>) eddig 17032 szellemi és épített emlékről találhatunk olyan adatokat, amelyek a turizmust is segítik.

Módszertan

Módszertan tekintetében először a mintaterület lehatárolását pontosítottuk. Erre azért volt szükség, mert míg természet-földrajzilag a Balaton-felvidék pontosan lehatárolható, közigazgatásilag már nem ilyen egyértelműek a határok. Több forrást is (Balaton törvény, Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzéke, Krizsán 2014, Koppány 1963) feldolgozva

nem találtunk egyértelmű településszintű meghatározást. Jelen kutatásunkban a szakirodalmi források figyelembevételével Balaton-felvidékként az alábbi térséget határoltuk le: a területet nyugaton Keszthely – Hévíz, keleten Balatonfűzfő, délen a tó, északon a 77-es út vonala határolja. Az így lehatárolt terület 70 települést foglal magába. A szakrális múlt három területét emeltük ki ezeken a településeken:

- az Árpád-házi templomok, illetve maradványaik,
- a középkori kolostorok, kolostor romok és
- a kálváriák.

Választásunk tudatosan esett a kiválasztott témákra, mert

- jellegzetes korokat szándékoztunk bemutatni (államalapítás, középkor, barokk),
- az Árpád-házi uralkodók vallásterjesztő tevékenységére fókuszáltunk (román kori templomok),
- a török pusztítás előtti európai szintű felzárkóztatásunkra akartunk rámutatni (kolostorok, rendházak), s végül
- az építészeti elemek legszebb tájba-illesztett formáit szándékoztunk megismertetni (kálváriák) (1. ábra)

A következő vizsgálati szempontokat választottuk ki: foglalkoztunk a kálváriákkal (típus, stációk száma, állapotuk, készítés ideje, elhelyezkedése a településhez képest) és a településeken megtalálható egyéb vallási értékekkel is. Adatainkat táblázatos formába rendeztük. A táblázat kitöltéséhez a helyszíni bejárás tapasztalatait, a csendhegyek.blogspot.com adatbázisát és egyéb irodalmi forrásokat használtunk fel.

Eredmények

Elsőként a feltárt vallási értékeket korszakonként összesítettük a vizsgálati területen és azokat térképes ábrázolás után elemeztük. Készítettünk egy összesítő ábrát is, melyen bemutatjuk, melyek azok a települések ahol

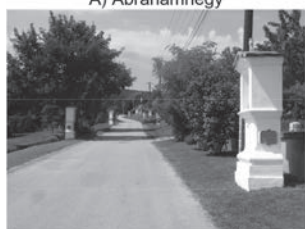
A) Abrahámhegy

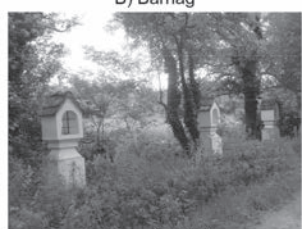
B) Barnag

C) Diszel (Tapolca)

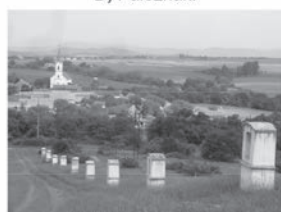
D) Paloznak:

E) Szentbékakála

F) Tihany

G) Veszprémfajsz

H) Vöröstó

I) Vonyarcvashegy

1. ábra

Kálváriák a Balaton-felvidéken

korán megjelentek és a későbbi korokban is folyamatosan fellelhetőek voltak a vallási építmények.

Vallási értékek a Balaton-felvidéken

Évszázadonként vizsgáltuk a vallási építmények (elsősorban templomok) megjelenését a területünkön (2. ábra):

– A 12. században még csak a Balaton-felvidék néhány településén volt templom, ezek egymástól viszonylag nagy távolságra helyezkedtek el.

– A 13. századi Balaton-felvidéken az egyházas helyek száma jelentősen megnövekedett, területi eloszlásuk egyenletes maradt

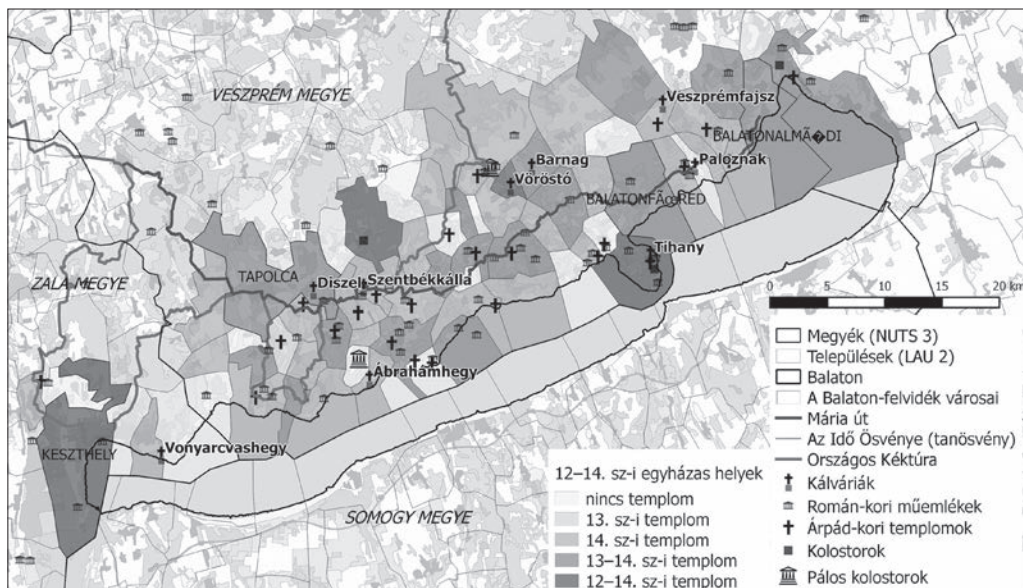
– A 14. században az egyházas helyek területi elrendeződése egyenletes maradt, számuk jelentősen megnövekedett az előző

évszázadokhoz képest A vizsgált települések közül alig volt olyan, mely nem rendelkezett templommal ekkor.

Összesen 9 kálváriát találtunk és vizsgáltunk a Balaton-felvidéki mintaterületünkön, ezek elhelyezkedése a 1. ábrán látható. Az ábrán feltüntettük a területen található tanösvényt (Az Idő Ösvénye) valamint az áthaladó turista és zarándok útvonalakat (Országos Kéktúra útvonal és Mária út (mariaut.hu)).

Érdekes összefüggés fedezhető fel, ha a 12-14. századi egyházas helyeket összevetjük a román korból fennmaradt műemlékek és a kálváriák területi elhelyezkedésével. Az 2. ábrán tematikus színezéssel jelöltük, mely településen található a 12. század óta templom, illetve hol jelent meg a 13. és a 14. században. Annak megfelelően színeztük

2. ábra

Tematikus összesítése a vallási értékek megjelenésének
 (forrás: Corine Land Cover 2012, Koppány 1963 és terepi bejárás)

az egyes településeket, hogy milyen régóta egyházas hely, ennek alapján minél sötétebb színnel jelöltünk egy települést, annál régebbi vallási hagyománnyal rendelkezik. Az ábrán feltüntettük a román kori műemlékeket és a Balaton-felvidéki kálváriákat is. Egyértelmű kapcsolat fedezhető fel a 12-13. századtól egyházas helyek és a műemlékek valamint a kálváriák között. Tihany és Vöröstó már a 12. századtól egyházas hely volt, Diszel és Barnag településeken is már a 13. századtól kezdve volt templom. Veszprémfajszi, Szentbékállai, Ábrahámhegyi és Vonyarcvashegyi a 14. századtól egyházas hely. A kálváriák megjelenése ezeken a településeken valószínűleg a régre nyúló vallási hagyományokhoz köthetőek. Ahol ugyanis már a 12-13. századtól jelen van az egyház, nagyobb múlttal rendelkező vallási hagyományok alakulhattak ki, melyek napjainkban is élénken élnek. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a számos, folyamatos gondozás alatt álló kálvária.

Kálváriákra vonatkozó eredmények

A kálváriák szakrális épített elem-együttesek. Olyan tájalkotó elemek, amelyek a tájba-illesztés legszebb példái. Tekintettel arra, hogy a kálváriák többnyire a helybéli közösség híveinek adakozásából és saját tudásuk, munkájuk árán épültek, népi építészeti értékű egyedi tájértékek (2. ábra). A kálváriák olyan lineáris jellegű alkotások, amelyek tájképi hatását, vizuális jelentőségét sokszor fasorok vagy kettős fasorok telepítésével hangsúlyozták. Allék telepítése vagy erdőben kialakított nyiladékok esetében a térfolyosótól az impozáns sétányokig a legkülönbözőbb növényi tereket, térrendszereket hozták létre.

Tapasztalataink szerint a kálváriákat eltérő érdeklődésű csoportok keresik fel. A motivációk között elsősorban a hit játszik szerepet. A szakterületi érdeklődők között az építészek, a művészettörténészek, a tájtervezők, a képzőművészek egyaránt szerepelnek. Viszonylag

magas az üdülők, a turisták, az érdeklődő látogatók száma is.

A több mint két évszázada épített magyarországi kálvária-alkotásokat az idő vasfoga eleve eszi. A pusztulást a hívők számának csökkenése, az idősebb és lelkes hívők segítségével elmaradása és a rendszeres fenntartás hiánya is fokozta. A II. világháborút követő négy évtizedben a vallásosságot rossz szemmel nézték vagy éppen tiltották. A felsorolt kedvezőtlen jelenségek önmagukban is elegendőek voltak a kálváriák állapotának leromlásához. Több mint két tucatnyi kálvária a mai napig igen rossz állapotban maradt. A kálváriák pusztításának „legrosszabb” oka a politikai indíttatás volt. A tihanyi IV. Károly kálvária eldőzerolására 1960-ban került sor (1998-ban helyreállították).

A rendszerváltozást követően megváltozott a helyzet. A gyülekezetek – anyagi lehetőségeik és/vagy híveik munkára foghatósága szerint – igen sok kálváriát felújítottak. Sőt, több újat is építettek. A Balaton-felvidéki kálváriákról értékelő táblázatot készítettünk (1. táblázat), melyet részletes elemzésnek vetettünk alá:

– Értékelésünkben (1. táblázat) egyértelműen kiderül, hogy a Balaton-felvidéki kálváriák állapota jó, legtöbb az elmúlt néhány évben került felújításra. Az a hipotézisünk, hogy a kálváriákat a német nemzetiségű településeket építették legnagyobb számban, a Balaton-felvidéki mintaterületünkön nem igazolódott, itt a magyar és német nemzetiségű településeken szinte azonos számban találtunk kálváriákat.

– Előzetes adatbázisok alapján több olyan települést is találtunk (pl. Hidegkút), ahol kálváriát tartanak nyilván, de ezek nem feleltek meg a kutatásunk során felállított kritériumrendszernek, mivel a kálvária elemei közül csak egyet tartalmaztak. Ebben az esetben az adott települést kizártuk a további kutatásból.

– A kálváriák állapotában nem tükröződik koruk. A legtöbb általunk vizsgált kálvária

a XVIII. században létesült és azóta is használatban van. Néhány esetben (pl. Tihany) a kálváriát időszakosan megszüntették, de az elmúlt években helyre állították, szerencsés esetben az eredeti stációk, szobrok felhasználásával.

– A kálváriák elhelyezkedése, a környező területhasználatok nagyon vegyes képet mutatnak: van ahol a településközpontjához közel, lakóterülettel körülvéve (pl. Paloznak) található a kálvária, van azonban olyan is, hogy a településtől nagyobb távolságra, az erdő közepén helyezték el a kálváriát.

– Az elhelyezkedés sok esetben meghatározza a kálvária láthatóságát, tájképben betöltött szerepét is, hiszen a fákkal körülvett stációkat lényegesen nehezebb észre venni, mint a sík, szántóterületen elhelyezkedőt.

– A kálvária stációi mellett elhelyezkedő növényállomány igen jelentősen befolyásolja a megjelenést: a „túl sok” növény (pl. erdő) elnyomja a látványt, a „túl kevés” (szántó, legelő) viszont nem jelent megfelelő háttérrel a kálváriának. Optimális esetben a kálváriát fásor, facsoportok kísérik, háttérrel adva az épített elemeknek, elválasztva azokat a környező területektől.

Következtetések

Ahány kálvária, annyi sajátos és karakteres tájkép, szerkezeti kialakítás, táji adottságokhoz illeszkedés. A közel háromszáz hazai kálvária között sok a hiányos, a pusztuló. Jóllehet a kálváriák műemléki védelem alatt állnak, állapotuk a rendszerváltozás előtt kritikus volt. A kompletteket, ahol a stációk, a keresztek és a kápolna is áll, mindenképpen meg kell menteni. Örvendetes módon a helyi közösségeknek, az egyházi kezdeményezéseknek és a pályázati támogatásoknak köszönhetően folytonosan kerülnek felújításra szakrális emlékeink.

A szakrális emlékek történelmi múltunk felelevenítése mellett az adott társadalom

Település	Készítés ideje	Típus	Stációk száma	Kápolna	Állapot	Láthatóság	Tervezettség	Környező területek használata	Nemzetiségi kötődés 1851
Ábrahámhegy	1988	szabálytalan	14	nincs	jó	lokálisan	esetleges	kert	
Barnag	1795-98	derékszögű	8	van	jó	nagyobb távolságról látható	esetleges	erdő	német
Diszel (Tapolca)	1903	kétsoros	14	van	jó	lokálisan	rendezett	temető	magyar
Paloznak	1990	kétsoros, esetleges	14	nincs	jó	lokális	esetleges	beépített	
Szentbékálla	2013	egysoros	14	nincs	jó	lokális	esetleges	beépített	magyar
Tihany	1926 /1992	szimmetrikus	14	nincs	jó	nagyobb távolságról látható	rendezett	park	magyar
Veszprémfajsz	1780 körül	egysoros	14	nincs	jó	nagyobb távolságról látható	rendezett	rét	német
Vöröstó	1783-85	szimmetrikus	14	van	jó	nagyobb távolságról látható	rendezett	rét	német
Vonyarcvashegy	2010	egysoros	14	van	jó	lokális	rendezett	erdő	

1 táblázat

Kálváriák a Balaton-felvidéken (szerzők szerkesztése)

fejlettségének állapotát is tükrözik. A templomok és kolostorok – illetve azok romjai – egyetlen mementói a középkori Magyarország gazdasági–társadalmi–vallási fejlettségének. S egyúttal mementói a 150 éves török uralom hihetetlen mértékű pusztításának is. A kálváriák a felszabadult ország szemléletének példái. Olyan egyedi tájértékek, amelyek vallási indíttatásuk mellett markáns tájképi emlékek, vonzó turisztikai célpontok.

Kutatásaink és tapasztalataink alapján a következő javaslatokat fogalmaztuk meg:

– A Mária úton jelölni kell a zárandokhelyeket és a kálváriákat. Ezen létesítmények az esetek többségében nehezen megtalálhatók, azonban a zárandokok érdeklődésére számot tarthatnak. Ezért szükséges lenne tájékoztató és információs táblákkal felhívni a figyelmet rájuk.

– Szükségesnek tartjuk egységes táblarendszer kialakítását és alkalmazását. Ezáltal könnyen azonosíthatóvá válnak a vallásturizmushoz tartozó attrakciók.

– A települések marketingjében is határozottabban meg kell jelennie a vallásturizmushoz tartozó attrakcióknak és a kapcsolódó rendezvényeknek.

– A kálváriák esetében javasoljuk a környezetük rendezését (ami egyes esetekben irtást, más esetekben ültetést jelent) és fenntartását.

A figyelemfelhíváson túlmenően meggyőződésünk, hogy szakrális emlékeink korabeli súlyuknál lényegesen alulreprezentáltak. Bemutatásukkal a nyári szezon fürdőzésre nem alkalmas időszakában, valamint a főszezon meghosszabbításában a szakrális emlékek felkeresésének egyaránt nagy jelentőséget tulajdonítunk.

Felhasznált irodalom

27/2015. (VI. 2.) MvM rendelet a Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékéről (http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=175939.293879)

1996. LIII. törvény a természet védelméről

2013. évi XLVII. törvény a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének elfogadásáról és a Balatoni Területrendezési Szabályzat megállapításáról szóló 2000. évi CXII. törvény módosításáról (Balaton törvény)

Dollmayer Petra (2006): A kálváriák, mint tájalkotóeleme. Diplomamunka, BCE Tájtervezői és Területfejlesztési Tanszék

Irimiás Anna – Michalkó Gábor (2013): Religious tourism in Hungary – an integrated framework. *Hungarian Geographical Bulletin*. 62(2): pp. 175–196.

Koppány Tibor (1963): A Balaton-Felvidék románkori templomai. In: Éri István (szerk.) *A Veszprém Megyei Múzeumok közleményei* 1., pp. 81–244.

Krizsán András (2014): Balaton-felvidéki építészeti útmutató. Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet, Budapest

Magyar Turizmus Zrt. (2013): A vallásturizmus helyzete – Összefoglaló a Mintel „Religious and Pilgrimage Tourism” című kiadványából.

Mikházi Zsuzsanna – Dr. Szilvácsku Zsolt (2010): Országos tájérték adatbázis – A magyarországi vonzerők gyűjteménye *Turizmus Bulletin* XIV. évfolyam 2010/3. pp. 12–16. (neta.itthon.hu/download.php?docID=34223)

Sallay Ágnes (2009): Mérhető-e a táj? Szabványok gyakorlati alkalmazása. In: Fatsar Kristóf (szerk.) *Mőcsényi Mihály 90 év. Tanulmányok és esszék a 90 éves Mőcsényi Mihály tiszteletére*. BCE Tájépítészeti Kar, Budapest, p. 177–187

Sulyok Judit – Mártonné Máthé Kinga (2014): A vallási turizmus helyzete Magyarországon. Turizmus Bulletin XVI. évfolyam 2014/1. pp. 11-20.

RECVLTIVATUR projekt adatbázisa: <http://recultivatur.gtk.uni-pannon.hu/map/public/poitems/admin> (látogatva 2016. 05. 17.)

Mária út honlapja: www.mariaut.hu (látogatva 2016. 05. 17.)

+TÉKA projekt adatbázisa: www.tajertektar.hu (látogatva 2016. 05. 17.)

TÉKA projekt adatbeviteli oldala: tajertek.uni-corvinus.hu (látogatva 2016. 05. 17.)

Természetvédelmi Információs Rendszer (TIR) honlapja: www.termeszetvedelem.hu/tir (látogatva 2016. 05. 17.)

csendhegyek.blogspot.com (látogatva 2017. 01. 18.)

Corine Land Cover: <http://www.eea.europa.eu/publications/COR0-landcover> (látogatva 2017. 01. 18.)

ÖSSZEFOGLALÓK

ÖKOLÓGIAI CIKLUSOKRA ÉPÜLŐ ÖNFENNTARTÓ VIDÉKI GAZDASÁGOK ÉS FALUKÖZÖSSÉGEK

Némethy Sándor, Dinya László, Bujdosó Zoltán, Zádori Iván, Varga Géza

A vidékfejlesztési programokat az eddigieknél holisztikusabb rendszerben kell megvalósítani. A vidék a mezőgazdaságra épül, amelyhez szorosan hozzátartozik a mezőgazdasághoz kötött élelmiszertermelés, a hulladékgazdálkodás, a vízgazdálkodás és a megújuló energiatermelés koordinálása is. Napjainkban több mint másfél milliárd ember nem rendelkezik elektromos árammal. Három milliárd, a világ népességének közel fele, rá van szorulva a nem fenntartható biomassza alapú energiaforrások, mint a tűzifa vagy terményhulladékok, állati trágya, és az állattartás egyéb melléktermékeinek használatára, hogy kielégíthessék mindennapi, a főzéshez és fűtéshez szükséges energiaigényüket. Még nagyobb tömegek, így a fejlettebb ipari országok lakosságának jelentős része is, függenek az egyre dráguló, a környezetet többféle módon károsító fosszilis energiaforrásoktól. Különösen nehéz helyzetben vannak a fejlődő országok vidéki faluközösségei és a fejlettebb országok elmaradottabb, gazdaságilag és szociálisan hátrányos területein levő települések lakói. Fenntartható energiaforrások nélkül ezeknek a közösségeknek semmi lehetőségük nincsen arra, hogy biztosítsák élelmiszer ellátásukat, hozzájussanak az alapvető szolgáltatásokhoz, oktatáshoz, egészségügyhöz. A világ energia-szegény lakosságának legnagyobb része vidéken él és megélhetésüket a mezőgazdaság biztosítja, de sokszor ennek energiaigényét sem tudják fedezni. A végső cél tehát egy, a helyi adottságokhoz mindig alkalmazkodó és azokra épülő, fenntartható energia – élelmiszer – minimum vagy nulla hulladék rendszerek felállítása. Sokak számára megoldást jelenthetnek az ökológiai ciklusokra épülő önfenntartó vidéki gazdaságok és faluközösségek ahol a fenntartható energiaforrások, elsősorban a bioenergia előállításának, takarékos hasznosításának, az élelmiszertermelésnek és a hulladékgazdálkodásnak egy ökológiai ciklusba történő összekapcsolása, energiatakarékos, természetes anyagokat alkalmazó építési technológiák bevezetése és egy szociálisan is erős, környezettudatos, összetartó közösség kifejlesztése garantálhatja az emberek biztonságos életfeltételeit. Különösen érdekes és sokat ígérő holisztikus megoldásokat találhatunk az Észak Skóciában létrehozott Findhornban, a világ egyik legismertebb ökofalvában amely kitűnő példa az ökociklusokra épülő környezetgazdálkodásra és közösségi életformára és az arra való tanításra továbbá Magyarországon a Galgahévízi faluszövetkezet biogazdaságában és az ehhez kapcsolódó ökofaluban, melyeket a Gaia Ökológiai és Vidékfejlesztési Alapítvány hozott létre.

A ZALA ÉS SOMOGY MEGYEI HELYI TERMELŐKBEN REJLŐ FEJLESZTÉSI POTENCIÁL FELTÁRÁSA

Dr. Tóth-Kaszás Nikoletta, Dr. Keller Krisztina, Dr. Péter Erzsébet

A vidéki hagyományokon alapuló helyi termékek növekvő népszerűségnek örvendenek az empirikus kutatásunk során vizsgált térségben, Zala és Somogy megyékben. Kutatásunk célja az volt, hogy feltárjuk az itt működő helyi termelők működésének kereteit, valamint megvizsgáljuk, hogy miként látják saját jövőjüket, s mennyire tartják hosszú távon is fenntarthatónak a tevékenységüket. Felmérésünk szerint a válaszadók nagy többsége tervez fejlesztéseket (eszközvásárlás, új termék kialakítása, bemutatóhely kialakítása), ezekhez azonban többnyire külső forrásra lenne szükségük. A még több rendezvényen való megjelenés segítené az értékesítési volumenük növelését, s egy őket koordináló szervezet létrehozására is nyitottnak mutatkoztak. Megállapítottuk, hogy a megkérdezettek pozitívan vélekednek termelő tevékenységük fenntarthatóságáról és jövőjéről, de az utánpótlás nevelés terén még vannak hiányosságai. A tevékenységükben egyre nagyobb szerephez jut a minőség és az élményszerűség, aminek köszönhetően a turizmusban is szerepet játszhatnak.

A KISKERESKEDELEM ÉS A SZOLGÁLTATÁSOK TÉRBELI JELLEMZŐI PEST ÉS NÓGRÁD-MEGYE APRÓFALVAIBAN

Kápolnai Zsombor

Tanulmányomban hét Pest- és Nógrád megyei kistérség községeit vizsgáltam (Balassagyarmati-, Pásztói-, Rétsági-, Szécsényi-, Szobi-, Váci, Veresegyházi-kistérség) kiemelten az aprófalvakat. Kutatásom során törekedtem az aprófalvak között meglévő kiskereskedelmi és szolgáltatási szerkezetben megmutatkozó hasonlóságok és különbségek feltárására. A munka egyfajta láttelepet a 21. század második évtizedének Pest és Nógrád megyéjéről.

KÁLVÁRIÁK ÉS EGYÉB VALLÁSOS EMLÉKEK A BALATON-FELVIDÉKEN

Sallay Ágnes, Miházi Zsuzsanna, Csemez Attila, Máté Klaudia

A szakrális kisemlékek a népi vallásosság sajátos emlékei: kálváriák, út menti keresztek, kápolnák, haranglábak, képoszlopok, szobrok, fákön elhelyezett képek, út menti határjelek. Ilyen emlékekkel minden falu rendelkezik, vagy rendelkezett, sokáig mostoha, elfelejtett, elhanyagolt állapotban voltak. Gyakran helyi történetek, esetleg legendák is fűződhetnek hozzájuk. Szervesen hozzátartoznak egy-egy település képéhez, részét képezik a helyi hagyományoknak, értékeknek. Többnyire kultikus funkcióval bírnak, de településszerkezeti jelentőségük is van. Mintaterületként a Balaton-felvidéket választottuk. A választott mintaterületünk vallástörténeti szempontból is kiemelkedő, mert részét képezi például Tihany, a Tihanyi Bencés Apátság, melynek alapítólevele a magyar nyelv első írásos emléke. A vallás fontos szerepet játszik a térség életében, minden településen található minimum egy templom vagy vallási vonatkozású objektum (pl.: kereszt). A települések nagy része római katolikus, jellemzően útmenti keresztek találhatunk a települések bel- és külterületein. A vallás ilyen szintű jelenléte Sümeg (a török idején itt húzta meg magát a veszprémi püspök, majd

ő karolta fel a várost és építtette ki vallási központtá) és Veszprém (a Veszprémi Érsekség nemcsak Veszprém városát, hanem Veszprém megyén kívül Zala megye harmadát, történeti léptékben pedig a Dunántúl harmadát is jelenti) közelségének és hatásának köszönhető.

A TURISZTIKAI EGYÜTTMŰKÖDÉS HATÉKONYSÁGA A TOKAJ-HEGYVIDÉKEN Virág Ágnes

Az elmúlt években Magyarországon is előtérbe került a turisztikai együttműködések fontossága, mely egyre nagyobb szerepet kap a Tokaji Borvidéken is. Szolgáltatókkal, valamint a települések vezetőivel készített interjúk képezik kutatásom alapját, a megkérdezettek értékelik a borvidék turizmusát, milyen főbb szerepet tulajdonítanak az intézményesített turisztikai együttműködésnek, illetve az milyen hatékonysággal tud működni.

ECOCYCLE-BASED SELF-SUSTAINING RURAL ECONOMIES AND VILLAGE COMMUNITIES

Némethy Sándor, Dinya László, Bujdosó Zoltán, Zádori Iván, Varga Géza

Rural development programmes should be realized in a more holistic way. Rural communities gain their livelihood from agriculture, which is intimately linked to food production, waste management, water resources management and production of renewable energy. More than one and half billion people don't have access to electricity. Three billion, nearly half the world's population, depends on the non-sustainable use of biomass based energy sources such as firewood, crop residues, animal manure and other by-products and wastes of animal husbandry, in order to satisfy their every-day energy needs for heating and cooking. Even more people, including the majority of the population of well developed industrial countries, depend on fossil energy sources with soaring prices and continuously worsening environmental impacts. The rural communities of developing countries and populations of the socially and economically disadvantaged regions of developed countries are in particularly difficult situation. Without sustainable energy sources, these communities have no means to secure their food supply and access to the most elementary social services, education and healthcare. Most of the world's energy-poor people live in rural areas and rely on agriculture for their livelihoods, but often they cannot cover the energy need of their own agricultural production either. Thus, the final goal should be the construction of sustainable renewable energy – food – minimum or zero waste systems adapted to the local conditions. The self sustaining rural economies and village communities might be the right solution for many people, where the production and sustainable use of renewable energy resources and food production are integrated, energy efficient building constructions technologies based on natural materials are introduced and the development of a socially cohesive, environment-conscious community provide safe living conditions for everybody. Particularly interesting, holistic and promising solutions can be found in the world-famous Scottish Findhorn Eco Village, which is a perfect example of ecocycle-based environmental economy and closely linked social structures, community life and education and in Hungary the rural eco-village and organic farming community of Galgahévíz, created by the Gaia Foundation

---

FEATURES OF RETAIL TRADE AND SERVICE SIN PEST AND NOGRAD COUNTY Kápolnai Zsombor

In this current study, I have examined seven towns of subregions in Pest and Nógrád county (subregions: Balassagyarmat, Pásztó, Rétság, Szécsény, Szob, Vác, Veresegyház), while paying special attention to small villages. Through the course of my research, I have been aiming to point out those similarities and differences, that can be seen between features of retail trade and services. This work is a kind of 'medical record' for counties Pest and Nógrád in the second decade of the 21st century.

EXPLORING THE DEVELOPMENT POTENTIAL IN LOCAL PRODUCERS IN ZALA AND SOMOGY COUNTIES

Dr. Tóth-Kaszás Nikoletta, Dr. Keller Krisztina, Dr. Péter Erzsébet

Local products based on rural traditions are growing in popularity in Zala and Somogy counties that were the examined regions in our empirical research. The aim of our study was to explore the framework for the operation of the local producers operating here, and examine how they see their own future and how much they consider their activities sustainable in the long run.

During the research we realised that a large majority of respondents plan improvements (by purchasing assets, developing new products, setting up showrooms), however, in order to achieve their goals they mostly need external resources. Their sales volume would go up if they attended more events, and they are also open to establish a coordinating organisation. We found that the respondents have a positive view on the sustainability and the future of their production activities, but in the field of youth training they have shortcomings. Quality and experience have an increasing role in their activities, which makes them ideal players in the tourism industry.

THE EFFECTIVENESS OF TOURIST COOPERATION IN TOKAJ WINE REGION Virág Ágnes

In recent years the importance of tourism cooperation has been brought to the fore in Hungary, it is also displayed in Tokaj Wine Region, which is the one of the most popular wine regions of Hungary. I made interviews with the service providers and the leaders of settlements; these are the basis of my research. The respondents evaluate how do the participants evaluate the tourism of the wine region, what kind of major role do they devote to tourist cooperation, as well as how effectively is it able to work in their opinion.

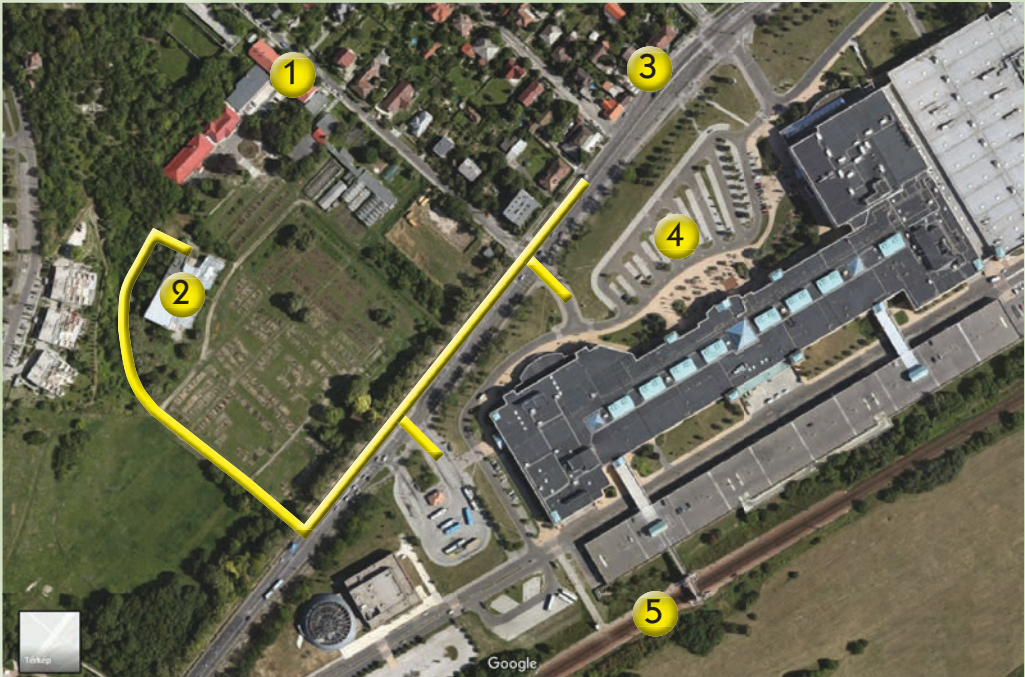

CALVARIES AND CRUCIFIXES BY ROADS IN THE NORTHERN BALATON

Sallay Ágnes, Mikházi Zsuzsanna, Csemez Attila, Máté Klaudia

An increasing number of churches and shrines is being renovated, while new visitor centres and exhibitions are also being opened. Of the many assets related to religion our research is focused on small sacred monuments, specifically on calvaries. These monuments are a unique part of religious tradition: calvaries, crucifixes by roads, chapels, belfries, icon holders, pictures placed on trees, border markers. All villages have or have had relics of this kind, with local stories or legends connected to them. They are an organic part of each settlement's appearance as well as their traditions and values. They mostly have religious functions, but they also play a part in the structure of the settlement. The region is also outstanding in terms of religious history due to, for example, the Benedictine Tihany Abbey, whose establishing charter is the oldest text to contain words written in Hungarian. The majority of the settlements are Roman Catholic. Religion plays a great role in the life of the region, with every settlement having at least one church or religious object. The prominence of religion is due to the proximity and influence that Sümeg (which was the residence of the bishop during the Ottoman occupation, who turned the town into a religious centre) and Veszprém (since the Archbishopric of Veszprém includes parts of Zala County and historically even more, in addition the city of Veszprém).

1. Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.
1223 Budapest, Park utca 2.
2. Herman Ottó Konferencia Központ
1223 Budapest, Nagytétényi út 190.
3. Lépcsős utcai buszmegálló:
33, 114, 133E, 138, 150, 213, 214
4. Campona parkoló
5. Budatétény vasútállomás

Intézetünk és a konferencia központ megközelíthető közúton és vasúton egyaránt, tömegközlekedéssel a Móricz Zsigmond körtér, a belváros és Csepel irányából is érkeznek buszok a Lépcsős utca megállóba.

Szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a személygépkocsival érkezők járműveikkel a szomszédos Campona bevásárlóközpont parkolójában tudnak biztonságosan parkolni, és a térképen jelzett útvonalakon, gyalogosan közelíthetőek meg épületeink!

